

Hovedoppgave

”Troverdighet og domsavsigelser”

Terje Torp

Student, Profesjonsstudiet i Psykologi

Hovedoppgaveprosjektets tittel:

Troverdighet og domsavsigelser

FORORD

Undertegnede har de siste årene opplevd en økende nysgjerrighet og interesse for hvordan retten tar hensyn til vitners og parters underliggende psykologiske prosesser ved opptreden foran retten og hvordan retten kombinerer disse hensyn med juridiske prinsipper for å komme frem til en materielt riktig dom. I den sammenheng har det å lese bl.a. Svein Magnussens bidrag til vitnepsykologifeltet vært meget spennende. Undertegnede har mottatt hjelp og støtte fra mange på veien til fullføring av nærværende oppgave og ønsker å takke alle disse for store og små bidrag. Først å fremst vil jeg takke Kirsten Benum for generell veiledning i forbindelse med oppgaveskrivingen. Videre vil jeg takke Dag Erik Eilertsen for bistand i forbindelse med metodedelen. En spesiell takk til elevene og lærerne (og da spesielt psykologi-lærer Anne Sofie Skaug) ved Revheim videregående skole for deres velvillighet ifm med eksperimentets gjennomførelse, da det neppe ville ha vært noe eksperiment uten dere. Når det gjelder den juridiske delen av oppgaven må det rettes en takk til Magne Revheim Mæland for alle juridiske diskusjoner, frivillige og ufrivillige, opp gjennom årene og til Professor Asbjørn Kjønstad for gjennomlesing av denne.

Det rettes dessuten en takk til min samboer gjennom 20 år, Mette Bjørnevik, som de siste årene har levd med at jeg har pendlet mellom Stavanger og Oslo hver uke og som har vært den jeg aller mest, og først, har ”plaget” med alle tanker og ideer som har dukket opp i mitt hode ifm med nærværende oppgave. En takk til mine 6 barn som har vært tålmodige og spesielt de to minste som aldri har vært mer opptatt av å leke med pappa enn den siste måneden før innlevering av nærværende oppgave. Hele prosessen har vært svært spennende og hektisk.

”Mennesker lever ikke opp til det vitenskapelige ideal. Vår måte å tenke på er ikke å utfordre en antakelse, men å søke bekreftelse. Dette innebærer at vi er selektive observatører og aktører, vi filtrerer bort informasjon som ikke stemmer med hypotesen, og stiller i stedet ofte bare spørsmål som kan få den bekreftet” (Magnussen, 2004).

”Det foreligger i alminnelighet ingen garanti for at vår hukommelse er korrekt, og likevel gir vi etter for fristelsen til å feste lit til dens innhold mye oftere enn hva som objektivt kan forsvares” (Freud).

SAMMENDRAG:

Denne hovedoppgaven handler om hvordan (leg)dommeres underliggende prosesser preger deres vurderinger i en konkret sak og hvordan disse vurderer to parteres troverdighet og pålitelighet. Oppgaven handler videre om hvilken betydning dette har for den etterfølgende dommen, og da spesielt i lys av den nye tvisteloven. Den sentrale hypotesen var hvorvidt en selvprosederende uansett vil tape i en rettssak, evt. om den selvprosederendes atferd i retten var av betydning.

Totalt 50 forsøkspersoner deltok i et eksperiment som altså hadde som utgangspunkt å avdekke hvorvidt den selvprosederendes opptreden, og det faktum at han er selvprosederende, har betydning for legdommeres vurdering av troverdighet og pålitelighet, satt opp mot en profesjonell advokat.

Forsøkspersonene ble forevist en filmsnutt med en ”advokat” og en ”selvprosederende” i aksjon i en (fiktiv) sak filmet under til dels autentiske betingelser i Oslo tingrett. Filmsnutten viser en advokat og en selvprosederende som presenterer et sammendrag av hver sin sides faktum i en sivil tvistesak (en arbeidsrettssak). Kontrollgruppen ble forelagt en nøytral versjon, dvs. en utskrift som var identisk med filmens to ”monologer”.

Eksperimentet hadde følgende uavhengige variabler: prosessfullmektig (2 verdier: advokat og selvprosederende) og selvprosederendes opptreden (to verdier: nøytral og agitert). De avhengige variablene var: troverdighet, pålitelighet, dom.

Hovedpoenget med eksperimentet var, altså, å avdekke hvorvidt en manipulering av atferden til den selvprosederende var av betydning og i tilfelle hvilken betydning det hadde.

Resultatene viser at det faktum at den selvprosederende er selvprosederende (!) ikke har betydning, gitt alle andre variabler er nøytrale.

Dersom den selvprosederende opptrer nøytralt (dvs. skriftlig fremstilling) og saken fremstilles til dennes fordel, vil legdommerne (kontrollgruppen) finne den selvprosederendes forklaring mest troverdig og pålitelig, samt avsi dom til dennes fordel. Ved nøytral fremstilling så dømmer hele 96 % av deltakerne for den selvprosederende. Dersom den selvprosederende opptrer agitert endres bildet totalt og den selvprosederendes troverdighet og pålitelighet synker dramatisk. Ved agitert fremstilling så dømmer 86 % av individene for motparten som altså er representert med advokat.

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORSIDE.....	1
FORORD.....	2
SAMMENDRAG.....	3
INNHOLDSFORTEGNELSE.....	4
INNLEDNING.....	6
PROBLEMSTILLINGER.....	15
HYPOTESER.....	16
LITTERATURGJENNOMGANG.....	18
Vitnepsykologi.....	18
Hukommelsesforskning.....	20
Hukommelsesnettverk.....	20
Eksplisitt hukommelse.....	20
Emosjonelt stress.....	22
Hukommelsens 7 synder.....	22
Glemsel.....	24
Oppmerksomhet.....	25
Feilattribusjon.....	26
Suggestibilitet.....	29
Redigering.....	29
Troverdighet og pålitelighet.....	30
METODE.....	36
Eksperiment.....	36
Utvalg.....	36
Prosedyre.....	37
Presentasjon.....	38
Status presens.....	38
RESULTATER.....	39
Pålitelighet.....	40
Troverdighet.....	41
Dom.....	43
DISKUSJON.....	47
Grunnleggende prosesser.....	48
Oppmerksomhet.....	48

Glemsel.....	51
Feilattribusjon.....	52
Suggestibilitet.....	53
Redigering.....	55
Troverdighet.....	55
Pålitelighet.....	61
AVSLUTNING.....	63
KONKLUSJON.....	73
VEDLEGG.....	76
REFERANSER.....	98

INNLEDNING

En dag eller to i livet til ”snekkeren”....

En person som, i utgangspunktet, fremstår som en normalt ærlig person opplever å bli utsatt for noe han opplever som urettferdig, noe som leder til en viss emosjonell aktivering.

Hvorvidt personen var fullstendig **oppmerksom** og tolket hendelsen korrekt står åpent. Den aktuelle personen **registrerer** uansett den aktuelle hendelsen og det basert på de indre prosesser som denne personen opererer etter på de forskjellige bevisste og ubevisste nivåer. På et punkt vil denne personen kanskje gjenfortelle sin opplevelse til en annen person og informasjon som muligens var noe tvetydig opprinnelig blir ”klargjort” (kognitive kart) nå ifm gjengivelsen av hendelsen. Hvorvidt personen har **glemt** noe av hendelsen på dette tidspunkt er i utgangspunktet også et åpent spørsmål, men det må nok legges til grunn at noe er glemt, kfr. Ebbinghaus glemselskurve. I det den episodiske hukommelse, som er den del av hukommelsen hvor vi lagrer episodiske minner, er **konstruktiv**, så vil denne gjenfortellingen nødvendigvis måtte basere seg på nevnte opprinnelige registrering av den aktuelle hendelsen, men den baserer seg også på informasjon som har blitt tilført på et senere tidspunkt (og som direkte eller indirekte påvirker den opprinnelige registreringen) og personens tolkninger, idèer og forestillinger om hva som faktisk skjedde innledningsvis. Hukommelsen for hendelsen er, med andre ord, sannsynligvis blitt noe **redigert**. Etter hvert så bestemmer personen seg for å gå til advokat for juridisk bistand og gjenforteller sin historie på nytt. I mellomtiden er historien sannsynligvis blitt ytterlig påvirket og det har kanskje oppstått **feilattribusjoner** (eks. kildeforvirring). I tillegg stiller kanskje advokaten en del spørsmål tilknyttet forklaringen, som kanskje kan være ledende (**suggestive**), noe som kan innebære at personen inkorporerer ny informasjon inn i hukommelsen. Forklaringen til denne personen som, i utgangspunktet, kanskje ikke omfattet et reelt overtramp, er nå blitt til et klart overtramp i personens hukommelse. Det utveksles nå skriv mellom partene, men motparten som ikke gjenkjenner den beskrevne hendelsen slik den nå blir beskrevet avviser fremstillingen og det blir rettssak. På dette tidspunkt fremstår det som uklart om den, i utgangspunktet, ærlige personen (saksøker) faktisk husker hendelsen slik den nå blir beskrevet eller om han, for å få historien han forteller til å henge logisk sammen, er blitt fanget i et ”web of lies” som han enten ikke kan eller ønsker å komme ut av. Alle beviser legges foran retten og forklaringer blir avgitt. Advokat tar seg av saksfremstillingen på vegne av saksøker og han gjør dette på en nøktern og profesjonell måte, hvoretter han tar sin klients partsforklaring. Denne blir framført på en tydelig og bestemt måte og uten upassende emosjonell aktivering. Motparten, som er selvprosederende, klarer ikke å endre dette bildet som motparten har presentert, i det

vedkommende opplever en kraftig emosjonell aktivering grunnet en sterk følelse av å bli utsatt for urettferdige og grunnløse anklager og utviser muligens for mange såkalte "alminnelig kjente" atferdsindikatorer på løgn. Dommeren observerer partene underveis (dvs. han gjør troverdighets- og pålitelighetsvurderinger), vurderer dokumentbevis og partenes forklaringer og gjør seg til slutt opp en mening vedrørende bevisbedømmelsen.

Dommerens observasjoner underveis innebærer bl.a. at han er oppmerksom på evt. atferdsindikatorer på løgn og, ikke overraskende grunnet den selvprosederendes emosjonelle aktivering, gjenkjenner han en del av de "alminnelig kjente" atferdsindikatorerne på løgn hos den selvprosederende, men ingen hos motparten. Dommeren trekker dermed slutningen at saksøkte ikke er troverdig, noe som farger den påfølgende vurderingen av forklaringene og bevisene for øvrig. Dommeren slutter deretter fra manglende troverdighet til manglende pålitelighet, bl.a. grunnet disse atferdsindikatorerne og gir deretter medhold til saksøker.

Denne feilslutningen fra troverdighet til pålitelighet er en vanlig feilslutning både i dagliglivet og i rettslig sammenheng og er således en klar trussel mot rettssikkerheten. Men dommere er også under påvirkning av andre prosesser enn kun troverdighets- og pålitelighetsvurderinger (basert på en tro på at en kan observere atferds-indikatorer på løgn). Dommerens vurderinger er eksempelvis styrt av dennes hukommelse (også en pålitelighetsvurdering) og de feilkilder som kan tilknyttes denne, så som bl.a. oppmerksomhets-svikt, glemsel, feilattribusjon, suggestibilitet og redigering, på lik linje med alle andre individer. Spørsmålet blir om dommeren er klar over dette og om han, i så fall, tar forholdsregler for å minimere påvirkningen av disse feilkildene. Dersom han er klar over disse feilkildene og feilslutningsproblematikken, og tar de nødvendige forholdsregler, vil dommen neppe bli direkte feil. Det bør således være et minimum at en dommer er klar over den vanlige feilslutningen mellom troverdighet og pålitelighet og at han således unngår den. Dommere bør også være kjent med at det ikke finnes noen klare bevis på at det eksisterer atferdsindikatorer på løgn og, i hvert fall ikke, noe klare bevis på at vi faktisk ville gjenkjenne disse direkte ifm en hovedforhandling. Denne oppgaven vil, etter dette, komme inn på både dommeres åpenbare oppgave i en hovedforhandling (troverdighets- og pålitelighetsvurderinger (vedr. løgn)), men også gjøre en vurdering om det blir tatt hensyn til dennes egne begrensninger, hva hukommelsesproblematikk (inkl. pålitelighet) angår.. Dommeren er underlagt samme lovmessigheter som alle oss andre, men er de flinkere til å ta hensyn til dette faktum, slik at materielt korrekte dommer blir resultatet ? Og hva kan dette evt. innebære for rettssikkerheten innenfor det norske rettssystemet ? Opplæring i vitnepsykologi, korreksjon og mer skriftlig behandling er nøkkelord.

Det har de siste årene vært noe økende interesse for å få vitnepsykologien inn i den **strafferettslige delen av rettssystemet**. En forkjemper for dette har vært venstrepolitikeren og advokat Abid Qayyum Raja (aftenposten 08.11.04), som har gjennomført en undersøkelse om norske dommers kunnskaper innenfor vitnepsykologi-området. Undersøkelsen avdekket store mangler ved dommernes kunnskaper om vitnepsykologi, noe som kan ha ledet til flere justismord. Det er åpenbart at det er viktig å få vitnepsykologien inn i den strafferettslige settingen, men minst like viktig er det at vitnepsykologien får skikkelig fotfeste innenfor den **sivil-rettslige delen av rettssystemet**. Konsekvensene for den enkelte kan nok ofte være større ifm med straffesaker, men saksomfanget er betydelig større innefor sivilprosessen, med de implikasjoner det nødvendigvis har for antall feil. Bevisreglene er dessuten betydelig strengere i straffesaker, i det det kreves sannsynliggjøring utover rimelig tvil, mens det i sivilsaker er tilstrekkelig med **sannsynlighetsovervekt** (over 50 % i den ene retningen) og en dommer vil dessuten, åpenbart, være betydelig mer tilbakeholden til å avsi dom som innebærer fengselsstraff enn en dom med økonomiske konsekvenser. Det vil dermed være en naturlig logisk slutning at antall ”**justismord**” (uskyldig dømte) vil være klart høyest innenfor sivilprosessen. Hvilke forhold er det så vitnepsykologien tar opp som kan være avgjørende i rettslig sammenheng ? Vitnepsykologien er opptatt av parter og vitners **pålitelighet** og deres **troverdighet**. Dette innebærer at vitnepsykologien bl.a. søker å forklare hvordan ærlige parter og vitner kan erindre hendelsesforløp feil og hvordan uærlige parter og vitner kan bli oppfattet som troverdige. Dette medfører at hukommelses-problematikk står sentralt (kanskje særlig når det gjelder den ærlige parten) og atferdsindikatorer på løgn (i den grad slike faktisk kan observeres når det gjelder den uærlige parten, men også i den grad de ikke er reelle, men bare feilkilder, og da spesielt når det gjelder den ærlige parten).

Troverdighet kan defineres som den evne/kvalitet et individ er i besittelse av til å virke tillitsvekkende/fremstå som pålitelig/til å få andre til å stole på det aktuelle individet. Pålitelighet handler om sannferdighet og nøyaktighet, i det en pålitelig forklaring er sannferdig og nøyaktig. Man kan legge en pålitelig forklaring til grunn (legal explanations.com, answers.com, Macmillan dictionary, Ordsiden.no).

Problemer kan oppstå når det individ som oppfattes som troverdig enten lyver eller har feilbarlig hukommelse (!) uten at dette tas med i betraktningen.

I denne teksten vil jeg, kfr. ovenstående, hovedsakelig rette oppmerksomheten mot den sivilrettslige delen av rettssystemet, hvor omfanget av materielle regler er betydelig og til dels

uoversiktlig. Like fullt plikter den enkelte borger å være kjent med de lover og regler som gjelder på de rettsområder som denne beveger seg på. Det finnes således liten eller ingen unnskyldning for rettsvillfarelse i denne sammenheng.

Materielle regler - konkrete regler som gir en anvisning på hvilken regel som gjelder i ulike situasjoner, eller enklere, alle regler som ikke er prosessuelle.

Når det gjelder prosessreglene stiller det seg litt annerledes. I 2008 trådte det en ny sivilprosesslovgivning (tvisteloven) i kraft i Norge. Den nye Tvisteloven er ment å gjøre det lettere for vanlige mennesker å nå fram med sine krav i rettssystemet, dvs. å lettere få saken foran en domstol, bl.a. gjennom innføring av småkravsprosess og mer ansvar på dommere når det gjelder veiledningsplikt, både når det gjelder prosessuelle og (til dels) materielle regler, Schei et al (2007). Det er ellers en kjent sak at mange av sakene som kommer opp for retten i vårt samfunn, ofte koker ned til de forskjellige deltakernes **troverdighet**, i det saker som er åpenbare i den ene eller andre retning, sjelden kommer opp for retten. En skulle dermed anta at troverdighet er et sentralt tema innenfor rettssystemet. Men, vitnepsykologi (herunder vurdering av troverdighet) er, så vidt undertegnede kan se, ikke pensum ved det juridiske fakultet i Oslo. Det vises også til Abid Rajas (2004) funn om betydelige mangler i faktisk kunnskap om vitnepsykologiske temaer innenfor den norske dommerstanden. Det er dermed rimelig å anta at man ganske enkelt overlater troverdighetsvurderinger og betraktninger til den enkelte dommer i den enkelte sak og det uavhengig av dennes kompetanse innenfor vitnepsykologi-feltet i så måte.

Og da er vi framme ved kjernen i hva denne teksten skal handle om, dvs. **den selvprosederendes stilling i rettsvesenet**. Man har som nevnt, bl.a. gjennom ny lovgivning (enklere adgang til domstolen og utvidet veiledningsplikt), søkt å lette den selvprosederendes kår, men man har muligens, på de viktigste områdene, oppnådd det motsatte. Det er en rimelig antakelse at enklere adgang (og presumpsjonen om lavere risiko, kfr. utvidet veiledningsplikt) vil lede til at flere vil benytte anledningen til å være selvprosederende. Det er videre en rimelig antakelse at dommeres generelt svake skolering innenfor vitnepsykologien vil medføre dårligere beskyttelse for den som ikke er representert med advokat. En selvprosederende vil lettere fremstå som mindre troverdig (enn en advokat og den som er representert ved advokat, i det denne ikke vil måtte uttale seg like mye), i det han ofte vil være mer usikker, **nervøs** evt. irritert eller lignende og således utvise flere såkalte **atferdsindikatorer på løgn**. Og når dette ”faktum” sammenholdes med den vanlige

feilslutningen fra troverdighet til pålitelighet, så er det ikke usannsynlig at

selvprosederende parter stort sett vil tape når saker avgjøres foran retten.

Kan det videre være slik at også en selvprosederende som ikke utviser ”skadelige” emosjonelle uttrykk og som ikke er belemret med ”skadelige” stereotypier vedr. kjønn, rase, kulturell bakgrunn, klesdrakt, utseende osv., men som er fullstendig nøytral og profesjonell på alle måter, i den grad det er mulig, også vil tape i retten ?

Dette vil, i så fall, ikke kunne sies å ha vært lovgivers intensjon.

Før jeg går videre med problematiseringen av mitt tema vil jeg omtale rettens system og beskrive faktumgrunnlaget for den saken jeg presenterer for deltakerne i mitt eksperiment.

- 1) Jeg vil redegjøre for de sentrale prinsipper som gjelder i en sivilrettslig prosess og
- 2) jeg vil redegjøre for hvordan man skal resonnerer i en gitt sak (dvs. ”min” sak) for å oppnå en materielt riktig dom.

Troverdhets- og pålitelighetsbetraktninger vil ligge implisitt i de vurderinger som gjøres.

Rettens system er, kfr. Hov (2007), i all hovedsak, basert på at eksisterende prosessordning skal omfatte en forsvarlig saksbehandling. Sentrale hensyn, i den sammenheng, er at man ønsker at den enkelte sak skal få korrekt materielt resultat og derigjennom øke domstolenes legitimitet i velferdsstaten Norge. For å oppnå dette har man altså, gjennom rettspraksis, etablert en del prinsipper som skal følges. Det redegjøres med dette kort om de viktigste prinsippene, dvs. de som direkte eller indirekte berører denne fremstillingen. Det blir også, som nevnt, vist til (og redegjort for) eksperimentets utgangspunkt, dvs. den fremstilling som opplyses å ha blitt presentert i retten (innledningen/sammendraget av innledningsforedraget i hovedforhandlingen i en arbeidsrettssak) der dette faller naturlig.

Kontradiksjonsprinsippet, dvs. at partene skal gis anledning til å gjøre rede for sitt syn på de faktiske omstendigheter i saken og videre gjøre rede for hva som kan utledes av de foreliggende forklaringer, bevis og dokumenter m.v. Jeg har gjennomført et mindre eksperiment i forbindelse med nærværende oppgave og det tar hensyn til dette prinsippet, i det begge parter, om enn kort, får tilkjennegjort sitt syn.

Muntlighetsprinsippet, dvs. at retten skal treffe sin avgjørelse basert på partenes muntlige fremstilling av saken alene, noe som nødvendigvis stiller høye krav til partenes og vitners **hukommelse**, samt dommernes hukommelse og skrive-ferdigheter. Jeg har i forhold til dette prinsippet valgt å la forsøksgruppen observere et filmopptak som fremstår som et sammendrag av innledningsforedraget i en ekte sak, mens kontrollgruppen har lest en utskrift av det som blir uttalt i den samme filmen. De som kun har lest en utskrift likestilles (teoretisk) med en gruppe som har fått se en film med en prosessfullmektig og en selvprosederende som

opptrer fullstendig nøytralt og profesjonelt og uten emosjonelle uttrykk av noen betydning. Dette er vanskelig å få til i en virkelig setting og selv om kontrollgruppen muligens ikke ville oppfattet de to partene (om de var blitt vist en film) som identiske og fullstendig nøytrale og fri for påvirkning og uten emosjonelle tilløp, så avgrenses det, bl.a. av praktiske hensyn, mot problematikk i denne retningen likevel.

Bevisumiddelbarhetsprinsippet, dvs. at all bevisførsel skal foregå direkte foran domstolen. Intensjonen med dette er at retten skal få mulighet til å danne seg et direkte inntrykk av alle beviser, herunder forklaringer, som partene ønsker fremlagt. Alle påberopte bevis legges foran retten i enhver sak, så også i denne. De påberopte bevis er nødvendigvis å betrakte som fremlagt. Sakens sentrale dokumentbevis er få, men klare. Det foreligger en kontrakt og en objektiv bekreftelse på at kontrakten er ekte.

Prinsippet om fri bevisbedømmelse, dvs. at det er opp til rettens skjønn å avgjøre **hvilken** vekt det skal legges på det enkelte bevis som fremlegges...! Innenfor den juridiske verden legger man til grunn at det ikke finnes en bedre måte en fri bevisbedømmelse når det gjelder bevisvurderingsregler. Høyesterett har dog uttalt (Rt. 1998 side 1565) at **opplysninger «fra parter eller vitner med binding til partene som er gitt etter at tvisten er oppstått, og som står i motstrid eller endrer det bildet som mer begivenhets-nære og uavhengige bevis gir, vil det oftest være grunn til å legge mindre vekt på, ...»**. Denne relativt generelle uttalelsen fra Høyesterett side er ikke ment å overprøve prinsippet om fri bevisbedømmelse, men er mer å betrakte som en pekepinn i saker hvor bevisene ikke er spesielt sterke. Dersom noe fremstår som **sikkert** etter bevisbedømmelsen, skal dette legges til grunn. Dersom bevisene **trekker i en retning**, skal dette legges til grunn. Ved tvil skal retten skal bygge på det faktum som fremstår **som det mest sannsynlige**. Og dersom man er i tvil om hvilken forklaring som skal legges til grunn, så bør dette tale mot den part som kan sannsynliggjøre sin påstand uten å gjøre nettopp dette. Dersom en part påberoper seg forhold som kan stille motparten i et uheldig lys, så stilles det et strengere beviskrav. Dersom man påberoper seg sterkt kritikkverdige forhold, eller endog kriminelle forhold, så vil det kreves en veldig høy grad av sannsynlighet før retten skal kunne legge dette til grunn. Dette gjelder også i sivile saker. Bevisbedømmelse kan, etter dette, være særdeles komplisert, ikke minst siden en sak kan omfatte et stort antall bevis i form av vitneforklaringer, dokumenter og fysiske bevis for øvrig m.v. Parts- og vitneforklaringene kan være ufullstendige, mangle indre logikk, være i strid med andre bevis og uklare. Det fester seg videre ofte flere svakheter ved parts- og vitneforklaringer, herunder innkodingssvikt ifm opplevelsen, etterfølgende redigering, påvirkning av kognitive skjema og ikke minst ren løgn m.v.

Av forhold som forenkler bevisvurderingen kan nevnes at forhold som begge parter formidler på en tilnærmet identisk måte skal, som utgangspunkt, skal legges til grunn som korrekt fremstilling. **Retten kan dessuten, uten videre, legge til grunn en parts forklaring i de tilfeller denne ikke er til partens fordel. Det må dog tas med i betraktningen at noen ganger vil en part fremsette en liten innrømmelse for å slippe å måtte komme med en stor. Det er videre den part som fremmer en påstand som har bevisbyrden, dvs. det er denne som må sannsynliggjøre sin påstand.**

I nærværende sak er det meningen at saken skal være rimelig grei å vurdere ut fra partenes redegjørelser og bevisene som påberopes, se vedlegg – ”sakens bakgrunn - sammendrag/innledning...”

Partenes forklaring er tilnærmet identisk på følgende områder:

- 1) Saksøker (arbeidssøker) tok direkte kontakt med saksøkte (eier, videobutikk) med sikte på deltidsjobb
- 2) Saksøker opplyste at han ønsket jobben grunnet en genuin filminteresse
- 3) Saksøker oppgav å være snekker på søknadstidspunktet
- 4) Saksøker leverte søknad, hvor punkt 2 og 3 fremgikk
- 5) Saksøker ble ansatt på timebasis med kr. 100,- pr. time

Denne delen av forklaringene kan således legges til grunn som troverdige og pålitelige.

Fremlagte bevis:

- 1) *Signert arbeidskontrakt*
- 2) *Rapport fra skriftekspert som bekrefter arbeidskontraktens ekthet.*

Twisten blir da på følgende områder:

- 1) Er arbeidstaker snekker og hadde det betydning for ansettelsen ?

Arbeidstaker har ikke dokumentert at han er snekker.

Det må derfor (arbeidstaker har ikke møtt sin bevisbyrde) legges til grunn at han ikke er det. Dette innebærer at han har levert feilaktig CV, noe som helt klart har betydning for ansettelsen. Det er grunn til å tro at arbeidsgivere ikke ansetter mennesker som lyver så åpenbart om sin kompetanse. Arbeidstakers forklaring er ikke pålitelig (Forledelse eller endog løgn). Arbeidstakers troverdighet kunne her vært underminert ved innhenting av tidligere

arbeidsgiveres forklaringer og, ikke minst, av arbeidsgiver selv, gjennom spørsmål av bygg-teknisk karakter. Men når bevisbyrden påligger arbeidstaker var ikke dette nødvendig.

2) Er kontrakten ekte ?

Påstanden om falsk kontrakt ble fremsatt av arbeidstaker etter at arbeidskontrakten ble fremlagt som bevis. Arbeidsgiver har dokumentert at kontrakten er ekte, kfr. uttalelse fra skriftekspert. Arbeidstaker har ikke klart å presentere en mer sannsynlig forklaring eller å underbygge en slik forklaring, noe som er spesielt viktig når man påberoper ”kriminell aktivitet”. Kontrakten er, etter dette, å betrakte som ekte. Arbeidstakers forklaring er ikke tillitvekkende, eller troverdig om man vil, og heller ikke pålitelig (løgn, kfr. objektivt vitnemål fra skriftekspert).

3) Ble arbeidstaker tilbudt full stilling og deretter nektet kontrakt på dette ?

Arbeidstaker har ikke tilbudt noen form for bevis. Han har, i tillegg, forsøkt å føre retten bak lyset vedr. den kontrakt som faktisk foreligger og som fremstår som ekte. Det må også påpekes at arbeidstaker forsøkte å stille arbeidsgiver i et uheldig lys, gjennom å påberope seg ytteligere kritikkverdige forhold, uten å kunne sannsynliggjøre påstanden. Arbeidstaker ble, etter dette, ikke tilbudt fast stilling. Det var dermed ikke behov for ny kontrakt. Arbeidstakers forklaring er ikke troverdig og heller ikke pålitelig (feiltolking, hukommelsesforskyvning eller løgn ?).

4) Er det slik at arbeidstaker ikke utførte alle sine oppdrag, herunder bygging, iht arbeidsavtale og fikk redusert sitt timetall og var dette velfundert ?

Det er lagt til grunn at arbeidstaker ikke var snekker, noe som må ha hatt betydning for kvaliteten på bygge-arbeider, i det minste på en slik måte at det ikke oppfyller arbeidsgivers berettigede forventninger. Arbeidstaker var ansatt på timebasis. Arbeidstakers forklaring står i motstrid til øvrige bevis. Arbeidstaker har ikke ført bevis for noen av sine påstander. Arbeidstaker har beskyldt arbeidsgiver for forfalskning, og fastholdt dette i retten, tross objektive bevis på det motsatte. Det legges til grunn at endring av timetall var innenfor arbeidsavtalens bestemmelser. Arbeidstakers forklaring er ikke troverdig og heller ikke pålitelig (feiltolking, hukommelsesforskyvning eller løgn ?).

5) Ble arbeidstaker oppsagt ?

Arbeidstaker har ikke sannsynliggjort påstanden, kfr. ovenstående. Det er videre ikke anledning til å innfortolke at man har fått sparken basert på løse omstendigheter. Arbeidsgiver må faktisk klart og utvetydig si opp arbeidstaker.

Arbeidstaker har etter dette ikke fått sparken. Han fratrådte etter eget ønske og det i strid med arbeidsavtalens bestemmelser. Arbeidstakers forklaring er ikke troverdig og heller ikke pålitelig (feiltolking, hukommelsesforskyvning eller løgn ?).

Prinsippet om rettens veiledningsplikt, dvs. retten har en generell plikt til å veilede om alle prosessuelle regler, slik at den enkelte part ikke påføres rettstap grunnet manglende innsikt i prosessreglene. Retten skal være ekstra varsom når en part er selvprosederende, også ift troverdighets- og pålitelighetsbetraktninger, bl.a. da det å representere seg selv utvilsomt innebærer en del mer stress enn å være representert gjennom advokat.

Disposisjonsprinsippet, dvs. at partene avgjør sakens omfang og retten må holde seg innenfor de fremlagte forhold.

Forhandlingsprinsippet, dvs. partene skal fremskaffe det faktiske grunnlaget for avgjørelsen og retten kan ikke bygge på annet enn det faktiske grunnlaget som kommer fram, da det er dette partene har hatt mulighet til å imøtegå.

Arbeidstaker har ikke ført bevis for, eller sannsynliggjort, sin side av saken, noe som har stor betydning. De avgjørende forhold blir dog de dokumentbevis som arbeidstaker førte. Retten kan vanskelig bygge på et udokumentert påstått faktisk grunnlag og da spesielt ikke når motpartens dokumentasjon er såpass sterk.

En hovedforhandling vil dermed innebære at partene legger fram sitt syn på saken og får imøtegå motpartens syn. Fremstillingen skjer muntlig og kun bevis som legges foran retten blir tatt hensyn til. Retten vurderer hvilken vekt den vil legge på det enkelte bevis og veileder ifm prosessuelle og materielle problemstillinger på en slik måte at partene ikke påføres unødig rettstap. Partene bestemmer sakens omfang og retten må holde seg innenfor påstandene og grunnlagene for disse når den avsier sin dom.

I denne saken måtte rettens vurdering av partenes troverdighet og pålitelighet gå i favør av arbeidsgiver. Både det enkelte bevis og den totale bevisførselen fremstod som sikker hva konklusjonen gjaldt og dommen må således basere seg på dette.

Retten måtte finne i favør av arbeidsgiver og gi denne medhold.

Vurderingene som er gjort ovenfor hva gjelder partenes troverdighet og pålitelighet er gjort i henhold til nevnte prinsipper og da spesielt i tråd med prinsippet for fri bevisbedømmelse.

Konklusjonen ble at arbeidsgivers forklaring synes å være pålitelig og at retten finner å gi

arbeidsgiver medhold. Konklusjonen er basert på at retten ikke har latt seg påvirke nevneverdig av partenes atferd, i hvert fall ikke mer enn at man har funnet fram til en konklusjon basert på faktiske bevis og indre logikk i forklaring m.v. Noen av bevisene var rimelig sikre, noen pekte mer i en retning enn den andre og totalt sett var det liten tvil, samtidig som kun en part søkte å føre bevis der dette var mulig. Dette er denne behandling man bør kunne forvente i retten.

PROBLEMSTILLINGER

Spørsmålet blir da om dette (kfr. ovenstående gjennomgang) er slik det fungerer i virkeligheten når selvprosederende entrer den juridiske scenen. Det fremgår, som tidligere nevnt, av forarbeidene til tvisteloven at denne er ment å gjøre det lettere for vanlige mennesker å nå fram med sine krav i rettssystemet, dvs. å lettere få saken foran en domstol, bl.a. gjennom innføring av småkravsprosess og mer ansvar på dommere når det gjelder veiledningsplikt, både når det gjelder prosessuelle og (til dels) materielle regler, slik at parter ikke blir påført unødig rettstap (NOU: Forarbeidene til Tvisteloven).

Det er på denne bakgrunn jeg ønsker å ta opp viktige aspekter tilknyttet følgende problemstilling:

Er rettssystemet klar for en forandring som åpenbart innebærer at flere vil benytte anledningen til å være selvprosederende med de implikasjoner det har ?

Andre tilstøtende årsaker til utarbeidelsen av ny prosesslovgivning var at en del saker vil tjene på forenkling (småkravsprosess og rettsmekling) og en forenkling vil også bidra til å lette arbeidsdagen for dommere, slik at de kan få behandlet flere saker. Det er blitt uttalt at en dommer, i gjennomsnitt, bør kunne behandle 2,5 saker innenfor småkravsprosess på samme tid som det tar å behandle 1 sak innefor almenprosess (Schei, 2007). I en del saker, og da gjerne i saker som den som er bakgrunnen for mitt eksperiment, settes retten med 3 dommere, hvorav 2 er legdommere og 1 er juridisk dommer. Deltakerne i mitt eksperiment kan man vel karakterisere som potensielle ”legdommere”.

I nærværende tekst er det 3 sentrale aspekter jeg vil komme inn på i forhold til nevnte problemstilling (underspørsmål er ment å resultere i kort oppsummering under avslutningsdelen).

- 1) Hvilke **grunnleggende prosesser** er involvert når legdommere vurderer en persons (selvprosederendes) presentasjon av saken ?
- 2) Hvordan vurderte legdommerne partenes troverdighet og pålitelighet ?
- 3) Og hvilken betydning hadde dette for legdommernes **konklusjon (dom)** ?

1) Grunnleggende prosesser

Hva kan man forvente av legdommerne når det gjelder deres hukommelse og oppmerksomhet

- Er legdommeren tilstrekkelig oppmerksom og tar hensyn til de aktuelle feilkildene ?
- Har han oppfattet partenes felles forståelse av saken ?
- Har han forstått de faktiske tvistepunktene på en fullstendig måte ?
- Har han nedfelt dette (og evt. innkodet dette i hukommelsen) og ifm med vurderingen av saken, gjenkaller han alt korrekt (i de tilfeller han ikke har fått nedfelt alt av betydning) uten redigering eller feilattribusjon m.v. ?

2) Troverdighet og pålitelighet

Hva legger legdommere vekt på når de vurderer partenes troverdighet og/eller pålitelighet ?

- finnes det atferdsindikatorer på løgn og lar de seg evt. observere i en rettslig setting
- Skiller dommere mellom partenes emosjonelle aktivering og atferdsindikatorer på løgn ?
- Gjør legdommere feilsutningen fra troverdighet direkte til pålitelighet (og overser løgn, upålitelig hukommelse, indre logikk i forklaring, øvrige bevis vs. indre logikk) ?

Vurderer legdommerne partenes hukommelse (pålitelighet), oppmerksomhet og observasjonsevne ?

Har vi metoder og prosedyrer som kan øke sikkerheten i bedømmelsen av troverdighet og/eller pålitelighet ?

3) Konklusjon (dom)

- Slutter legdommere fra opplevd troverdighet til pålitelighet og deretter til konklusjon (dom) og overser løgn, upålitelig hukommelse, indre logikk i forklaring, øvrige bevis vs. indre logikk) ?
- Er retten avhengig av at partenes atferd er identisk på det emosjonelle plan, herunder at de ikke utviser atferdsindikatorer som man ofte forbinder (oftest på sviktende grunnlag) med løgn, for å kunne komme til en korrekt konklusjon (dom) ?

HYPOTESER:

Med utgangspunkt i ovenstående redegjørelse, problematisering og følgende problemstilling:

”Er rettssystemet klar for en forandring som åpenbart innebærer at flere vil benytte anledningen til å være selvprosederende med de implikasjoner det har ?” ønsker jeg å fremme to hypoteser.

Hovedhypotese:

Dersom man fører sin egen sak for retten vil man ikke få medhold, dvs. selvprosederende vil tape i en rettssak.

Årsakene til dette kan være mange og sammensatte, noen eksempler på sentrale bakenforliggende variabler kan være:

- Emosjonell aktivering (temperament, agitasjon, nervøsitet m.v.)
- Troverdighet og/eller pålitelighet
- Utseende/fremtreden
- Kunnskap (manglende innsikt i lovverket, materielt og/eller prosessuelt)
- Evne til å presentere saken forståelig og få med det som er viktig av fakta
- Andre bakenforliggende variabler (som eks. dommerens personlige mening om selvprosederendes rett til å representere seg selv, manglende vilje til å bruke penger på advokat)

I nærværende presentasjon er variablene kunnskap og evne til å presentere saken forståelig fjernet som aktuelle variabler, i det begge fremstillinger er korte, presise og rett på sak og likestilt når det gjelder juridisk kunnskap (dvs. de er mer eller mindre rene faktafremstillinger). Teksten er i tillegg gjennomlest av erfaren jurist (advokat og tidligere dommer) for å kvalitetssikre akkurat dette aspektet.

Avledet hypotese

En agitert/nervøs selvprosederende vil tape i en rettssak, hvor motparten er representert ved advokat (selv om sakens faktumfremstillinger peker i retning av medhold for den selvprosederende). Evt. at en selvprosederende er agitert/nervøs øker sannsynligheten for at denne vil tape i en rettssak (selv om sakens faktumfremstillinger peker i retning av medhold for den selvprosederende).

Hovedhypotesen innebærer, i utgangspunktet (se avgrensninger) at en selvprosederende vil tape uavhengig

- av saken som fremlegges og hvordan denne legges fram
- av hvordan han opptrer og andre variabler ved den selvprosederende
- av andre variabler ved motparten, dennes advokat, dommeren osv.osv.

Hovedhypotesen avgrenses (grunnet oppgavens potensielle u håndterlige omfang) således mot alle andre variabler enn følgende:

- Den selvprosederende er selvprosederende, men ellers likestilt med motparten på alle måter

- Partene fremstiller faktum som beskrevet
- Dommer er habil og nøytral, men en vanlig person
- Alle andre tenkelige variabler er nøytrale

PRESISERT HOVEDHYPOTESE:

En selvprosederende vil tape i kraft å være selvprosederende gitt beskrevne faktum.

Avledet hypotese innebærer at en agitert/nervøs selvprosederende vil tape uavhengig

- av saken som fremlegges og hvordan denne legges fram
- av hvordan han opptrer (bortsett fra agitasjon) og andre variabler ved den selvprosederende
- av andre variabler ved motparten, dennes advokat, dommeren osv.osv.

Subsidiært at dette øker sannsynligheten for tap.

Den avledete hypotesen avgrenses (grunnet oppgavens potensielle u håndterlige omfang) således mot alle andre variabler enn følgende:

- Den selvprosederende er en ordinært kledd kvinne som opptrer agitert, men ellers likestilt med motparten på alle måter
- Partene fremstiller faktum som beskrevet
- Dommer er habil og nøytral, men en vanlig person
- Alle andre tenkelige variabler er (forsøkt holdt) nøytrale

PRESISERT AVLEDET HYPOTESE

Altså en selvprosederende vil tape i kraft å være en agitert selvprosederende gitt beskrevne faktum.

VITNEPSYKOLOGI

Den sentrale disiplin innenfor psykologien når det gjelder min oppgave er åpenbart vitnepsykologien, som plasseres under rettspsykologien. Vitnepsykologi kan betraktes som en anvendt forskningsdisiplin med et kunnskapsgrunnlag i systematisk innsamlede erfaringer og har teoretisk og empirisk forankring innenfor kognitiv psykologi, kognitiv utviklingspsykologi og sosialpsykologi. Vitnepsykologien er opptatt av vitners pålitelighet og deres troverdighet, dvs. det handler om studiet av menneskelig informasjons-behandling i en rettslig kontekst. Alle mennesker kan sies å gjøre observasjoner med relevans for vitnepsykologien, men personlige erfaringer er tilfeldige og selektive og de redigeres for å harmonere med den

enkeltes idèer, oppfatninger, holdninger og følelser. Den enkeltes opplevelse blir dermed kun et personlig utdrag av virkeligheten, som det sjelden er grunn til å sjekke opp mot noen form for objektiv sannhet. Den vitenskapelige fremstillingen derimot er systematisk, har innebygde tiltak mot forhold som kan lede til feilslutninger og resultatene vurderes opp mot en kjent virkelighet. I vitenskapelige undersøkelser har forskeren en fasit, i det han, langt på vei, kjenner de sentrale påvirkende betingelser. Dette medfører at forskeren kan spore svarmønstre tilbake til de innførte betingelsene. Vitnepsykologien kartlegger systematisk faktorer som vi tror påvirker våre observasjoners pålitelighet, vår hukommelse og våre beslutninger og vurderinger. En rettsprosess er alltid retrospektiv i det aktørene i retten må foreta bedømmelser og beslutninger som baserer seg på parter og vitners pålitelighet og troverdighet, jfr. Magnussen (2004). Aktørene i rettssystemet må i denne prosessen holde vitners uttalelser opp mot øvrige vitners forklaringer og beviser forøvrig, som fysiske bevisgjenstander, dokumenter osv., i den grad slike beviser eksisterer, før man tar stilling til i hvilken grad man anser vitnene som troverdige og/eller pålitelige. Retten må deretter gjøre en avveining av hvilken vekt man skal legge på det enkelte bevis, før man deretter tar stilling til hvilken retning den totale bevismengden peker. Og dersom man opplever at det foreligger tilstrekkelig sannsynlighets-overvekt i den ene retningen, så skal man avsi dom i denne retningen. Sannsynlighetsovervekten må være betydelig høyere i straffesaker enn i sivile saker. Vitnepsykologi handler videre om oss som vitner til og formidlere av personlige, sosiale og historiske begivenheter, hvordan vi observerer og fortolker hendelser og senere gjenforteller disse, hvordan vi bedømmer andre menneskers ansiktsuttrykk, utsagn og handlinger og hvordan vi selv regulerer løgn og sannferdighet i omgang med andre. Hele samfunn kan over tid omskrive historien og formidle en nærmest systematisk kollektiv hukommelsesfordreining og en kan kanskje se for seg at det er lignende krefter i sving i den store sammenhengen, som i den lille, individuelle sammenhengen. Den lille sammenheng handler om dagliglivets observasjoner og hukommelsen for de mer trivielle ting. Trolig handler vel de fleste rettslige vitneforklaringer om hva som opprinnelig ble oppfattet som trivielle hendelser (Magnussen, 2004). Vitnepsykologi, som felt, representerer således en spesifikk kunnskap som ikke dekkes gjennom den ordinære psykologi-utdannelsen, på linje med eksempelvis persepsjon og hukommelse. Hukommelsesforskning utgjør dog en grunnleggende og viktig del av vitnepsykologien, spesielt når det gjelder pålitelighetsaspektet og jeg vil i det følgende ta opp en del aspekter ved hukommelsesforskningen.

HUKOMMELSESFORSKNING

1) Hukommelsesnettverk

Det synes å være en rimelig antakelse at mennesker flest, også i en rettslig sammenheng, ønsker å være ærlige, i hvert fall så lenge det ikke skader dem selv eller personer de bryr seg om. Med dette som utgangspunkt er det avgjørende for å oppnå en forståelse av betydningen av et klart skille mellom troverdighet og pålitelighet at man er oppmerksom på hukommelsens normale funksjon. Hukommelsen kan forstås som et potensiale for lagring av minner i assosiative nettverk. Disse nettverkene kan beskrives som komplekse sammenkoblinger av enkeltopplysninger som er forbundet dels grunnet likhet, mening og/eller funksjon og dels grunnet en felles erfaringsmessig opprinnelse. Når ny informasjon tilkommer vil denne knytte seg til det eksisterende nettverket, men samtidig påvirke dette i en eller annen retning. Det enkelte nettverk inngår videre i overordnede nettverk. Det enkelte minne kan gjenkalles via tilgang til det aktuelle nettverket. Denne tilgangen oppnås gjennom å finne de rette ”cues” eller adgangsnøklene om man vil. Den assosiative sammenbindingen av enkeltopplysninger, minnet, blir kalt en hukommelsesbinding og det er når denne sammenbindingen svikter og deler av minner fra forskjellige situasjoner og perioder kobles at **feilhukommelse** kan oppstå (Magnussen, 2004). Forskning har vist at visuelle fantasier og visuelle forestillinger lagres i de samme nevrane kretsene (Cabeza og Nyberg 2000). Og når hukommelsen for disse aspektene ikke avviker særlig i kvalitet, kan dette, over tid, lede til at de glir over i hverandre og de visuelle fantasiene blir en del av vitnets opplevde historie. Det er også vist gjennom flere sosialpsykologiske undersøkelser at senere kunnskap kan påvirke hukommelsen og faktisk endre denne og det også **over korte tids-intervaller (Carli 1999)**. I det hukommelsen er omtrentlig og flyktig, og spesielt for de fleste dagligdagse hendelser, så har mennesker en utpreget tendens til å pynte på hukommelsen i tråd med hva vi tenker og føler om de samme forholdene i dag (Scharfe & Bartholomew, 1998).

Eksplisitt hukommelse

Hukommelsen kan deles opp i eksplisitt og implisitt (prosedural) hukommelse.

Den eksplisitte hukommelsen kan videre deles inn i semantisk og episodisk hukommelse, mens den implisitte hukommelsen kan deles inn i perseptuell gjenkjenning, emosjonell betingning og motoriske ferdigheter. Disse hukommelsessystemene opererer delvis uavhengig av hverandre og lagrer informasjonen i forskjellige formater. Vitnepsykologi handler, i hovedsak, om episodisk hukommelse, dvs. personlige minner om spesifikke episoder og hendelser gjennom livet. Eksplisitt hukommelse består av tidligere erfaring som er

tilgjengelig for bevisst gjenkalling og gjenfortelling. Den eksplisitte hukommelsens to separate systemer, semantisk og episodisk hukommelse, er likevel sammenvevde. Disse kan best skilles som det å vite og det å huske. Semantisk hukommelse er alt du vet (fakta om historiske, bibliografiske og geografiske forhold), men som du ikke nødvendigvis husker hvor og når du har i fra, mens episodisk hukommelse omfatter personlige opplevelser og som således er knyttet til forestillinger om tid og sted, samt en opplevelse av å selv ha opplevd dette. Implisitt hukommelse omfatter perseptuell læring, som er grunnlaget for at den verden som formidles gjennom sansene er meningsfull, motorisk (prosedural) hukommelse, som lagrer ferdigheter, og betinging, som er viktig for etablering av følelsesmessige reaksjoner ift situasjoner og personer (Magnussen, 2004). I vitnepSYKologisk sammenheng er den viktigste forskjellen mellom eksplisitt og implisitt hukommelse at i den ene så rekonstrueres historien basert på vår bevisste erindring av hva vi vet og har opplevd, mens i den andre så viser hukommelsen seg indirekte uten at vi er i stand til å rekonstruere den opprinnelige erfaringen, dvs. at vi oppfører oss på bestemte måter, men kilden til atferden er ikke lenger å finne i den episodiske hukommelsen. Dette gir den implisitte hukommelsen en tvetydighet, da forandring i atferd ikke er relatert til spesifikke hendelser, i det mange forskjellige erfaringer kan gi opphav til samme atferd. Eksempelvis så kan fobiske reaksjoner skyldes tidlig læring hvor fryktreaksjon ble utløst i en bestemt situasjon og senere generalisert til alle lignende situasjoner. Årsaken husker vi ikke lenger. Alle former for minner tas således ikke ut fra et felles lager, men oppbevares i forskjellige hukommelsessystemer. Dette innebærer at en følelsesmessig reaksjon kan foreligge uten at de bakenforliggende erfaringene er tilgjengelige for episodisk hukommelse. Forsøk på å gjenkalle tapte episodiske minner kan dermed komme riktig galt av gårde, kfr. konseptet ”falske minner” (Magnussen 2004).

Den episodiske hukommelsens innhold påvirkes av den semantiske (kognitive kart) evt. av følelsesmessig reaksjon fra den implisitte hukommelsen. Dommeren, som kanskje er imot endringen i prosesslovgivningen, fordi det forvansker hans arbeidsdag, påvirkes kanskje umerkelig av dette faktum i en konkret sak. Den selvprosederende kvinnen blir personifiseringen av et aspekt ved lovverket som han ikke støtter og hans vurderinger og tolkninger av hennes utsagn farges kanskje umerkelig av dette faktum. I sivile saker, hvor avstanden mellom en dom som gir medhold og en dom som innebærer ikke-medhold kan være ubetydelig, kan denne begrensede forutinntattheten basert på en følelsesmessig reaksjon på et, strengt tatt, uvedkommende forhold, altså få avgjørende betydning. Episodisk hukommelse er, som nevnt, ikke reproduktiv, men konstruktiv, noe som innebærer at gjenkalling av minner ikke er en avspilling av tidligere innspilte minner, men en

rekonstruksjon av den aktuelle hendelsen. Denne rekonstruksjonen er delvis basert på hva vi registrerte av den opprinnelige hendelsen, informasjon som tilkommer på et senere tidspunkt og egne fantasier, ideer og forestillinger om hva som faktisk skjedde (Magnussen, 2004).

EMOSJONELT STRESS OG HUKOMMELSE

Yerkes Dodsons lov er en klassisk formel innefor psykologien og beskriver sammenhengen mellom stress og prestasjon som en omvendt u-funksjon. I vitnepsykologisk sammenheng innebærer dette at moderat stress og emosjonell aktivering kan virke fremmende på vitnes prestasjon, mens høyt stress og emosjonell aktivering virker hemmende (Magnussen 2004).

Dette kan forklare at parter som er direkte berørt i forbindelse med rettslige tvister ofte kan fremstå som mindre troverdige (evt. huske dårligere) i det de gjerne opptrer mer agitert og/eller nervøst enn vitner som er mer perifert berørt av den aktuelle tvisten.

Samtidig synes det å være slik at såkalte **fotoflashminner** (uventede og dramatiske hendelser) sitter bedre enn minner om dagligdagse situasjoner. Dette forklares ved at innkoding av informasjon i langtidshukommelsen styres av fokusert oppmerksomhet, dvs. vi husker bedre det vi fokuserer spesielt på. Slike minner vil dessuten oftere bli repetert og således konsolideres i langtidshukommelsen. At repetisjon leder til konsolidering av minnet er en sentral lovmessighet innenfor psykologien. Emosjonell styrke kan således være viktig for innkoding i langtidshukommelsen (Magnussen 2004).

Også moderne nevrobiologisk forskning synes å gi dekning for å anføre **at emosjonell aktivering** styrker oppmerksomheten på og innkodingen av individets erfaringer, og styrker konsolideringen av minner i langtidshukommelsen gjennom samspill mellom områder i hjernen som behandler kognitiv informasjon og områder som er viktige for emosjonell aktivering. Emosjonelle minner synes således å finne støtte i flere nettverk enn de minner som er mer nøytrale emosjonelt sett, og kan derfor være lettere å aktivere (Hamann, 2001).

HUKOMMELSENS 7 SYNDER

Det fremstår som åpenbart at den organiske hjerne må være "feilbarlig" for å kunne fungere, slik at hukommelsessvikt ikke bare er av det onde. Tilgjengelig informasjon gjennom de forskjellige sanser er ubegrenset og det synes dermed adaptivt at mesteparten av informasjonen kan forbigås i stillhet og at mye av informasjonen som faktisk innkodes også glemmes på forskjellige tidspunkt, for å gi plass til ny og til dels viktigere informasjon. Det er nå ikke slik at det er så mye av den dagligdagse informasjonen som strengt tatt er nødvendig å huske over tid og den informasjonen som er nødvendig blir ofte integrert i plassbesparende kognitive kart i den semantiske delen av den eksplisitte hukommelsen. Dette innebærer at

Schacters (2001) såkalte 7 synder, dvs. årsaker til glemsel, feilhukommelse og uønskede minner, således ikke bare er av det onde.

De 3 første ”syndene” er forskjellige glemselstyper, de tre neste er forstyrrelser (distortions), mens den siste er påtrengende minner som er vanskelig å bli kvitt/glemme.

- 1) Transcience, dvs. ordinær glemsel. Minner er midlertidige og svekkes over tid, noen raskere enn andre. Hjernen inneholder flere hukommelsessystemer, med forskjellige glemselskarakteristikker. Vi har ikke alltid fokus på hva vi gjør, oppmerksomheten kan være annet steds, noe som leder til manglende innkoding av hva vi faktisk gjør eller ser
- 2) Absent mindedness, dvs. glemsel assosiert med oppmerksomhetssvikt under innkoding eller under forsøk på gjenhenting
- 3) Blokkering, dvs. vi mener å vite, men klarer ikke å huske (”har det på tungen-fenomenet).
- 4) Feilattribusjon, fantasier/forestillinger invaderer faktisk historie
 - Feilhukommelse, dvs. kildeforvirring
 - Cryptomnesia, en spontan tanke feilattribueres til egen fantasi/tankegang, ubevisst plagiat.
 - Falsk hukommelse, noe som aldri har hendt
- 5) Suggestibilitet, innkorporering av informasjon fra andre, eks. ledende spørsmål (feilattribusjon grunnet ytre påvirkning)
- 6) Redigering (bias), Minner kan redigeres, opplevelser kan endres (overskrives) av ny kunnskap
 - consistency bias, dvs. hukommelse av tidligere holdninger påvirkes for å ligne mer på nåværende holdninger (inkl. hukommelseforstyrrelse/forvrengning/forskyvning ved kognitiv dissonans)
 - Change bias, dvs. rettferdiggjørelse av innsats-redigering ?
 - Stereotypisk bias, dvs. rasistiske eller kjønnsfordommer i hukommelsen
 - Etterpåkløkskap-redigering, dvs. minner om tidligere hendelser påvirkes av nåværende kunnskap
 - Egocentrisk redigering, dvs. individer husker fortiden på en selv-fremmede måte, hendelser forsterkes etter hvert som tiden går, fiskeskrønen hvor fisken man fanget blir større og større for hver gang historien gjenfortelles
- 7) Utholdenhet, plagsomme/påtrengende minner sitter bedre enn andre minner, så som traumer, refleksjon over negative hendelser

Minner er således ofte svært midlertidige, oppmerksomheten kan være svekket, vi kan feilattribuere og minner kan påvirkes utenifra og redigeres, samt vi kan påvirkes av traumatiske opplevelser.

Svein Magnussen (2004): ”Moderne hukommelsesforskning viser at feilpersepsjon og feilhukommelse er å betrakte som den episodiske hukommelsens modus operandi.” Dette innebærer ikke at hukommelsen, i det store og hele, er direkte upålitelig, men at hukommelsen ikke er bygget for den presisjon man, på sviktende grunnlag, ofte liker å forvente i en rettssal. Og her er vi ved kjernen i nærværende oppgave. Rettssystemet må ta hensyn til hukommelsens feilbarlighet når det gjelder parts- og vitneforklaringer, samt for presentasjoner levert av selvprosederende (part), noe man liker å hevde at man gjør, men sannsynligvis ikke gjør i særlig stor grad. Jeg vil nå redegjøre kort for 5 (av de nevnte 7) forskjellige glemselstyper og forstyrrelser (nr. 1,2,4,5,6, kfr. ovenstående oppsett) som anses sentrale for teksten, før jeg kommer inn på løgnforskningen, som er det andre sentrale aspektet ved min oppgave.

1. GLEMSEL

Faktorer som leder til glemsel opererer på alle trinn i hukommelsesprosessen, herunder ved innkodning, lagring og rekonstruksjon. Når tidligere episoder erindres eller gjenfortelles, skapes det en ny innkodings-situasjon og nye lagringsbetingelser, som igjen påvirker hukommelsen ved annen gangs gjenfortelling, som igjen skaper nye betingelser i en evig syklus. Dette er et sentralt poeng ift vitnepsykologi og ryster rettssystemet i sine grunnvoller uten at man synes å ta særlig hensyn til dette. I stedet for å tilpasse rettens hverdag til denne problemstillingen, virker det som om man heller blir tatt som gissel av myten om hukommelsen som en video-opptaker evt. harddisk (for ikke å glemme feilslutningen fra troverdighet til pålitelighet, hvor dommeres angivelige evne til å gjenkjenne løgnindikatorer er sentral). Forskning har vist at den viktigste faktor for glemsel er innkodingsprosessen (og ikke tid), da det er grenser for hvor mye informasjon hjernen er i stand til å registrere. Informasjonen i situasjonen fortolkes og fortolkningen er delvis styrt av kognitive skjema (Magnussen, 2004).

Dette innebærer at oppmerksomhet står sentralt når det gjelder hukommelse. Vi kan ikke huske det vi ikke er oppmerksom på. Videre så fortolkes den informasjon vi er oppmerksom på av et subjektivt individ, hvor dennes tidligere erfaringer er avgjørende for hva tolkningen blir. Dette innebærer at to forskjellige personer med forskjellig bakgrunn (!) vil fortolke en

hendelse forskjellig. Det enkelte individs kognitive skjemaer er sentrale i både fortolkningen og i senere rekonstruksjon av minnet om hendelsen. **En annen viktig faktor for glemsel** er korttidshukommelsen (arbeidshukommelsen). Arbeidshukommelsen er betegnelsen på den del av hukommelsen som arbeider med ny informasjon og som aktivt henter fram gammel informasjon fra langtidshukommelsen når dette er nødvendig, eksempelvis ved kunnskapsrekonstruksjon, i bedømmelser og vurderinger. Arbeidshukommelsens lagringskapasitet er mer begrenset og flyktig enn langtidshukommelsen. Dette innebærer at informasjon som ikke kodes inn i langtidshukommelsen vil forsvinne etter hvert som ny informasjon opptas i arbeidshukommelsen. Det er et faktum at det meste av informasjonen vi kan observere ikke oppfattes bevisst og at det meste av det vi faktisk oppfatter glemmes like raskt. Men selv om informasjon kodes inn i **langtidshukommelsen** så er ikke dette noen garanti for at vi husker hendelsen korrekt på et senere tidspunkt. Minner svekkes over tid, noen raskt, andre langsomt, men alle reduseres altså over tid (Magnussen, 2004). Ifølge Herman Ebbinghaus så vil dagligdagse hendelser glemmes veldig raskt, kfr. den generelle glemselskurven. Etter et år vil man neppe kunne gjengi mer enn 10 % korrekt informasjon av en hendelse (etter 3 måneder ca. 40 %). Glemselsprosesser kan dog forsinkes ved gjenfortelling og gjenoppfriskning av hendelser i samtale med andre, men den er dermed også utsatt for andre påvirkningsfaktorer, som redigering og suggestibilitet. Det er likevel vist at subjektiv sikkerhet om egen hukommelse ikke endrer seg tross økning av feil i erindringen over tid, jfr. en undersøkelse av Christianson og Engelberg (1999) som tok opp aspekter ved Estonia-ulykken i 1994. Ifølge en undersøkelse av Talarico og Rubin (2003) så er heller ikke fotoflashhukommelse (dramatiske hendelser/minner som sannsynligvis er innkodet under betingelser med høy oppmerksomhet og aktivering og som dermed ofte fester seg bedre) immun mot glemsel, noe som innebærer at hukommelse om traumatiske hendelser ikke går fri for glemselsprosessene, men det er samtidig vist at den subjektive sikkerheten om slike minner er veldig sterk, sterkere enn det reelt sett finnes belegg for (Magnussen, 2004). Et sentralt aspekt når det gjelder

2. OPPMERKSOMHET

Som nevnt ovenfor, så er oppmerksomhet sentral når det gjelder hukommelse, ettersom vi vanskelig kan huske det vi ikke har oppmerksomheten rettet mot.

Forskning har vist at våre observasjoner er selektive og fortolkende, noe som innebærer at vår hukommelse, som nevnt, er en rekonstruksjon av historien og ikke en reproduksjon. I denne rekonstruksjonen er deler av de opprinnelige observasjonene tilgjengelige, men vår

hukommelse av den aktuelle hendelsen, er også påvirket av annen kunnskap som vi har fått om hendelsen i tiden etterpå, av forestillinger vi hadde på forhånd om hva som kunne komme til å skje og av forestillinger vi har hatt i etterkant av hendelsen (Magnussen, 2004).

Feilkildene er mange. Vår gjengivelse av opplevelser er rekonstruksjoner, som baserer seg på en variabel oppmerksomhetsfunksjon i situasjonen, hvor vår observasjonsevne svekkes av vår tendens til seleksjon og personlig tolkning av hva som skjer, samt redigeres av forestillinger vi har/hadde både før, under og etter hendelsen, kfr. Magnussen. Den enkeltes subjektive oppfatning vil således som regel ligge lenger vekk fra den objektive sannhet enn hva man kunne ønske i en rettslig sammenheng. Og når vi så gjengir vår opplevelse så gjentar denne prosessen seg hos vår tilhører, noe som kan innebære at dennes forståelse av forholdet avviker ytterligere fra den faktiske hendelsen. Den menneskelige kapasitet for informasjonsbehandling har således sine begrensninger, noe som innebærer at det enkelte individ, på et automatisert nivå, velger ut kun en del av informasjonen som kodes for bevisst oppfattelse. Denne utvelgelsen er styrt av hva som er de oppmerksomhetsfangende faktorene ved hendelsen (Magnussen, 2004).

I vitnepsykologien snakker man ofte om ”våpenfokus” i det vitner til hendelser som involverer våpen, blir så fokusert på våpenet at det ikke oppfatter annen informasjon (Pickett & al, 2003). Dette kan selvsagt også skje med andre aspekter av en hendelse, og det må antas at hva vi legger mest merke til er forskjellig fra person til person. I tillegg styres informasjonsutvelgelsen av psykologiske aspekter ved det enkelte vitne, så som den følelsesmessige tilstanden og implisitte og eksplisitte forventninger til hva som kan skje, dvs. såkalte kognitive skjemaer. **Disse kognitive skjemaene har stor betydning for hvilken informasjon vi oppfatter, hvordan denne fortolkes og senere erindres.** Ved usikker informasjon styrkes effekten av disse psykologiske faktorene.

4. FEILATTRIBUSJON

En form for feilattribusjon er kildeforvirring, som innebærer at man tilskriver minnet **uriktig opphav** og dermed plasserer det i feil sammenheng. Det er således ikke uvanlig at vi husker riktig person, men feil tid og sted, eller riktig person og sted, men feil tid el.l. Dersom den aktuelle opplevelsen ligger noe tilbake i tid og den var nøytral, dvs. ikke vekket noen sterk emosjonell aktivering eller fremstod som betydningsfull på noen klar måte, har vi straks vanskeligheter med å huske detaljer. Vanligvis i dagliglivet er vi ikke så veldig opptatt av den fullstendig objektive sannhet og feil i hukommelsen har dermed som oftest liten betydning. Dette stiller seg vesentlig annerledes i rettssalen, hvor hukommelsen kan bli satt på prøver

som den ikke er ment å takle og de dagligdagse feil kan dermed bli omfattende. Et sentralt poeng når det gjelder hukommelsens feilbarlighet er forskjellen mellom **engangshendelser** og gjentakelser, da repetisjon er en viktig faktor når det gjelder etablering av langtidsminner. I en undersøkelse av Bahrick, Bahrick & Wittinger (1975) ble det vist at studenter, etter 50 år, husket 70-80 % korrekt ved kobling av navn og bilde (visning av Highschool årbøker). Disse resultatene peker i retning av at repetisjon har stor betydning for enkelte typer erfaring. Problemet, i den sammenheng, er at det bare er så uhyre sjelden at det er repeterte hendelser som blir en del av bevisstema i retten.

Men at en hendelse blir repetert betyr uansett ikke at den enkelte hendelse innkodes separat i langtidshukommelsen. Hukommelsen for gjentatte hendelser blir, i stedet, ofte representert i hukommelsen som et **skjema eller et skript** (i hvert fall når det gjelder dagligdagse hendelser). Dette er en abstraksjon av det mest typiske handlingsforløpet, dvs. det som er felles i de repeterte hendelsene, uten at enkelt detaljer står frem. Det er dermed bortimot umulig å knytte detaljer til enkelte episoder. Dersom vi opplever lignende hendelser om og om igjen vil det dermed, etter hvert, bli umulig å skille disse fra hverandre, ganske enkelt fordi vi ikke lenger har lagret enkelte episoder i hukommelsen. Menneskets hjerne er, som tidligere nevnt, ikke å betrakte som en ufeilbarlig videoopptaker eller harddisk som nøyaktig registrerer all ny informasjon som tilføres den. Den har dog det til felles med vanlige datamaskiner at **feilregistreringer** oppstår, herunder både tilfeldige feil og mer systematiske feil. De tilfeldige feilene fordeler seg i alle retninger, mens de mer **systematiske feil** leder til feilhukommelse i mer bestemte retninger evt. øker sannsynligheten for feilhukommelse med påfølgende feilsvar under gitte betingelser (Magnussen 2004).

Det er videre neppe ukjent for de fleste av oss å forveksle tider, steder, ansikter osv. Dersom en skal gjenhente et minne korrekt, synes det sentralt at de enkelte elementene i hendelsen bindes sammen til at hele, samt at opprinnelsen til minnet blir korrekt identifisert.

Det er vist i forskning at feilhukommelse kan oppstå i løpet av kort tid. Dersom en ikke husker, grunnet et bestemt fokus, manglende oppmerksomhet el.l., alle elementene i hendelsen, så har mennesker en tendens til å fylle hullene med passende informasjon og forsøkspersonenes rekonstruksjonen av hendelsen kan bli skjev. I en del slike tilfeller er det ikke uvanlig at våre **kognitive kart** trer ”støttende” til og fyller på med passende detaljer og etter hvert fremstår hele minnet som ekte. Vi husker muligens hovedtrekkene av en tidligere hendelse, men vi vet ikke helt når og hvor den fant sted. Ubevisst, grunnet ytre eller indre påvirkning, overbeviser vi oss deretter om at hendelsen må ha funnet sted på et bestemt sted og til en bestemt tid og hendelsen fylles med passende detaljer. Vi forteller om hendelsen og

denne repetisjonen styrker minnet. Et tildels falskt minne er etablert og gjennom ytterligere gjenfortellinger eller spontane mentale repetisjoner så konsolideres minnet, inntil det står som en absolutt sannhet for oss. En sannhet vi deretter ytrer med stor overbevisning og således høy troverdighet (i mange tilfeller). Det er eksempelvis et kjent faktum at **nærhet i tid og sted** kan lede til feilattribusjon. Vedkommende person var muligens til stede på stedet hvor hendelsen fant sted, men på et annet tidspunkt. En uke senere når det blir klart at hendelsen var viktig, så er den aktuelle hendelsen ikke like klart fremme i minnet og feilattribusjon kan bli resultat, gjerne fremprovosert av **ledende spørsmål** fra en advokat eller en dommer. Et sentralt problem med hukommelsesfeil er at disse ofte fremstår for vitnet som like ekte som et objektivt korrekt minne. Og når vitnene ofte uttrykker en klar subjektiv sikkerhet så fremstår forklaringen som troverdig for dommeren. Problemet er bare at troverdighet ikke er det samme som pålitelighet, noe det, som tidligere nevnt, ofte syndes mot i rettssystemet.

En annen form for feilattribusjon er falsk hukommelse, dvs. at man husker hendelser som aldri har funnet sted. Små detaljer eller tilfeldigheter kan lede til en serie av feilattribusjoner som igjen leder til dannelse av **falske minner**. Produksjon av visuelle forestillingsbilder øker hukommelsesprestasjonen. Flere undersøkelser viser at sjansen for å utvikle falske minner øker dersom deltakerne aktivt forsøker å forestille seg situasjonen. Falske minner kan også oppstå på veldig kort tid og ofte som følge av desinformasjon. **Desinformasjon** er en sentral variabel innenfor hukommelsesforskningen som sådan og denne synes å inkorporeres lett, spesielt når vitnet har problemer med å huske den opprinnelige kilden til en gitt opplysning og tilskriver opplysningen et feilaktig opphav. Dette synes spesielt å gjelde vitner som har overdreven tiltro til egen hukommelse. Den falske hukommelsen er ofte livaktig og det kan således være vanskelig å skille den fra den opprinnelige hendelsen. Minne sammenblanding oppstår ofte spontant og på et ikke-bevisst nivå (Magnussen, 2001).

I en studie av Williams & al (1991) voterte 2/3 av deltakerne for fellende dom, tross det faktum at det ble sannsynliggjort at det avgjørende "...vitnets forklaring kunne avvises som faktisk umulig". Dette er mer enn skremmende, med tanke på at bevisbyrden i straffesaker påhviler aktoratet og skyldspørsmålet skal være "hevet over enhver rimelig tvil". Det er også skremmende ift til sivile saker, tross lavere bevisbyrde, og kanskje nettopp derfor, da det falske minnet ikke behøver å være så sentralt for å få betydning i saken. Det er nok at det vipper sannsynligheten fra 49 % til 51 % sannsynlighet rent prinsipielt. Falsk hukommelse er ikke alltid lett å identifisere, da det i mange undersøkelser hvor deltakere utvikler falske minner (ca. 25 %), er vist at mengden av detaljer i minnene øker ved gjentatte intervjuer.

Kontrollert forskning og klinisk materiale tilsier, i denne sammenheng, at det ofte er vanskelig å skille mellom ekte og falske minner, med mindre man har komparentopplysninger eller sannsynliggjørende informasjon fra andre kilder.

5. SUGGESTIBILITET

En annen form for hukommelsesforstyrrelse er suggestibilitet, dvs. persons tendens til å tilpasse feilaktig eller villedende informasjon fra eksterne kilder inn i egen hukommelse. Dette kan bl.a. oppstå som en konsekvens av kommentarer fra personer i nærmiljøet, informasjon i media m.v. (Schacter, 2001). Ifølge Stern (1910) så ligger det dessuten stor påvirkningskraft i gjentakelse av spørsmål, i det en gjentakelse av spørsmål ofte impliserer at det første svaret ikke var riktig, noe som ofte får vitnet til å endre eller, i det minste, modifisere sin respons. Feilattribusjon kan også oppstå ved at ekstern og **villedende informasjon** infiltrerer hukommelsen. Suggestive og ledende spørsmål kan gi responser som ikke har sitt rotfeste i en objektiv sannhet og således bidra til **falsk hukommelse** (Magnussen, 2004), med påfølgende problemer for saksøker/ saksøkte. Sannsynligheten for at villedende informasjon korrumpere hukommelsen, øker dessuten over tid og svekket kildehukommelse.

Videre kan en tenke seg at dersom en person med lett mobiliserbare skjemaer for bestemte hendelser, fortolker en opplevelse iht til et bestemt skjema, så er dette en ekstern informasjon som kan påvirke andre personers fortolkninger av samme hendelse i betydelig grad. Dette kan også skje i tilfeller hvor de andre vitnene ville ha tolket hendelsen på en helt annen måte, endog ikke lagt merke til hendelsen, uten førstnevntes tilstedeværelse og påvirkning. De andre vitnenes styrte fortolkning kan deretter styrke det fantasifulle første vitnets opprinnelige fortolkning og vi kan ende opp med en masse-illusjon (Magnussen, 2004).

Videre, så viste Aronsen i en studie i 1995 at mennesker kan, i en del sammenhenger, endre sine oppfatninger og vurderinger til å sammenfalle med hva andre i en gruppe mener og det også uten gruppepress. Mennesker synes å ønske, om enn muligens på et ikke-bevisst nivå, å henfalle til **konformitet**. Ifølge Wahlter (et al, 2002) kan andre personers bedømmelser påvirke vitners egen fortolkning av en situasjon og hukommelse og da spesielt når informasjonen er tvetydig og det ikke forefinnes andre informasjonskilder som kan fjerne uklarheten. Av dette kan det sluttet at vi ikke er så individualistiske og frie som vi ofte liker å overbevise oss selv om. Hukommelsen er en, til dels, lettpåvirkelig enhet.

6. REDIGERING

Den siste formen for feilhukommelse som skal tas opp i denne teksten blir da redigering, som innebærer at hukommelsen tilpasses nåværende kunnskap, holdninger og følelser. Nyere **sosialpsykologisk** forskning viser at alle sosial situasjoner leder til at sosial kunnskap automatisk aktiviseres og påvirker individers vurderinger og atferd på et ubevisst nivå (Ferguson & Bargh, 2004). Innenfor kognitiv psykologi snakker vi om kognitive kart (Prinsippbeskrivelser av verden som styrer vår iakttakelse og hukommelse), kfr. ovenfor. Det er særlig to redigeringsstrategier for minner som er viktige i vitnepsykologisk sammenheng; **Stereotypier** og **etterpåkløkskap**. Dersom vi opplever hendelser hvor vi oppfatter sparsomt med informasjon trer kognitive kart i funksjon og supplerer opplevelsen, dvs. det hentes fram sosiale stereotypier som passer til visse sentrale karakteristikk ved opplevelsen og som kan fylle ut denne og på den måten skape et fullverdig ”minne”. Sosiale stereotypier, kan av og til utgjøre en trussel mot en vitneforklarings sannhetsverdi og således rettssikkerheten. Slike stereotypier virker på alle trinn av innkodingsprosessen, dvs. de kan styre tolkningen av selve hendelsen, de kan redigere de innkodede minnene og ytterligere fordreie minnet når hendelsen skal gjenfortelles. Disse stereotypiene kan først og fremst gjøre skade der hvor situasjonene ikke er helt oversiktlige og informasjonen er usikker. Det synes ikke å være forskningsmessig belegg for at menneskers stereotypier går helt på akkord med hva man bevisst oppfatter i situasjonen (Eagly et al 2001, Kurzban et al. 2001). Men når alt skjer fort og det er begrenset med tilgjengelig informasjon, entrer de sosiale stereotypiene ofte arenaen og kan supplere et sparsomt minne. Etterpåkløkskap er en kognitiv redigeringsstrategi som er godt dokumentert i kognitiv psykologi. Som i andre tilfeller av redigeringsstrategier virker etterpåkløkskap sterkere etterhvert som tiden går og minner svekkes og der hvor det handler om vurderinger og følelser, samt der hvor det eksisterer tvetydighet og uklar informasjon. Jeg vil nå fortsette litteraturgjennomgangen med en redegjørelse over sentrale betraktninger og funn vedrørende troverdighet og pålitelighet.

TROVERDIGHET VS. PÅLITELIGHET

Ifølge Schjelderup (1934) så er det en vanlig psykologisk feilslutning å slutte direkte fra troverdighet til pålitelig, dvs. dersom vitnet fremstår som sannferdig (troverdig) så må også forklaringen være pålitelig.....!!! Det er derfor viktig å skille disse begrepene fra hverandre, i det forskning har vist at hukommelsen til ærlige, troverdige individer ikke uten videre er i tråd med den objektive sannheten. Erindringsforskyvning og feil hukommelse kan, som tidligere nevnt, skje på alle trinn i hukommelsesprosessen, samt i tiden etter hendelsen og i tillegg påvirkes hukommelsen av tidligere erfaringer.

For ikke å glemme vitner som med fullt overlegg forklarer seg uriktig. Rattner (1998) har vist at vitner som løy bevisst var den nest viktigste årsaken til at justismord skjedde. En kan bare spørre seg hva som er realiteten i sivile saker, hvor konsekvensene av løgn oftest er av mindre inngripende art og konsekvensene for å bli tatt i løgn sannsynligvis er mindre. Det er sannsynligvis en rimelig antakelse at det lyves vel så mye, om ikke mer i sivile saker. Men den virkelige faren for rettssikkerheten er, som Magnussen (2004) poengterer, vitner som forklarer seg usant, men på en måte som fremstår som troverdig.

Magnussen påpeker ellers at de åpenbare løgnerne ikke utgjør et stort samfunnsproblem, hverken i omfang eller hva konsekvenser angår, men det er like fullt viktig at disse ikke får gå ustraffet for sine gjerninger, om ikke av annen grunn enn å sende ut et signal til andre vitner som skal forklare seg. De Paulo et al. (1996) skiller mellom subtile løgner, dvs. unnvikelser, unndragelser, tvilsomme fortolkninger m.v., overdrivelser, dvs. forsterkning/svekkelse av historien (fordreielser) og direkte løgn, dvs. forfalskning av fakta. Det foreligger ikke en rangering av kategoriene i det en direkte løgn ikke trenger å være verre enn en subtil. Ofte vil en subtil har større effekt, da den er vanskeligere å avdekke. I dagliglivet ser det ut til at kvinners vanligste løgner er sosiale, mens menns vanligste løgner er selvhevdende (se bl.a. Memon et al. 2003). Videre lyves det oftere for fremmede personer enn ens nærmeste, men løgnene vi presenterer for de nærmeste er ofte større (ofte når sannheten ville truet forholdet), se De Paulo & Kashy, (1998). Vi lyver for potensielle livspartnere, ifm jobbintervjuer, for å fremme karrieren (Robinson et al., 1998) m.v.

Spørsmålet blir da om løgn kan avsløres gjennom observasjon...

I den sammenheng er det viktig å presentere de to grunnleggende antakelsene man ofte baserer seg på innenfor løgnforskning (se bl.a. Ekman & O'Sullivan, 1991) når det gjelder hvorvidt løgn viser seg gjennom atferd og da spesielt i de tilfeller der stressnivået er høyt.

- 1) Løgn vekker angst og uro, noe som gjenspeiler seg i atferden, i det det kroppslige uttrykket er vanskelig å skjule
- 2) Løgn krever mer av den kognitive kapasiteten enn sannheten gjør, noe som leder til at vitnets kapasitet til å kontrollere sin egen atferd reduseres på en omvendt proporsjonal måte slik at atferdsendringer kan observeres.

Vrij (2000) anfører at språklige uttrykk kan kontrolleres rimelig greit, men det stiller seg annerledes med kroppslige uttrykk, noe som impliserer at man kan avsløre løgn ved å se etter

bestemte atferdsmessige tegn. Løgn kan etter dette evt. avleses på to måter, dvs. gjennom det vitnet sier (forklaringens oppbygning, herunder detaljer) og/eller måten dette sies på (forklaringsmåte, stemme, kroppsspråk). Forskning for øvrig har, kfr. Magnussen (2004) dog vist at man i liten grad, i enkelttilfeller, kan legge til grunn at løgn gjenspeiler seg i atferd. Det er anført at den antatte observasjonen av løgner går via atferdsendringer, som igjen kan finne sin forklaring i andre forhold enn løgn, eks. nervøsitet for at man kan bli anklaget for noe man er uskyldig i. Det er således ikke realistisk å konkludere med løgn basert på atferdstegn alene. Vi må være kjent med det aktuelle vitnets ordinære atferd, samt gjøre samlede vurderinger basert på dette faktum og vitnets atferd ifm med de enkelte spørsmål og spørsmålene i sin helhet. Vi må videre ta med i betraktningen at troverdighet og pålitelighet er forskjellige begreper og at hukommelsen til en troverdig person ikke alltid er pålitelig (Magnussen, 2004). Ifølge Ekman & O`Sullivan (1991) forholder det seg videre slik at såkalte profesjonelle løgnavslørere stort sett har større konfidens vedrørende sine evner til å avsløre løgn enn de objektive resultater viser, dvs. på samme måte som folk flest har større tiltro til sin hukommelse enn hva som kan avdekkes i eksperimenter. Studiet viste at, med unntak av Secret Service Agenter, så scoret alle profesjonene i nærheten av det tilfeldige. Deltakernes konfidens til egne evner sank dog merkbart etter gjennomførelsen av eksperimentet (før resultatene ble avdekket), med unntak for psykiatere som dessuten hadde en mer realistisk konfidens forut eksperimentet (klart lavest av profesjonene). Et annet viktig resultat var at den mest sentrale gruppen i en rettslig sammenheng (dommerne) justerte sin konfidens mest. Det kom ellers fram i en undersøkelse av Ekman & O`Sullivan (1991) at erfaring med løgnavsløring har liten betydning.

Gitt denne forskningen, hvordan forklarer man at vi er så dårlige til å avsløre løgn basert på atferdsindikatorer. Dette gjøres på av to måter:

- 1) Det finnes ikke systematiske, pålitelige tegn på løgn, dvs. vi er like forskjellige atferdsmessig når vi lyver som når vi snakker sant.
- 2) De ideer vi har om hvordan løgnere fremtrer er ikke i tråd med den faktiske atferd løgnere viser, dvs. det foreligger pålitelige tegn på løgn, men vi klarer ikke å se dem.

Undersøkelser har vist at legfolk og profesjonelle oppgir de samme atferds-indikatorer på løgn og disse er mistenkelig lik dem man ofte gjengir på film. Av vokale karakteristika kan nevnes stemmeleieendringer, nølende tale, forsnakkelser, gjentakelser, langsom tale, latenstid, pausers varighet og hyppighet. Når det gjelder ikke-verbale karakteristika kan man nevne unnvikende øyebevegelser, smil, håndbevegelser, urolighet i kroppen m.v., kfr. Magnussen (2004).

Forskning synes å legge til grunn at stemmeleie, nølende språk, feil og talehastighet har betydning, men bare når løgnen må fabrikeres på stedet. Gjennomtenkte løgner lar seg neppe avsløre på denne måten (Vrij , 2000). Det er videre liten overensstemmelse mellom de subjektive og de objektive indikatorene på løgn. Flere av de subjektive atferdsindikatorne er det motsatte av de objektive, herunder understrekende gester, håndbevegelser, bevegelser med beina og flere av de subjektive er irrelevante ift de objektive, eks. latenstid mellom spørsmål og svar, pausehyppighet, unnvikende øyebvegelser, smil, blinking, skifte av sittestilling m.v. Det finnes, rett og slett, ingen sterke, pålitelige og systematiske tegn på løgn og forstillinger (De Paulo et al., 2003). I en undersøkelse av Vrij og Manns (2001) ble en drapsmann fastere i blikket og i kroppen når han løy, noe som er konstraintuivt sett ift til den alminnelige oppfatning. Forskning avdekker dermed at menneskers vurdering av troverdighet baserer seg på stereotypiske forestillinger som langt på vei er i strid med den objektive virkelighet. Årsaken til at vi ikke finner sikre atferdstegn på løgn, som er i overensstemmelse med våre ideer om dette, synes å være at dette er reaksjoner som er under vår viljekontroll. Det er også viktig å påpeke at selv om det hadde blitt avdekket systematiske sammenhenger mellom subjektiv tro og objektiv virkelighet når det gjelder gjenkjenning av løgnaktig atferd, så ville dette nødvendigvis vært statistiske sammenhenger, som sannsynligvis ikke ville la seg overføre til den enkelte sak og det enkelte vitne i en gitt sak (Magnussen, 2004).

Det er ellers blitt forsket noe på de såkalte mikroutrykk, dvs. små raske muskelforandringer i ansiktet, unndratt fra bevissthetskontroll (Ekman og O`Sullivan, 1991) og i hvilken grad spesialister skal kunne gjenkjenne disse i forbindelse med løgnavsløring. Det er en alminnelig kjent sak at ekte og falske smil ikke aktiverer de samme muskelgruppene. Ekte smil omfatter i langt større grad muskelgrupper tilknyttet øynene. Et ankepunkt mot antakelsene om mikroutrykk er at de er vanskelige å oppdage og da spesielt ”live”. Og også disse mikroutrykkene er koblet til emosjonell aktivering og ikke direkte til en evt. sannhet i en forklaring. Spesialister i mikroutrykk scorer over det tilfeldige, dvs. opptil 70 % korrekt (Ekman, O`Sullivan og Frank, 1999). Dette er dog statistiske anslag og ikke rettet mot enkeltpersoner og saker. Mennesker med afasi etter hjerneskade scorer også godt over tilfeldig nivå når det gjelder avsløring av løgn. Dette kan sannsynligvis forklares gjennom økt oppmerksomhet i retning ikke-verbale signaler, ettersom disse ikke lenger har ordinær språkforståelse (Etkoff et al., 2000). Kaufmann et al (2003) har ellers vist at det emosjonelle uttrykket som ledsager vitneforklaringen har betydning for troverdighetsvurderingen. Undersøkelsen som omfattet betingelsene kongruent, nøytral og inkongruent atferd hos et voldtektsoffer sett ift hvilken atferd en forventet hos voldtektsofre, viste at det ofte ikke er hva

vitnet forteller som er avgjørende, men måten det fortelles på. Det er også blitt anført at forklaringer basert på reell hukommelse fører til henvisning til flere irrelevante detaljer enn falske forklaringer... Falske forklaringer skal også ha færre selvreferanser og flere indirekte og korte svar, mens ekte forklaringer skal ha flere detaljer og en bedre logisk struktur, se Vrij (2000). Og hva med vitnet som forklarer seg med utgangspunkt i eksisterende bevis og ikke hukommelse som sådan? Forskningen er tvetydig på dette punkt, kfr. Vrij (2000) vs. Granhaug og Strømwall (2002). Det er dog sprikende forskningsresultater her, se eks. Granhaug og Strømwall (2002) som kom fram til at sanne og falske forklaringer er like konsistente over tid. Det er vist at stereotypier har størst gjennomslagskraft når vi ikke er disse bevisst (Summers & Ellsworth, 2001). Jeg avslutter litteraturgjennomgangen med noen betraktninger i forbindelse med personidentifikasjon i straffesaker. Det er muligens noe på siden av oppgaven som sådan, men enkelte av aspektene har muligens overføringsverdi. Jeg vil komme tilbake til dette. Vår evne til å gjenkjenne kjente ansikter synes uendelig, men dette er til liten nytte i den rettslige sammenheng, da vår evne til å gjenkjenne mer ukjente ansikter ikke er av samme kaliber. Og i sivile saker, som denne teksten omhandler, så er ansikts-gjenkjenning av mindre betydning. **Forskning på feilidentifikasjon kan dog være relevant i sivilprosess, da det er vist at mennesker er så altfor villige til å identifisere på sviktende grunnlag.** Dersom terskelen er lav når det gjelder identifikasjon av gjerningsmenn ifm straffesaker, hvor konsekvensene kan inkludere lange fengselsstraffer, så må det rent intuitivt kunne anføres at terskelen for uriktige vitnemål er minst like lav, om ikke lavere, i sivile saker. I et forsøk av Robert Buckhout et al. (1974) klarte kun 7 av 52 vitner å identifisere riktig gjerningsmann i et fiktivt ran (Buckhout, 1974). Dette er kanskje ikke direkte overraskende, men at en stor del av de øvrige vitnenes utviste stor villighet til å foreta en feilaktig positiv identifikasjon må kunne betraktes som mer enn alarmerende. Levi (1998) har gjort tilsvarende funn. Fire av ti vitner identifiserte personer i konfrontasjoner som ikke omfattet gjerningsmannen. At vår evne til å gjenkjenne personer ikke er så god som vi kanskje liker å tro, er nå en ting, men mange vitners villighet til å peke ut uskyldige som gjerningsmenn er mer enn foruroligende. Det kan muligens anføres at ”vitnene” i disse forsøkene ofte er klar over at dette er modellforsøk og at identifikasjonene er problemfrie, men tall fra virkeligheten (Rattner, 1988) bekrefter modellforsøkene funn. Den viktigste årsaken til den ovenfor beskrevne tilstanden synes å være forskjell mellom mennesker når det gjelder observasjonsnøyaktighet, herunder innkodingskapasitet og hukommelseskapasitet. Noen er rett og slett dårligere utstyrt enn andre i så henseende, noe som nok er et problem i en rettslig prosess, da man ikke uten videre vil kunne skille fra hverandre hvem som er flink og

hvem som er mindre flink, i hvert fall når mange er villige til å identifisere på sviktende grunnlag og gjerne med stor konfidens. Det er ellers vist (Narby et al., 1996) at personlighet og intelligens (innenfor normalområder) ikke er virksomme når det gjelder identifikasjonsevner. Videre har vitners tiltro til egen observasjonsevne eller trening i ansiktsobservasjon ingen effekt. Den mistenktes kjønn og utseende synes videre å være uten betydning. Et sentralt poeng for øvrig er tidsfaktoren, noe som innebærer at påstander om bedret hukommelse over tid bør fremkalle betydelig skepsis. **”Tiden som en dempende faktor for hukommelsens pålitelighet og subjektive klarhet er muligens den mest etablerte lovmessighet i psykologien, og vi kjenner ikke gode eksempler på at episodiske minner i langtidshukommelsen blir klarere og mer pålitelige over tid. Tvert imot, studier hvor det foreligger fasit og hvor hukommelsen er sjekket over lange tidsintervaller, viser at minner som er tapt på ett tidspunkt, ikke lar seg reaktivere på et senere tidspunkt (White 2002).”** Tidsvariabelen har ikke samme effekt på alle typer minner og prestasjonen varierer etter hvordan hukommelsen testes. Erfaringer som gjentas over en lengre tidsperiode eller opplysninger som repeteres utallige ganger sitter godt.

I vår sammenheng (vitnepsykologien) handler det dog som regel om minner fra enkelthendelser og som i tillegg involverer personer det enkelte vitnet aldri har sett tidligere. Her blir således de **oppmerksomhetsfangende faktorene** viktige i det dette har betydning for hvordan informasjonen kodes. I et studie av Yuille og Cutshalls (1986) fant man at vitnenes beskrivelser var meget gode over en periode på to år når det gjaldt de sentrale detaljene. Studiet involverte en skyteepisode med dødelig utgang og det er grunn til å tro at vitnene som ble grundig avhørt, har **repetert** og således konsolidert minnene gjennom dette, samt det synes plausibelt at vitner opplever spontane repetisjoner av minner fra slike erfaringer oftere enn med mer dagligdagse hendelser. I et studie av Christianson (1994) fant man at hukommelse for tilfeldige situasjoner viste en betydelig reduksjon over et års tid, dvs. kun 10 % av forsøkspersonene husket den trivielle hendelsen de ble intervjuet om et år senere. En hendelse som fremstår som triviell på det tidspunkt den skjer kan, på et senere tidspunkt, bli viktig ifm et senere søksmål. Dersom vitnet blir klar over dette rimelig raskt, så kan hendelsen oppfriskes og således forsterkes i langtidshukommelsen. Man må dog ta høyde for erindringsforskyvninger m.v. Mennesker har videre lettere for å identifisere personer som ligner på oss, enn personer med et fremmedartet utseende (Bothwell et al., 1989). Unge mennesker husker lettere unge personer. Menn kjenner lettere igjen menn, kvinner kvinner osv. (Christianson, 1994). Dette kan best forstås ved at det foreligger en vedvarende **selektiv sosial oppmerksomhet** mot individer som er mest lik oss selv, samtidig som vi utvikler enkle

kognitive skjemaer for individer som tilhører andre grupperinger. Vi identifiserer oss med mennesker som ligner på oss og tenderer mot å finne disse mer troverdige. Men dersom faktum synes opplagt så bryter vi ikke med det, med mindre vi finner den ene parten direkte usympatisk og ikke klarer å se forbi dette faktum. Vi har dessuten en tendens til å stole mer på et individ som er sikker i sin sak enn et som er mer usikkert. Forskning har vist at den klart sterkeste faktoren når det gjelder bedømmelsen av et vitnes troverdighet er dennes subjektive sikkerhet ift egne observasjoner (Read et al., 1998). Gitt det faktum at en advokat opptrer stødig og sikkert i retten, synes det dermed naturlig at dennes troverdighet er større enn den selvprosederende som ikke fremstår som mer like trygg i situasjonen. I en undersøkelse av Ihlebæk et al (2003) var korrelasjonen mellom dimensjonene egen sikkerhet på eget vitnemål og den objektive pålitelighet heller svak (intet samsvar). Totalt sett så er det et klart misforhold mellom forskningsresultater og individers egen tiltro til vitner som er subjektivt sikre.

METODE

Virkeligheten er mer kompleks enn i laboratorieforsøk, noe som kan påvirke kvaliteten av vitneobservasjonene og hukommelsen. Forskeren skal avdekke generelle tendenser og mønstre i prestasjonene og trenger ikke konkludere ift den enkelte forsøkspersons prestasjoner.

Eksperiment:

Eksperimentet ble gjennomført under kontrollerte betingelser med sikte på å avdekke om en selvprosederendes opptreden og det faktum at han er selvprosederende, har betydning for ”dommerens” vurdering av troverdighet satt opp mot en profesjonell advokat. Videre skulle det undersøkes i hvilken grad opplevd troverdighet påvirket den endelige dommen.

Utvalg:

Opprinnelig plan var å involvere ca. 100 personer, hvorav 50 skulle rekrutteres fra den videregående skole og 50 fra domstolen. Det lot seg ikke gjennomføre å rekruttere 50 dommere, så det ble besluttet å konsentrere seg om 50 elever fra den videregående skole. De 50 elevene ble rekruttert fra Revheim Videregående skole i Stavanger ved hjelp av ansvarlig lærer i Psykologi. De 50 elevene var fordelt på to klasser, hvorav den ene ble ledet av psykologi-lærer. Vedkommende psykologi-lærer kontaktet i tillegg en annen lærer for å sikre deltakelse av en annen klasse.

Forsøkspersonene ble informert muntlig og skriftlig om undersøkelsen og forelagt en samtykkeerklæring (se vedlegg: Samtykke-erklæring) for undertegning.

Alle elevene valgte å delta i undersøkelsen. Gjennomsnittsalderen var 17 ½ år. 27 av deltakerne var gutter (54 %) og 23 var jenter (46 %). Eksperimentet ble gjennomført på den enkelte klasses klasserom ved Revheim videregående skole og det i en ordinær undervisningstime. Psykologi-lærer valgte hvilken klasse som ble tildelt hvilken betingelse.

Prosedyre:

Forsøksleder var ikke, på noe tidspunkt, i kontakt med elevene (da forsøksleder muligens vil følge opp eksperimentet på et senere tidspunkt (hukommelsestest...)). Forsøket skulle fremstå som en hukommelsesundersøkelse for å forhindre for mange og store utenforliggende effekter på undersøkelsen. Begge ansvarlige lærere ble derfor, forut gjennomføringen, nøye instruert i hvordan undersøkelsen skulle presenteres for og gjennomføres av elevene. Forsøkspersonene ble deretter informert muntlig av lærerne (se vedlegg: Instruks – Hukommelsesundersøkelse) om forsøket og dets innhold like i forkant av gjennomførelsen av eksperimentet. Forsøket ble, som nevnt, presentert som en hukommelsesundersøkelse. Forsøkspersonene ble deretter presentert for en kort skriftlig redegjørelse (se vedlegg: Informasjon om undersøkelse) om undersøkelsen og forelagt en samtykkeerklæring (se vedlegg: Samtykke-erklæring) for undertegning. Utskriftgruppe (psykologi-lærers klasse) ble deretter presentert for en utskrift - en skriftlig fremstilling av innledningen av innledningsforedraget (dvs. et kort sammendrag av sakens hovedpunkter) fra en rettssak som angivelig var ført for Oslo tingrett - for gjennomlesning. Utskriften bestod av en kort beskrivelse av saksøker og saksøkte, samt en kort fremstilling av saken fra begge parter side. Saksøkers fremstilling ble presentert først i teksten. Teksten fremstod som en ordrett presentasjon fra hhv. saksøkers prosessfullmektig og saksøkte som selvprosederende. Utskriften ble, umiddelbart etter gjennomlesning, tilbakelevert til lærer, hvoretter spørreskjema ble utlevert for utfylling.

Filmgruppe (annen lærers klasse) ble forevist en kort film – en muntlig fremstilling av innledningen av innledningsforedraget (dvs. et kort sammendrag av sakens hovedpunkter) fra en rettssak som angivelig var ført for Oslo tingrett. Filmsnutten bestod av en kort beskrivelse av saksøker og saksøkte, samt en kort fremstilling av saken fra begge parter side. Saksøkers fremstilling ble presentert først. Filmen fremstod som en presentasjon fra hhv. saksøkers prosessfullmektig og saksøkte som selvprosederende. Etter at filmen var ferdig ble det utdelt spørreskjema for utfylling. Begge gruppene ble oppfordret til å stole på sin umiddelbare reaksjon når det gjaldt respons på spørsmålene i spørreskjemaet og at de ikke skulle bruke mer enn noen få sekunder på hvert spørsmål. Etter at forsøkspersonene hadde returnert de

utfylte spørreskjemaene, ble de informert om at undersøkelsen egentlig var et forsøk innenfor vitne-psykologi området (se vedlegg: Informasjon om forsøk i vitnepsykologi).

Film: En ”advokat” og en ”selvprosederende” var filmet under til dels autentiske betingelser i et av Oslo tingretts lokaler. Filmsnutten varte i ca. 5 minutter og omfattet, som nevnt, innledningen av innledningsforedraget (dvs. et kort sammendrag av sakens hovedpunkter).

Utskrift: Utskriften bestod av en ordrett gjengivelse av partenes presentasjon i den ovenfor beskrevne filmsnutten, dvs. en gjengivelse av innledningen av innledningsforedraget (dvs. et kort sammendrag av sakens hovedpunkter).

Spørreskjema: Spørreskjemaet omfattet diverse spørsmål om troverdighet, sannferdighet, hukommelse, den rettslige prosessen og dens deltakere m.v. Forsøkspersonene ble dessuten bedt om å **konkludere** med hvem de ville dømt for, samt redegjøre for hvorfor.

Forsøkspersonene valgalternativer ble presentert gjennom Likert-skala, prosentmessig vurdering og kort, skriftlig redegjørelse.

Presentasjon:

Innholdet i presentasjonene ble basert mest mulig på fakta-opplysninger og den enkelte parts forståelse av faktum.

Uavhengige variabler: prosessfullmektig (2 verdier: advokat og selvprosederende) og selvprosederendes opptreden (to verdier: nøytral og agitert)

Avhengige variabler: troverdighet, pålitelighet, dom

Hvilken variabel, om noen, har størst betydning, og hvilken interaksjonseffekt mellom variablene kan eventuelt påvises ?

Status presens: Den selvprosederende hadde ingen karakteristiske trekk når det gjaldt utseende. Hennes klesdrakt uthevdde seg ikke på noen måte. Hun var velstelt og så ut til å være av normal helse. Hun hadde en rak kroppsholdning gjennom hele seansen. Etter hvert som fremstillingen skred fremover i tid endret hennes følelsesuttrykk seg. Innledningsvis virket hun muligens litt nervøs og urolig, noe motorisk uro som håndbevegelser, lett svaing, beveget hodet noe kunstig, endret tonefall (vanlig stemme til lysere stemme) periodevis, bøyde hodet m.v. Etter hvert begynte hun, periodevis, å stirre og smilte på upassende/ feil steder, tung pust et par ganger, stemmen fikk et litt oppgitt preg, munnvikene ble presset nedover, sukking og fremstod noe irritert. Mot slutten av forklaringen ble hun mer sammenbitt, munnvikene trekkes oftere nedover, noe himling med øynene, stemmen heves tydelig. De siste kommentarene ytres på en aggressiv måte og hun virket å ha problemer med å holde følelsene under kontroll, hun fremstod som kraftig emosjonelt aktivert, om ikke direkte fiendtlig og sint, herunder med betydelig gestikulering (pekefinger, håndbevegelser m.v.). Taletempoet

økte gjennom fremstillingen, stemmevolumet økte og talen var oftest monoton. Innholdet i presentasjonen var, stort sett, i tråd med utskriften som kontrollgruppen fikk utdelt. Den nervøsiteten den selvprosederende syntes å oppleve innledningsvis, syntes å forsvinne rimelig raskt og hun opptrådte, stort sett, fokusert, dog periodevis intenst og hadde få opphold i talen. Den aggressive atferden mot slutten var tydelig rettet mot motparten, som hun også rettet pekefingeren mot i økende grad og tydelig bebreidet for den situasjonen som hadde utviklet seg. Den selvprosederende syntes å vekke en del sterke følelser i forsøkspersonene, i det hun ble karakterisert som alt fra lidende av downs syndrom, tilbakestående, alkoholiker, useriøs i måten hun snakket og kledde seg på, grusom kjerring, hadde hareskår (!) m.v

Motpartens advokat syntes å ikke vekke noen følelser, i hvert fall ble intet rapportert. Motpartens advokat fremstod stort sett alvorlig med noen fremtvungne smil. Forsøksgruppen ble forevist filmklippet en gang og kontrollgruppen fikk lese utskriften en gang før den ble innsamlet igjen, slik at fremstillingen ble å definere som engangshendelse for deltakerne i undersøkelsen. Det var ingen vitner i saken, slik at det var kun partenes troverdighet og evt. pålitelighet som skulle vurderes.

RESULTATER

Lærerne ble, etter gjennomføringen av eksperimentet, spurt om noen av forsøkspersonene hadde forstått at filmen og/eller den skriftlige fremstillingen kun var fiktiv. Begge svarte avkrefte. Alle forsøkspersonene hadde, i hvert fall utad, oppfattet hhv. film og utskrift som utdrag av en reell sak. Forsøksgruppen og kontrollgruppen er tilnærmet like i de henseender (to klasser) som vurderes å være av betydning, dvs. ingen forskjeller av betydning er avdekket eller påpekt. Den sentrale uavhengige variabel gis to verdier: nøytral og agitert fremstilling, en til hver gruppe.

Hvilke forskjeller ble avdekket og hva skyldes evt. disse ?

1. Selvprosederende vs. Advokat
2. Kjønnforskjeller
3. Fremstilling (nøytral eller agitert)
4. Atferdsindikatorer på løgn
5. Andre bakenforliggende variabler

Pålitelighet (krysstabeller m.v.)

		Arbeidsgivers forklarings pålitelighet (1 = pålitelig)							Total
		1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	
Gruppe	Nøytral	8	10	4	1	1	0	1	25
	i %	32 %	40 %	16 %	4 %	4 %	0 %	4 %	100 %
	Agitert	0	1	2	4	8	2	4	21
	i %	0 %	0,0 %	9,5 %	19,0 %	38,1 %	9,5 %	19,0 %	100 %
Total		8	11	6	5	9	2	5	46

Tabell 1. Arbeidsgivers forklarings pålitelighet fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

		Arbeidstakers forklarings pålitelighet (1 = pålitelig)							Total
		1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	
Gruppe	Nøytral	1	2	3	0	6	8	5	25
	i %	4 %	8 %	12 %	0 %	24 %	32 %	20 %	100 %
	Agitert	3	7	8	2	0	1	0	21
	i %	14,3 %	33,3 %	38,1 %	9,5 %	0,0 %	4,8 %	0,0 %	100 %
Total		4	9	11	2	6	9	5	46

Tabell 2. Arbeidstakers forklarings pålitelighet fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

Gruppe		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Arbeidstaker troverdighet	Nøytral	25	5,6800	1,1075	,22151
	Agitert	21	3,0952	1,2611	,27520
Arbeidsgiver pålitelighet	Nøytral	25	2,2400	1,4224	,28449
	Agitert	21	4,9524	1,3956	,30454
Arbeidstaker pålitelighet	Nøytral	25	5,0800	1,7540	,35081
	Agitert	21	2,6190	1,1609	,25332
Dom	Nøytral	25	1,0400	,2000	,04000
	Agitert	21	1,8571	,3586	,07825
Arbeidsgiver troverdighet	Nøytral	25	1,9200	1,2220	,24440
	Agitert	21	5,6190	1,2032	,26255
Fasit	Nøytral	25	,0400	,2000	,04000
	Agitert	21	,8571	,3586	,07825
Sannsyn	Nøytral	25	74,800	14,468	2,894
	Agitert	17	68,824	17,278	4,191

Tabell 3. Avhengige variabler fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

Dersom arbeidsgiver (den selvprosederende) opptrer nøytralt (dvs. skriftlig fremstilling) og saken fremstilles som tidligere beskrevet, vil legdommerne (kontrollgruppen) finne arbeidsgivers forklaring mest pålitelig, se tabell nr. 1 til 3. 88 % av individene i kontrollgruppen finner den selvprosederendes forklaring pålitelig (Kun 8 % finner arbeidsgivers forklaring upålitelig, mens bare 24 % finner advokatens (arbeidstakers representant) forklaring pålitelig (Hele 76 % finner arbeidstakers forklaring ikke-pålitelig), kfr. tabell 1 og 2. Det fremgår videre av tabell 3 at den selvprosederendes forklaring (pålitelighet) snitt på Likert-skalaen er på 2,24 (standardavviket er på 1,42), mens motpartens pålitelighet scores med et snitt på 5,08, dvs. på motsatt side av skalaen. Dersom den selvprosederende opptrer agitert (filmklipp) og med identisk forklaring som i kontrollgruppen (skriftlig fremstilling) endrer bildet seg dramatisk. Etter denne manipuleringen av den uavhengige variabelen finner kun 9,5 % av individene i forsøksgruppen den selvprosederendes forklaring pålitelig, mens hele 66,6 % finner forklaringen upålitelig, kfr. tabell 1. Tilsvarende endring skjer ift advokatens (arbeidstakers representant) forklaring. 85,7 % av individene i gruppen finner dennes forklaring pålitelig, mens kun 4,8 % finner den upålitelig. Det fremgår videre av tabell 3 at den selvprosederendes forklaring (pålitelighet) nå har et snitt på Likert-skalaen på 4,95 (standardavviket er på 1,39), mens motpartens pålitelighet scores med et snitt på 2,61, dvs. på motsatt side av skalaen. Bildet snus opp ned etter manipuleringen av den uavhengige variabelen (Innføring av emosjonell aktivering). Hvorvidt gruppen (dvs. de fleste individene i gruppen) har begått den vanlige slutningsfeilen mellom troverdighet (se nedenfor) og pålitelighet eller faktisk vurderer forklaringen som upålitelig, dvs. uten indre logikk, falske bevis osv. (dvs. i strid med vanlig bevisvurdering), skal være usagt, men endringen er mer enn skremmende.

Troverdighet

		Arbeidsgivers troverdighet (1 = troverdig)							Total
		1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	
Gruppe	Nøytral	12	8	2	1	2	0	0	25
	i %	48 %	32 %	8 %	4 %	8 %	0 %	0 %	100 %
	Agitert	0	0	1	3	5	6	6	21
	i %	0,0 %	0,0 %	4,7 %	14,2 %	23,9 %	28,6 %	28,6 %	100 %
Total		12	8	3	4	7	6	6	46

Tabell 4. . Arbeidsgivers troverdighet fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

		Arbeidstakers troverdighet (1 = troverdig)							Total
		1,00	2,00	3,00	4,00	5,00	6,00	7,00	
Gruppe	Nøytral	0	0	2	2	2	15	4	25
	i %	0 %	0 %	8 %	8 %	8 %	60 %	16 %	100 %
	Agitert	2	5	6	6	1	1	0	21
	i %	9,5 %	23,9 %	28,5 %	28,5 %	4,8 %	4,8 %	0,0 %	100 %
Total		2	5	8	8	3	16	4	46

Tabell 5 . Arbeidstakers troverdighet fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

Dersom arbeidsgiver (den selvprosederende) opptrer nøytralt (dvs. skriftlig fremstilling) og saken fremstilles som tidligere beskrevet, vil legdommerne (kontrollgruppen) finne arbeidsgiver mest troverdig, se tabell nr. 3 til 5. 88 % av individene i kontrollgruppen finner den selvprosederende troverdig (Kun 8 % finner arbeidsgiver ikke troverdig), mens bare 8 % finner advokaten (arbeidstakers representant) troverdig (Hele 81,1 % finner arbeidstaker ikke troverdig), kfr. tabell 4 og 5. Det fremgår videre av tabell 3 at den selvprosederendes snittscore på troverdighet (Likert-skala) er på 1,92 (standardavviket er på 1,22) , mens motpartens troverdighet scores med et snitt på 5,68 dvs. på motsatt side av skalaen. Dersom den selvprosederende opptrer agitert (filmklipp) og med identisk forklaring som i kontrollgruppen (skriftlig fremstilling) endrer bildet seg dramatisk. Etter denne manipuleringen av den uavhengige variabelen finner kun 4,7 % av individene i forsøksgruppen den selvprosederende troverdig, mens hele 81,1 % finner den selvprosederende ikke-troverdig, kfr. tabell 4. En nesten tilsvarende endring (i motsatt retning) skjer ift adokatens (arbeidstakers representant) troverdighet. 61,9 % av individene i gruppen finner advokaten (som representant for arbeidstaker) troverdig, mens kun 9,6 % finner parten ikke-troverdig. Det fremgår videre av tabell 3 at den selvprosederende troverdighetsscore nå har et snitt på Likert-skalaen på 5,62 (standardavviket er på 1,20) , mens motpartens troverdighet scores med et snitt på 3,09. Bildet snus også her opp ned etter manipuleringen av den uavhengige variabelen (Innføring av emosjonell aktivering). Det må dog tas høyde for evt. variabler som ville ha hatt betydning om kontrollgruppen også hadde fått sett en film, men med en nøytral selvprosederende. Det kan være variabler som slår ut som ikke har med emosjonell agitering å gjøre, herunder variabler tilknyttet sympati, utseende, kjønn m.v. Den selvprosederendes nøytrale fremstilling (innhold) har høy troverdighet og innholdet oppleves som langt på vei som objektiv sannhet, mens motpartens nøytrale fremstilling (innhold) har lav troverdighet og nesten tilsvarende lav sannhetsverdi.

Når betingelsen fremstilling manipuleres til å inkludere at forsøkspersonene får observere partene presentere saken på film, endres bildet dramatisk. Den selvprosederende, som opptrer noe agitert/nervøst, mister fullstendig troverdigheten (differanse: +3,70) og vurderingen av sannhetsverdien (differanse: +2,71) i hennes presentasjon synker også betraktelig, se tabell nr. 3. Det motsatte skjer på motpartens side i det troverdigheten (- 2,58) øker betraktelig og vurderingen av sannhetsverdi (- 2,46) likeså, se tabell nr. 3.

Avvik mellom troverdighet og pålitelighet (hvor 1 er høyeste score og 7 laveste score på troverdighet/pålitelighet):

Den selvprosederendes troverdighet synker fra 1,92 (høy/relativ høy troverdighet) til 5,61 (relativt lav troverdighet) når den uavhengige variabelen selvprosederendes atferd manipuleres. Den selvprosederendes pålitelighet synker fra 2,24 (relativ høy pålitelighet) til 5,61 (relativt lav pålitelighet) når den uavhengige variabelen selvprosederendes atferd manipuleres. Arbeidstakers troverdighet øker fra 5,68 (lav/relativ lav troverdighet) til 3,09 (over middels troverdighet) når den uavhengige variabelen selvprosederendes atferd manipuleres. Arbeidstakers pålitelighet øker fra 5,08 (relativt lav pålitelighet) til 2,61 (relativt høy pålitelighet) når den uavhengige variabelen selvprosederendes atferd manipuleres. Det er ikke et direkte samsvar mellom snittet på pålitelighet og troverdighet på noen av partene. Det vil si at den selvprosederendes troverdighetsscore er bedre enn pålitelighetsscoren (noe som er i tråd med hva en skulle forvente), på nøytral fremstilling (utskrift), mens under den agiterte fremstillingen er troverdighetsscoren dårligere enn pålitelighetsscoren. Når det gjelder arbeidstaker så er snittet på pålitelighetsscoren best både før og etter manipulasjonen av den uavhengige variabelen. Differansen i troverdighetsscore (snitt) hos arbeidsgiver er på 3,69, mens den er på 2,59 hos arbeidstaker. Dette innebærer at arbeidstakers troverdighet ikke øker like mye som arbeidsgivers troverdighet synker. Differansen i pålitelighetsscore (snitt) hos arbeidsgiver er på 2,71, mens den er på 2,47 hos arbeidstaker. Dette innebærer at arbeidstakers pålitelighet ikke øker like mye som arbeidsgivers pålitelighet synker.

Dom

		Dom (1 = Arb.giver får medhold)				
		1,00	2,00	%	%	sum
Gruppe	Nøytral	24	1	96	4	100
	Agitert	3	18	14	86	100
Total		27	19			

Tabell 6. Domsresultat fordelt på gruppe/emosjonell aktivering (nøytral/agitert)

Når det gjelder konklusjonen i saken, dvs. dom, så er tallenes tale klar:

Ved nøytral fremstilling så dømmer 96 % av individene for den selvprosederende. Ved agitert fremstilling så dømmer 86 % av individene for parten representert ved advokat (arbeidstaker).

Gruppe x Pålitelighet (Korrelasjoner & statistisk signifikans):

		Correlations	
		Gruppe	AG Pålit.
Gruppe	Pearson Correlation	1	,700
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Arbeidsgiver Pålitelighet	Pearson Correlation	,700	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

		Correlations	
		Gruppe	AT Pålit.
Gruppe	Pearson Correlation	1	-,638
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Arbeidstaker Pålitelighet	Pearson Correlation	-,638	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Det er høy korrelasjon mellom variablene gruppe og arbeidsgivers pålitelighet ($r=0,700$). Det er høy korrelasjon mellom variablene gruppe og arbeidstakers pålitelighet ($r=0,638$).

Selvprosederendes atferd ser ut til å predikere pålitelighetsvurderingen. Arbeidsgivers pålitelighet synker ved manipulasjon av uavhengig variabel, mens motpartens pålitelighet øker (Likertskala 1= pålitelig og 7 er ikke pålitelig). Det fremgår av tabellen at forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,001$), noe som innebærer at resultatene fra utvalg kan generaliseres til å gjelde populasjonen, såfremt utvalget kan sies å være representativt...(!)

Gruppe x Troverdighet (Korrelasjoner & statistisk signifikans):

		Correlations	
		Gruppe	AGT
Gruppe	Pearson Correlation	1	,841
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Arbeidsgiver Troverdighet	Pearson Correlation	,841	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

		Correlations	
		Gruppe	ATT
Gruppe	Pearson Correlation	1	-,745
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Arbeidstaker Troverdighet	Pearson Correlation	-,745	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Det er høy korrelasjon mellom variablene gruppe og arbeidsgivers troverdighet ($r=0,841$).

Det er høy korrelasjon mellom variablene gruppe og arbeidstakers troverdighet ($r=0,745$).

Selvprosederendes atferd ser ut til å predikere troverdighetsvurderingen. Arbeidsgivers troverdighet synker ved manipulasjon av uavhengig variabel, mens motpartens troverdighet øker (Likertskala 1= troverdig og 7 er ikke troverdig). Det fremgår av tabellen at forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Pålitelighet x Dom (Korrelasjoner & statistisk signifikans):

		AG Pålit.	Dom
ArbeidsGiver Pålitelighet	Pearson	1	,776
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Dom	Pearson	,776	1
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

		AT Pålit.	Dom
ArbeidsTaker Pålitelighet	Pearson	1	-,670
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Dom	Pearson	-,670	1
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Det er høy korrelasjon mellom variablene arbeidsgivers pålitelighet og dom ($r=0,776$). Det er høy korrelasjon mellom variablene arbeidstakers pålitelighet og dom ($r=0,670$). Pålitelighet ser ut til å predikere domsutfall. Arbeidsgivers pålitelighet synker ved manipulasjon, mens arbeidstakers pålitelighet øker, om enn ikke i like sterk grad. Den med høyest pålitelighetsscore får nødvendigvis medhold. Det fremgår av tabellen at forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Troverdighet x Dom (Korrelasjoner & statistisk signifikans):

		AGT	Dom
ArbeidsGiver Troverdighet	Pearson	1	,835
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46

		ATT	Dom
ArbeidsTaker Troverdighet	Pearson	1	-,677
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46

Dom	Pearson	,835	1
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Dom	Pearson	-,677	1
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Det er høy korrelasjon mellom variablene arbeidsgivers troverdighet og dom ($r=0,835$). Det er høy korrelasjon mellom variablene arbeidstakers troverdighet og dom ($r=0,677$). Troverdighet ser ut til å predikere domsutfall. Den med høyest troverdighetsscore får nødvendigvis medhold. Det fremgår av tabellen at forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,001$).

Gruppe x Dom (Korrelasjoner & statistisk signifikans):

Correlations

		Gruppe	Dom
Gruppe	Pearson	1	,827
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)		,000
	N	46	46
Dom	Pearson	,827	1
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	,000	
	N	46	46

Det er høy korrelasjon mellom variablene gruppe og dom ($r=0,827$). Ved nøytral opptreden får arbeidsgiver medhold, mens ved manipulasjon og agitert opptreden hos den selvprosederende (arbeidsgiver) får arbeidstaker (som er representert med advokat som opptrer profesjonelt og nøytralt) medhold.

Den selvprosederendes atferd ser ut til å predikere domsutfall.

Det fremgår av tabellen at forskjellen er statistisk signifikant ($p < 0,001$), noe som innebærer at resultatet kan generaliseres. Dersom den selvprosederendes atferd er agitert øker sannsynligheten for å ikke få medhold i en retts sak.

Sammenhengen mellom Dom, Gruppe og Troverdighet. Standardiserte regresjonskoeffisienter.

	Bivariate	Betingede
Dom, Gruppe	.83	.46
Dom, Troverdighet	.82	.45
Gruppe, Troverdighet	.81	

Alle koeffisienter var statistisk signifikante ($p < .01$).
Troverdighet (selvprosederendes troverdighet)

Det ser ut til at det er en betinget sammenheng mellom gruppe, troverdighet og dom, dvs. både forhold ved den selvprosederende og vurdert troverdighet har betydning for domsutfallet. Dette innebærer at også andre forhold ved den selvprosederende enn de som påvirker troverdighetsvurderingen er av betydning. Dette kan være variabler som kjønn, utseende, klesdrakt, sympatisk fremtoning osv.

DISKUSJON

Utgangspunktet for denne oppgaven var å undersøke om rettssystemet er i stand til å innfri de høye kravene den nye tvisteloven stiller til det eller mer presist om man er i stand til å håndtere en økning av antall selvprosederende på en tilfredsstillende måte juridisk og psykologisk og veilede disse tilstrekkelig, slik at materielt riktige resultat oppnås. Det er undertegnede påstand at dette ikke er sannsynlig slik tilstanden innefor rettssystemet synes å være i dag og undertegnede har derfor fremsatt 2 relaterte hypoteser i den sammenheng.

Hovedhypotese:

Dersom man fører sin egen sak for retten vil man ikke få medhold, dvs. selvprosederende vil tape i en rettssak.

Avledet hypotese

En agitert/nervøs selvprosederende vil tape i en rettssak, hvor motparten er representert ved advokat (selv om sakens faktumfremstillinger peker i retning av medhold for den selvprosederende), evt. at en selvprosederende er agitert/nervøs øker sannsynligheten for at denne vil tape i en rettssak (selv om sakens faktumfremstillinger peker i retning av medhold for den selvprosederende).

De beste grunner taler for at de enkelte utøverne (dommerne) trenger korreksjon både når det gjelder hvordan de følger opp veiledningsplikten og, ikke minst, hvordan de vurderer troverdighet og ikke minst pålitelighet. Videre må de være oppmerksomme på feilkilder i tilknytning til dommernes egen hukommelse, hvordan de tolker og hvordan de påvirkes av variabler ved partene m.v. I denne oppgaven vil jeg i hovedsak komme inn på hvilke underliggende prosesser som styrer legdommere som sådan, problematikk tilknyttet troverdighets- og pålitelighetsvurderinger og hvordan dette forholder seg til legdommeres vurdering av selvprosederende i nøytral og agitert emosjonell tilstand.

Tre aspekter fremstår dermed som sentrale når selvprosederende opererer foran domstolen gitt en sak med faktum som beskrevet.

- 1) Hvilke **grunnleggende prosesser** er involvert når legdommere vurderer en persons (selvprosederendes) presentasjon av saken ?
- 2) Hvordan vurderte legdommerne partenes troverdighet og pålitelighet ?
- 3) Og hvilken betydning hadde dette for legdommernes **konklusjon (dom)** ?

Grunnleggende prosesser

Jeg vil først ta opp problemstillinger knyttet til de grunnleggende prosessene hos legdommeren og kommer inn på troverdighets- og pålitelighetsvurderinger der dette faller naturlig. Før jeg kommer inn på denne problematiseringen, vil jeg fremføre noen antakelser som legges til grunn for den videre fremstillingen. Gitt utvalgets sammensetning må det kunne legges til grunn at dette er individer som er å oppfatte som normalt opptatt av troverdighet og pålitelighet og som har en normalt god hukommelse (18-åringer rangerer neppe lavere enn noen andre aldersgrupper). Deres alder innebærer dog at man i mindre grad har erfaring med hukommelsens feilbarlighet og således kanskje har en sterkere tro på egen hukommelse enn eldre mennesker vil ha. Gitt eksperimentets design er dette ikke mulig å avklare, i det det ikke er eldre mennesker å sammenligne med i utvalget. Det står dog for undertegnede frem som en rimelig antakelse. Det understrekes, i den sammenheng, at forskning viser at egen tro på egen hukommelse ikke innebærer noen større pålitelighet. Med dette som utgangspunkt og gitt det faktum at episodisk hukommelse er konstruktiv (Magnussen, 2004) fremstår det som sannsynlig at forsøkspersonene i filmgruppen kun, eller i all hovedsak, registrerte den selvprosederendes atferd, som kunne tolkes som å utvise en del ”alminnelig aksepterte” indikatorer på løgn. Denne begrensede registreringen ble deretter kanskje sammenholdt med forsøkspersonenes stereotypier vedrørende løgnavsløring m.v. og forsøkspersonene vurderte dermed kanskje den selvprosederende som ikke troverdig. Forsøkspersonene rekonstruerte et minne som kun inkluderte den selvprosederendes atferd og denne atferden samsvarte med forsøkspersonenes forestillinger om en lite troverdig person. Det vises i den anledning til tabell nr. 4, hvor det fremgår at kun 4,7% (Ingen vurderte troverdigheten høy/relativt høy, dvs. krysset av 1 eller 2 på en skala fra 1-7) av forsøksgruppen fant den selvprosederende i nærheten av å være troverdig, noe som fremstår som undersøkelsens **mest sentrale funn**. Jeg vil komme tilbake til dette, men først vil jeg ta opp problematikk tilknyttet oppmerksomhet. Fremstillingen tar utgangspunkt i Schacters 7 synder, dvs. aspekter tilknyttet bl. a. glemsel, oppmerksomhet, feilhukommelse, suggestibilitet og redigering. Deltakerne i eksperimentet ble ikke gitt anledning til å skrive

ned argumenter (dvs. de ble ikke oppfordret til dette og de fikk hhv. ikke beholde utskrift etter gjennomlesning eller se filmen mer enn en gang) og de fikk, selvsagt, heller ikke adgang til annen dokumentasjon som kunne være til hjelp i etterkant. De var således henvist til hva de oppfattet, og husket, av det som ble gjengitt av partene i hhv. utskriften/filmklippet.

I nærværende undersøkelse var legdommerne skoleelever fra videregående skole (snittalder: 18 år), noe som innebærer at de er relativt uerfarne når det gjelder juridiske og psykologiske betraktninger. Et sentralt aspekt ifm troverdighets- og pålitelighetsspørsmål er legdommers **oppmerksomhet**. Var legdommerne (deltakerne) tilstrekkelig oppmerksomme til å gjøre gode vurderinger basert på en tilstrekkelig forståelse av fremstillingen av saken og skjønnte de problematikken? Etter en gjennomgang av responser på spørreskjema og da spesielt på de åpne spørsmål som var en del av spørreskjemaene, så ser det ut til at de fleste deltakerne har forsøkt å gjøre sitt beste. Begge lærerne, som skulle presentere undersøkelsen, fremstod som motiverte når det gjaldt å få til en god gjennomføring av undersøkelsen. Tilbakemeldingene fra lærerne etter undersøkelsens gjennomføring tydet også på at elevene hadde vært motiverte til å gjøre sitt beste, dvs. at eleven syntes å følge godt med og så ut til å gjøre en best mulig innsats ifm spørreskjemautfylling. Alt i alt må en kunne konkludere med at seansen hadde vært et kjærkommet avbrudd av de vanlige rutiner i skoledagen og at deltakernes oppmerksomhet ikke lå tilbake fra den oppmerksomhet andre personer evt. ville ha fremvist i tilsvarende situasjon. Det må dog påpekes at faktiske legdommere i en virkelig sak hvor konsekvensene av deres vurderinger ville vært reelle, muligens ville avstedkommet et sterkere oppmerksomhetsnivå, men en slik undersøkelse stiller helt andre krav til gjennomførelse. I en virkelig sak så ville dessuten legdommerne hatt anledning til å gå igjennom sakspapirer etter hovedforhandlingen, noe som nok ville virket svekkende på oppmerksomheten, i det man vet at man har relevante dokumenter tilgjengelig. I nærværende forsøk så var deltakerne, som nevnt, klar over at de ikke fikk tilgang til ytterligere informasjon (utover hhv. utskrift for kontrollgruppen og film på 4 minutter for forsøksgruppen), noe som sannsynligvis virker oppmerksomhets-skjerpende. De ble også gjort oppmerksom på at eksperimentet var et hukommelseseksperiment, noe som også sannsynligvis må ha virket skjerpende. I tillegg tok eksperimentet relativt kort tid i motsetning til en reell hovedforhandling som sjelden tar mindre enn 1 dag. Tidsaspektet er viktig når det gjelder fokusert oppmerksomhet. Det er selvsagt enklere å være fokusert og oppmerksom i 5 minutter enn en hel dag. En bør dermed kunne legge til grunn at deltakernes oppmerksomhet (i gjennomsnitt) ikke lå merkbart tilbake for det en skal kunne forvente av legdommere, men det er muligens et poeng at deltakerne (gitt deres unge alder) er mindre oppmerksom på hukommelsens selektive og

fortolkende aspekt, kfr. Magnussen (2004) og i den sammenheng er oppmerksomhet sentralt, da vi neppe kan huske det vi ikke er oppmerksom på. At man er fokusert og konsentrert betyr ikke at man gjør alle de rette valgene og retter oppmerksomheten mot de viktigste forholdene. Dette blir en vurderingssak, som er avhengig av hva det enkelte individ tror er viktig. Og dersom forsøkspersonene anså atferden som det mest sentrale, som ovenfor beskrevet, så er det naturlig at deres fokus var mer rettet mot denne (de ikke-verbale karakteristika) enn mot det som ble kommunisert rent verbalt. Når så forsøkspersonene etterpå skal forsøke å erindre hva som ble sagt, ifm utfylling av spørreskjema, så vil dette farges av hva de anser som viktig og hva de som en følge av dette hadde rettet oppmerksomheten mot. Den mest oppmerksomhetsfangende faktoren, kfr. ”våpenfokus”- tankegangen (Picket & al, 2003), i filmen ble dermed den selvprosederendes atferd, noe som ledet til at det var denne informasjonen oppmerksomheten var rettet mot og det var denne som først og fremst ble kodet for bevisst oppfattelse. Det var sannsynligvis ikke noe såkalt ”våpenfokus” i nærværende eksperiment, men den selvprosederendes fremføring (opptreden) hadde muligens, langt på vei, en tilsvarende effekt, i hvert fall om vi skal legge resultatene til grunn, kfr. filmgruppens vurdering av den selvprosederendes troverdighet, se tabell 4 og ovenfor. Kontrollgruppen, som ikke ble ”utsatt” for den selvprosederendes atferd og således sannsynligvis hadde hele oppmerksomheten rettet mot selve forklaringen, vurderte den selvprosederendes troverdighet som høy, se tabell nr. 4 hvor det fremgår at 80 % vurderte den selvprosederendes troverdighet som høy/relativt høy (scoret 1 og 2). Og i nettopp denne differansen mellom de to gruppene, utskrifts- og filmgruppe, når det gjelder troverdighet på hhv. 80 % og 0 % (score 1 og 2), ligger begrunnelsen for den tolkning jeg har lagt meg på når det gjelder hvor den enkelte deltaker hadde sin oppmerksomhet rettet. Jeg har, i innledningen, sannsynliggjort hva som er en korrekt bevisbedømmelse i saken og hvordan dommere bør komme frem til en konklusjon. Når så en gruppe ”legdommere” ikke har kommet fram til dette, så må det kunne legges til grunn at man har tatt andre (og til dels utenforliggende) hensyn, eksempelvis overvurdert egen evne til å observere løgnindikatorer og rettet all oppmerksomhet mot dette, for deretter å slutte fra troverdighet til pålitelighet og falle ned på en dom i strid med det mest sannsynlige faktum. Legdommerens kognitive kart har underveis i prosessen trådt ”støttende” til og bidratt til å få fylt opp med logisk passende informasjon der legdommerens oppmerksomhet og tolkninger av hva som skjedde ikke var fullstendig, slik at gjenkallelsen oppleves som et fullstendig minne av hva som faktisk skjedde. Alle som er fotballsupportere har nok merket hvor sterk denne effekten kan være. Dersom man eksempelvis ber to rivaliserende supportere gjengi høydepunktene i en kamp mellom deres

respektive favorittlag, kan man være sikker på at beskrivelsene fremstår som to helt forskjellige kamper. Vi kan vel således fastlå at vi ikke er nøkterne rapportører av den virkelighet som utspiller seg rundt oss. Det synes dessuten å være et faktum at vår oppmerksomhet ofte inntar en autopilotfunksjon i dagliglivet, slik at vi ikke merker eller registrerer viktige hendelser som skjer rett foran oss. De nevnte kognitive skjemaene er ofte generaliserte, samt automatiserte og ubevisste, som eksempelvis at forventningen av at verden omkring oss er stabil og ikke forandrer seg plutselig. Disse skjemaene er økonomiske og innebærer at vi ikke trenger å bruke unødvendig energi på rutinemessige hendelser i våre liv, men de kan også lede til at viktig informasjon overses, som ”partsforklaringen” (reelt sett innledningen av innledningsforedraget) i mitt eksperiment, eller at hukommelsen suppleres med detaljer som er i samsvar med skjemaene uten at de nødvendigvis faktisk skjedde. Dette medfører at man ofte kan ende opp med skråsikre påstander på sviktende grunnlag. Den vanlige **implisitte psykologiske modell for hukommelse** i samfunnet er videometaforen. Vi registrerer en hendelse og når vi trenger informasjonen så spoler vi ganske enkelt tilbake og gjengir hendelsen. **Dette er forklaringen på hvorfor man så lett vurderer troverdighet når man heller burde vurdere pålitelighet** (Magnussen, 2004).

Manglende oppmerksomhet eller feil fokus kan altså lede til at viktig informasjon går tapt, noe som kan ha vært tilfellet her, i det forsøkspersonene muligens ble for opptatt av den selvprosederendes atferd og la for mye og til dels feil tolkninger inn i den. Forsøkspersonene kan ha vært så sikker på sin egen hukommelse og dens nøyaktighet at de ikke registrerer at deres vurderinger langt på vei er styrt av deres selvopplevde gode evne (søken etter ”anerkjente” atferdsindikatorer på løgn) til å vurdere om en person er troverdig eller ikke og fullstendig overså forklaringens indre logikk, fremlagte beviser og andre forhold som kan styrke en forklarings pålitelighet. Når det gjelder hukommelsesproblematikk tilknyttet ordinær **glemsel**, så var informasjonen ganske kortfattet og presis, slik at dette ikke stilte alt for store krav til deltakernes hukommelse i seg selv. Det ble, som nevnt, også påpekt at undersøkelsen var et hukommelseseksperiment. Det er viktig å skille mellom det å vite (semantisk hukommelse) og å huske (episodisk hukommelse), kfr. Magnussen (2004) når det gjelder hukommelsesproblematikk. Det vi **vet** er som regel ikke koblet til konkrete hendelser, til et bestemt tidspunkt eller sted, mens det vi **husker** er episodebasert, dvs. knyttet til en personlig og bestemt opplevelse på et bestemt sted til en bestemt tid. Ift nærværende eksperiment så har deltakerne en del forkunnskaper de benytter seg av når de skal vurdere hva de skal svare på spørreskjemaet, eksempelvis hva de legger i begreper som troverdighet og sannhet, hvor troverdighet går på personens evne til å vekke tillit, mens pålitelighet går på

forklaringens objektive sannhet og nøyaktighet. Videre så er de avhengig av å rekonstruere opplevelsen de akkurat hadde og det på en best mulig måte. Denne rekonstruksjonen er basert på hva deltakerne i eksperimentet oppfattet av informasjonen som ble gjort tilgjengelig for dem, kfr ovenstående om oppmerksomhet og de forestillinger deltakerne hadde om hva som faktisk skjedde. Når det gjelder feilkilder ift kontrollgruppen synes glemsel ikke å ha spilt inn. Deltakerne fremstår som om de har innkodet den sentrale informasjonen i hukommelsen og de har ikke hatt problemer med å hente tilstrekkelig av den fram igjen ifm vurderingen av troverdighet og pålitelighet. Forløpt tid mellom informasjonsinnkodning og gjenkalling var kort og det meste av innkodet informasjon var nok fremdeles tilgjengelig. Deltakerne fikk kun en mulighet til innkodning av informasjon, noe som nok i en rettslig sammenheng neppe ville vært tilstrekkelig, men i testsituasjonen her var det nok tilstrekkelig (i hvert fall for kontrollgruppen som ikke ble ”forstyrret” av den selvprosederendes agiterte atferd) i det informasjonen var presis og ikke veldig omfattende. Det er dog en kjensgjerning at hukommelsen ikke er like sikker for engangshendelser som for repeterte hendelser. Det er likevel mulig at deltakerne repeterte innholdet i sitt stille sinn, ettersom de ble informert at eksperimentet var en hukommelsestest. Det er dog mulig at dette kun gjaldt kontrollgruppen, i det informasjonen de mottok var mindre omfattende. Men gitt den, som nevnt, korte tiden som gikk fra informasjon ble gitt og til deltakerne skulle fylle ut spørreskjema, så er det ikke overveiende sannsynlig at ordinær glemsel har hatt betydning for forsøkspersonenes gjenkalling av hendelsen heller, det handler vel mer om de ovenfor beskrevne oppmerksomhetsaspekter, samt evt. innkodingsproblematikk forøvrig, tolkning og etterfølgende påvirkning. Forskning har dog vist at tidsaspektet kan ha betydning selv over korte tidsintervaller når det gjelder **feilattribuering**. I mitt eksperiment fikk forsøkspersonene kun lese teksten eller se filmen en gang og de ble deretter presentert for et spørreskjema. Det er vanskelig å slå fast i hvilken grad forsøkspersonene var spesielt fokusert på oppgaven eller om dette bare ble behandlet som en hvilken som helst skoletime, men det er vel sannsynlig at elevene behandlet eksperimentet i nærheten av en hvilken som helst oppgave. Hvis man da legger dette til grunn, er det rimelig å anta, eller i hvert fall en mulighet for, at elevene kun hadde en overfladisk erindring av hva de leste evt. så, noe som kan lede til feilattribueringer. Med utgangspunkt i denne tankegangen vil det da videre være rimelig å anta at forsøkspersonene ble påvirket av tidligere erfaringer og tok i bruk en del kognitive skjema for å kompensere for detaljfattigdom i hukommelsen. Dette synes, i hvert fall, klart plausibelt for filmgruppen, da de måtte forholde seg til mye mer informasjon enn tekst-gruppen, dvs. de måtte forholde seg til partenes atferd og de ble kanskje mer opptatt av denne enn innholdet i

hva partene uttalte. Det er en kjensgjerning at episodiske minner kan fremstå på forskjellige måter, fra en klar og bevisst hukommelse for hendelsen og dens detaljer til en mer vag følelse av at dette fremstår som kjent. Når en part så uttaler seg om et forhold, gjør hun dette fordi hun faktisk husker, eller er uttalelsen basert på en følelse av at forholdet er kjent ?

Magnussen (2004): ”Minner som er representert mer som en følelse av familiaritet er mer sårbare for ekstern påvirkning enn minner som har en konkret og bevisst referanse.”

Når filmgruppen så ikke har en klar erindring av innholdet (faktum), men en relativt klar oppfatning av hvorvidt partene utviste atferdsindikatorer på løgn, så synes det naturlig at filmgruppens mer diffuse erindring av den selvprosederendes faktumforklaring er sårbar for individets kognitive kart, for ikke å glemme ekstern påvirkning, kfr. suggestibilitetsproblematikk. Men også feilregistreringer kan oppstå, og viktigere systematiske feil, kfr. Magnussen (2004). Kanskje så forsøkspersonene en usympatisk selvprosederende arbeidsgiver som hakket på sin svakere arbeidstaker og endte dermed med å tolke alt hun sa og gjorde i verste mening. Dette må antas å fylle kriteriene for å være en systematisk feil som kan lede til at man husker til dels feil når det gjelder innhold, for så å ende opp med konklusjoner fremkommet på sviktende grunnlag. Videre kan det være et poeng at forsøkspersonene kan ha forsøkt å se den selvprosederende for seg rent visuelt ifm med utfylling av spørreskjemaet, noe som kan ha forstyrret hukommelsesprosessen, kfr. Magnussen (2004), i negativ retning for den selvprosederende, da det nok var denne som gjorde et minst positivt inntrykk på forsøkspersonene av partene. Og når man oppfatter noen som usympatiske så er ikke veien lang til å ikke forsøke å se saken fra dennes side i det hele tatt, kfr. ovenstående, eller å engang høre på denne argumentasjon. En slik etablering av falsk hukommelse synes dog ikke å være en reell problemstilling i nærværende eksperiment, da tiden mellom informasjon og spørreskjema var kort, selv om det, som nevnt, har vært vist at en serie av små feilattribusjoner kan lede til falske minner. Men en ting er at man fyller opp uklare minner ved assistanse fra kognitive kart, noe annet blir det å produsere fullstendig falske minner og det i løpet av få minutter. Det kan vises til studiet av William et al (1992) hvor man viste at man er i stand til å akseptere vitneforklaringer som er faktisk umulige, men at deltakerne skal ha etablert falske minner fullstendig i strid med en fersk forklaring synes noe overdrevet. Videre synes det mindre sannsynlig at forsøkspersonene skal ha blitt påvirket av senere innkommet informasjon, kfr. Schacters (2001) feilkilde ”**suggestibilitet**”, men dette kan ikke utelukkes i det de mottok informasjonen som gruppe og det kan ha falt en del kommentarer som kan ha påvirket det enkelte medlem i den ene eller andre retning.

Forsøksleder var ikke tilstede under visning av filmen, men en kan tenke seg at noen av forsøkspersonene kan ha kommet med utbrudd og således påvirket de andre forsøkspersonene. ”Fordi hun var en J... heks som ikke fortjente noe annet” var et av de påførte utsagnene ifm spørsmål om domsgrunn. Dersom noen sa dette høyt, så kan det tenkes at det påvirket andre forsøkspersoner, kfr. Magnussen (og dennes anførsler om lett mobiliserbare skjemaer og påfølgende påvirkning av andre), og deres etterfølgende respons på spørreskjemaet. Sosiale faktorer, herunder konformitet, kfr. undersøkelse av Wahlter et al (2002), er, uten tvil, virksomme faktorer i personlig meningsdannelse, spesielt når informasjonen er begrenset. Vi er med andre ord ofte ikke så frie individer som vi liker å tro. Dette er det vanskelig å kontrollere effekten av, spesielt med tanke på at det ikke var lagt opp til kontroll av denne mulige variabelen. Det ble dog ikke rapportert om noen form for ytre påvirkning av lærerne etter forsøkets gjennomføring. Og etter min oppfatning ser det heller ikke ut til at spørreskjemaet inneholder noen ledende spørsmål som skulle kunne lede til feilhukommelse. Når det gjelder gjentakende spørsmål og deres påvirkningskraft så er det vel heller ikke passende i denne sammenheng, da de gjentakende spørsmål (evt. lignende spørsmål) hadde den funksjon at det skulle undersøkes om forsøkspersonen svarte systematisk. Sannsynligvis så oppdaget ikke forsøkspersonene at de forskjellige spørsmål var gjensidig utelukkende på den måte at en bestemt respons på et spørsmål nødvendigvis måtte innebære at tilpasset svar på et annet spørsmål. Dersom forsøkspersonene hadde svart i strid med den indre logikken så kunne man vel slått fast at disse bare krysset av uten mening og logikk. Det var ikke tilfellet her. Når det gjelder gjentakelse av spørsmål som skal kunne ha påvirkningskraft, så handler det vel mer om at man gjentar et spørsmål med identisk ordlyd og like etterpå, nettopp med sikte på å få vitnet til å endre sitt svar. Dersom et vitne under et kryssavhør gir et svar og så får spørsmålet på nytt så vil sannsynligvis oppmerksomheten styrkes og man begynner å tenke mer. Noen ganger kan dette lede til en presisering, men oftest er det vel å forvente at vitnet oppfatter at avhører ikke var fornøyd med responsen og vitnet modifierer så sitt svar. Den siste formen for hukommelsesforstyrrelse som skal gjennomgå ift deltakerne i eksperimentet blir da redigering. Det fremstår som plausibelt at filmgruppen opplevde å sitte igjen med sparsomt med opplysninger etter å ha sett en film av en agitert/nervøs selvprosjederende. Det som stod mest ut og som blir lettest å huske var muligens en aggressiv, hissig og agitert arbeidsgiver som langet ut mot en arbeidstakers inkompetanse, mens denne fremstilte sin sak i en rolig og profesjonell tone (riktignok ved hjelp av advokat). Hvordan kompletteres så bildet av den selvprosjederende når man ser på redigeringsalternativet ? Ansvarsfraskrivelser, brautende atferd og demonisering av motpart er

kanskje hva forsøkspersonene sitter igjen med og kombinert med diverse atferdsindikatorer på løgn, så er det ikke lange veien til å tolke hele fremstillingen som lite troverdig. Under innkodingsprosessen blir registreringen i hukommelsen forstyrret av forskjellige sosiale stereotypier, bl.a. fordi forsøkspersonene ikke har hatt fokus på innholdet i forklaringen, men kun ytre forhold (som verbale og ikke-verbale atferdsindikatorer på løgn) og når forsøkspersonene skal gjenhente informasjon ifm spørreskjemaet så blir minnet **redigert** ytterligere grunnet lite informasjon og den rekonstruksjonen som blir bakgrunn for utfylling av spørreskjema er en ganske fordreid variant av den reelle hendelsen. Forsøkspersonene fikk kun se gjennom filmen en gang (4-5 minutter) og de var ikke blitt forberedt på forhånd om undersøkelsen, utover en kort instruks forut filmen. Dette innebærer at hendelsen var raskt over og tiden for å inkorporere informasjonen ganske så begrenset.

Troverdighet og pålitelighet

Jeg vil forsøke å problematisere hva deltakerne har lagt vekt på når de vurderer troverdighet og pålitelighet, noe som innebærer at vi er ved selve kjernepunktet i nærværende oppgave (se også redegjørelser under hukommelsens syv synder) og da synes feilslutningen mellom troverdighet og pålitelighet å være sentral. Det kan se ut til at filmgruppen har gjort den vanlige psykologiske feilslutningen som Schjelderup (1934) viste til, nemlig å slutte direkte fra troverdighet til pålitelighet (og det uten å bevisst gjennomgå sakens faktum). Den selvprosederende anses dermed ikke troverdig (og dermed upålitelig), noe som leder til ”fellende” dom i saken, dvs. medhold til motparten. Den selvprosederendes forklaring har, i motsetning til motpartens forklaring, en indre logikk og styrkes av objektive bevis, noe som gjør forklaringen pålitelig, noe som igjen bør være basisen når man gjør en troverdighetsvurdering. Men dette makter ikke forsøkspersonene, i motsetning til kontrollgruppen, å se. Forsøkspersonene ser, i stedet ut til å være veldig styrt av den selvprosederendes atferd, dvs. de hadde stor tro på egne ferdigheter i å avsløre løgnaktig atferd. Men de har nok overvurdert sine evner til akkurat dette, da løgnen er en stor og viktig del av vårt sosiale liv, noe som gjør at de fleste av oss er ganske flinke til å lyve og da ofte uten å bli avslørt, kfr. Rattners (1998) studie som har vist at løgn er den nest største årsaken til justismord (etter feilidentifisering) i straffesaker. Det er liten grunn til å anta at det lyves mindre i sivile saker. Forsøkspersonene har altså vurdert den selvprosederendes atferd og mener sannsynligvis å gjenkjenne en del ”alminnelig aksepterte” indikatorer på løgn. Man har deretter feilsluttet fra troverdighet til pålitelighet, i tråd med Schjelderups antakelser, og ender opp med en dom som favoriserer den som er representert ved advokat, i denne nødvendigvis ikke utviser atferdsindikatorer på løgn, enten fordi han ikke lyver, da det å lyve krever

intensjon og visshet om dette, eller han bare mestrer å opptre helt nøytralt og profesjonelt kfr. tabell nr. 4, hvor det fremgår at over 80 % finner den selvprosederende å ikke være troverdig.

Den parten som er representert ved advokat (og som ikke uttaler seg på filmen), dvs. advokaten, oppleves å være troverdig av 61,9 % av forsøkspersonene, men kun 9,6 % finner denne lite troverdig. Kun 4,7 % av forsøkspersonene finner den selvprosederende troverdig når denne opptrer agitert. Tallene fra kontrollgruppen er motsatt, dvs. fullstendig på den selvprosederendes side, kfr. tabell 4 og 5. Så da blir vel kunsten for mange å mestre oppgaven å fremstå som troverdig, da man (ofte) automatisk tolker en troverdig forklaring som en pålitelig (nøyaktig) forklaring, så også i nærværende undersøkelse. Og nettopp her ligger faren for rettsikkerheten. Undertegnede deler således, langt på vei, Magnussens (2004) syn på at den virkelige faren for rettsikkerheten er troverdige vitner som forklarer seg intensjonelt usant. Gitt at de fleste av oss lyver så mye og er flinke til det, kfr. ovenstående bemerkninger, så kan man vel neppe si at troverdighet er et generelt personlighetstrekk, men heller avhengig av situasjonen. Vi er alle villige til å lyve, når vi opplever at det er påkrevd i den aktuelle situasjonen. Noen har dog muligens lavere terskel eller kanskje de bare oftere befinner seg i feil situasjoner. En kan vel trygt si (som Magnussen, 2004) at løgneren er til dels nødvendig i det sosiale liv, i hvert fall den hvite løgneren, men i rettslig sammenheng kan enhver løgn være katastrofal for det individet den går utover. Og i mange sammenhenger er det vanskelig å bevise at et vitne eller en part lyver, da det ofte ikke finnes håndfaste bevisgjensstander, dokumenter osv. Men det unntar oss ikke for ansvaret for å se etter en indre logikk i forklaringer, holde forklaringer opp mot hverandre og, i minst mulig grad, la oss styre av stereotypier, forutinntatthet og avvise innsikt fremskaffet gjennom forskning, så som hukommelsens feilbarlighet, og så langt som mulig ikke la oss forlede av egen tro på evnen til å avsløre verbale eller ikke-verbale løgnindikatorer. Selv eksperter sliter kraftig her, og i hvert fall ned på enkeltindividnivå. I slike tilfeller blir det opp til retten å gjøre en vurdering av hvem som er mest troverdig og da helst gjennom en vurdering av indre logikk i forklaringer, gjennom å holde forklaringer opp mot hverandre (og gjerne i lys av hukommelsesproblematikk), vurdere bevis i tråd med bevisbedømmelsesregler og derigjennom etablere hvilken forklaring man anser som mest pålitelig. En pålitelig forklaring er en troverdig forklaring.

Atferdsindikatorer på løgn

Det ser ut til å foreligge en alminnelig tro blant de aller fleste mennesker, herunder de aktører som er sentrale i rettssystemet, at det finnes objektive atferdsindikatorer på løgn og at vi mennesker er gode til å gjenkjenne og avsløre disse.

Det meste av forskningen innenfor vitnepsykologi tilsier at dette ikke samsvarer med virkeligheten og det vi i virkeligheten ser er emosjonell aktivering av en eller annen art og at vi således baserer løgn-detektoren i oss på sviktende eller misvisende informasjon.

Den nervøse blir rett og slett observert som mindre troverdig. Det blir deretter sluttet direkte fra troverdighet til pålitelighet, evt. fra manglende troverdighet til upålitelighet, og deretter konkludert med en dom som hviler på domspremisser av tvilsomt utspring. En troverdig person er ikke uten videre pålitelig (løgn, hukommelsesforskyvning osv.), like lite som en mindre tillitvekkende person uten videre er upålitelig. Schjelderup var tidlig ute (1934) med å påpeke den vanlige psykologiske feilslutningen direkte fra troverdighet til pålitelighet.

Dersom vitnet fremstår som sannferdig (troverdig) så må også forklaringen være pålitelig.....!!! Så kunsten blir vel da å mestre oppgaven å fremstå som troverdig, da man automatisk tolker en troverdig forklaring som en pålitelig (nøyaktig) forklaring....

Med dette som utgangspunkt så blir det et paradoks at enhver spontanberetning, ifølge Harald Schjelderup, vil inneholde 5-10 % falske angivelser og ved avhør hvor man spør etter enkeltheter, må man regne med ca. 30 % falske svar og dette er fra nøkterne, rolige og selvstendige mennesker uten behov for å lyve. Erindringsfeil fremstår etter dette som et uttrykk for normalhukommelsen. Ut fra Schjelderups funn fremstår det som klart at spontanfortellinger gir minst feil, noe som må bety at konkrete spørsmål øker feilprosenten og ledende spørsmål enda mer så. Videre at jo flere detaljopplysninger som kreves, jo flere feil produseres, følger naturlig av dette. Ifølge Schjelderup så er den subjektive sikkerheten på egen hukommelse heller ikke en god indikator på objektiv pålitelighet.

”Det er intet i veien for at falske vitneutsagn forebringes helt bestemt uten at vitnet behøver å ville lyve, men tvert om selv er overbevist om at det han sier er sant...”
(Schjelderup).

Men eksistensen av atferdsindikatorer kan være nyttige i saker hvor bevisene ikke er klare og det ikke finnes vitner en kan kontrollere opp mot. Men dersom det skal legges vekt på atferdsindikatorer på løgn og vår evt. gjenkjennelse av disse, må dette baseres på et par grunnantakelser, dvs. at løgn må kunne sies å aktivere spesifikke atferdsmessige kroppslige uttrykk og disse må være umulige å skjule når vi lyver. Dersom dette ikke kan etableres kan ikke løgnavsløring sies å være noen pålitelig geskjeft. Dersom man legger til grunn en studie av Vrij (2000) så er kroppslige uttrykk vanskelig å kontrollere ifm løgn, noe som impliserer at

løgn kan gjenkjennes. Men ifølge Magnussen (2004) finnes det lite forskning som støtter dette standpunktet og det anføres at de såkalte atferdsindikatorerne kun er indikatorer på nervøsitet eller emosjonell aktivering og lite mer, i hvert fall for det utrente øye. En ”troverdig” person kan være upålitelig grunnet hukommelsessvikt og grunnet løgn. En ”ikke troverdig” person kan dessuten være pålitelig grunnet god hukommelse og grunnet reell ærlighet, men altså være nervøs og utvise vanlig ”aksepterte” atferdstegn på løgn. Heller ikke profesjonelle løgnavslørere scorer særlig høyt når det gjelder påvisning av løgnindikatorer og i en undersøkelse av Ekman & O`Sullivan (1991) ble det vist at erfaring med løgnavsløring har liten betydning. Dette oppleves kanskje som kontraintuitivt, men det kan forklares (kfr. Magnussen, 2004) ved at erfaring bare har betydning når man får vite fasit umiddelbart. Metaforisk kan man si det slik: man kan trene i årevis på å skyte en fotball uten å egentlig bli en bedre skytter, dersom man ikke får vite hvor ballen treffer (dvs. trener uten mål). **Umiddelbar korreksjon er således viktig for utvikling.**

Sammenheng mellom erfaring og kompetanse fremstår etter dette som en illusjon.

Dessverre er det mange som ikke har oppfattet akkurat dette. Det synes ikke realistisk å forvente at forsøkspersonene i nærværende eksperiment skal ha fått korreksjon ifm løgnavsløring over tid og deres vurderinger er således kun basert på egen vurdering av egne evner når det gjelder løgnavsløring. Og når forsøksleder sitter på en fasit som forsøkspersonenes vurderinger kan settes opp mot, så synes det rimelig klart at denne konfidensen på egne evner når det gjelder å oppdage atferdsindikatorer på løgn er uten rot i virkeligheten, dvs. på linje med alle andres evner i så måte. Og denne fasiten er på linje med forskning som tilsier at det ikke finnes pålitelige og systematiske tegn på løgn, kfr. b.a. De Paulo et al (2003). Deet fremgår av status presens at den selvprosederende ikke engang utviste noen av de ”alminnelig anerkjente” atferdsindikatorerne på løgn og hun ble likevel vurdert som lite troverdig. Det kan dog innvendes at disse konklusjonene (Eks. De Paulo et al, 2003 m.fl.), som er basert på laboratorie-undersøkelser hvor deltakerne blir bedt om å lyve (og hvor det ikke har konsekvenser å gjøre så), ikke lar seg generaliseres til å gjelde i ekte situasjoner (hvor konsekvensene kan være omfattende). Rent intuitivt høres dette logisk ut, men en må da ta med i betraktningen at når det står lite på spill så mobiliseres det sannsynligvis mindre ift å kontrollere ens egen atferd, mens atferdskontroll-funksjonene mobiliseres maksimalt i det tilfellet hvor konsekvensene er store, jfr. Magnussen (2004).

Den alminnelig aksepterte ”kunnskap” om at personer som opptrer nervøst, er usikre, er nølende i sin fremstilling, forsnekker seg, opptrer urolig osv. egentlig lyver, synes etter dette å være lite annet enn en myte. Forsøkspersonene i nærværende eksperiment synes også å lide

under denne myten. Individuer er dessuten såpass forskjellige i sine uttrykksmåter at vi måtte vite hvordan den enkelte person oppførte seg til vanlig for så å sammenligne denne atferden med den som ble utvist i retten. Videre måtte vi tatt hensyn til kulturelle forskjeller når det gjelder ansiktsuttrykk og gestikulering. Et individ av italiensk herkomst og et individ med sitt slektsutspring i en bygd ved Glomma vil sannsynligvis ha forskjellige reaksjonsmønstre. Videre så må vi skille mellom konsekvenser av stress, nervøsitet og løgn. Atferdskorrelatene til løgn, kfr. Magnussen (2004), er rett og slett generelle for emosjonell aktivering og ikke spesifikke for det kognitive innhold, eller den falske forklaringen om man vil. Det ville sannsynligvis ikke gjort det sosiale liv noen tjeneste om det forefantes en nøye sammenheng mellom løgn og ytre atferd...selv om vi nok hadde tilpasset oss det også. Det er ellers anført at det finnes såkalte mikroutrykk, som kan fungere som atferdsindikatorer på løgn. Det er dog rimelig å anta at forsøkspersonene i mitt eksperiment neppe så etter mikroutrykk. Våre sviktende ferdigheter i å vurdere om noen lyver og fravær av klare og pålitelig tegn på løgn er langt fra allmenn kunnskap, noe som innebærer at man i dagliglivet og i retten fortsetter å operere etter den illusjon at det motsatte er tilfelle, slik at mikroutrykk neppe er et kjent begrep i disse sammenhenger. Det synes opplagt at vitners sannferdighet burde ses mer i sammenheng med bevis for øvrig og logikken i de samlede forklaringer fra alle vitner, samt den faktiske sannsynlighet, men mennesker er ikke rasjonelle bedømmere, vi benytter oss av enkle stereotypiske forestillinger ofte uten særlig godt feste i realiteten, herunder utseende, klær og gruppetilhørighet som blir faktorer i vurderingen og styrer dommeres attribusjon av egenskaper. Akkurat dette poenget synes å ha vært aktuelt i mitt eksperiment, i det den selvprosederende ikke engang utviste de ”alminnelig aksepterte” atferdsindikatorer på løgn og likevel ble ansett ikke troverdig. Det er også anført at forklaringer basert på reell hukommelse ofte fører til henvisning til flere irrelevante detaljer enn falske forklaringer. Denne vinklingen ble ikke tatt opp i nærværende eksperiment, da forklaringen fra begge sider var nokså stram og det var således ikke mulig å skille mellom forklaringen på dette nivået. Men i virkelighetens verden kunne den aktuelle parten vært oppmerksom på dette og unngått akkurat den fellen, spesielt om man er representert med advokat (som påpeker akkurat dette). Implikasjonene av en slik antakelse virker dog litt forfeilet, i det dette ville betydd at personer som er presise av natur i så fall lett skulle bli utpekt som løgnere. Men det er likevel en mulig reell antakelse, da det jo synes å foreligge en alminnelig konsensus ute i verden om at det finnes indikatorer på løgn og vi er i stand til å gjenkjenne dem (bare vi ser etter...).

Hva påvirker så påliteligheten til hukommelsen ?

Forsøksgruppen ble muligens påvirket av ubevisste sosiale stereotypier, som f. eks. en person som er aggressiv, og det i retten, har så få sperrer at vedkommende også har lavere terskel for løgn, kfr. Sommer & Ellsworth (2001). Dette kan i så fall ha påvirket forsøksgruppen i retning av å vurdere den selvprosederende som ikke troverdig, i det de feiltolket agitert atferd grunnet nervøsitet eller at den selvprosederende følte seg forurettet med ”alminnelig anerkjente” atferdstegn på løgn. Når det gjelder forskning fra personidentifisering innenfor strafferetten, kan muligens noen av konklusjonene, som nevnt, ha overføringsverdi til nærværende undersøkelse. **Eksempelvis så kan forskning på feilidentifikasjon i hvert fall være relevant ift sivilprosess, da det er vist at mennesker er så altfor villige til å identifisere på sviktende grunnlag.** Dersom terskelen er lav når det gjelder identifikasjon av gjerningsmenn ifm straffesaker, kfr. Buckhout et al (1974), hvor konsekvensene kan inkludere lange fengselsstraffer, så må det rent intuitivt kunne anføres at terskelen for uriktige vitnemål er minst like lav, om ikke lavere, i sivile saker. I nevnte forsøk av Robert Buckhout klarte kun 7 av 52 vitner å identifisere riktig gjerningsmann i et fiktivt ran. Dette er kanskje ikke direkte overraskende, men at en stor del av de øvrige vitnenes utviste stor villighet til å foreta en feilaktig positiv identifikasjon må kunne betraktes som mer enn alarmerende. At vår evne til å gjenkjenne personer ikke er så god som vi kanskje liker å tro, er nå en ting, men mange vitners villighet til å peke ut uskyldige som gjerningsmenn er mer enn foruroligende. Ifm nærværende eksperiment så er det mulig at forsøkspersonene, på linje med kontrollgruppen, burde ha gjennomskuet motparten ift påstander om falsk kontrakt, all den tid påstanden ble rammet hardt av objektive bevis (skrifteksperter), men når denne misforståtte identifikasjonsvilligheten ikke er et kjent faktum i den alminnelige befolkning, så er det vel ikke rimelig å forvente at forsøkspersonene skal kunne gjenkjenne en forledelse i sivilsaker uten videre og i hvert fall ikke når det er en vanlig feil å se etter ”alminnelig anerkjente” atferdsindikatorer på løgn og man opplever å gjenkjenne disse hos den selvprosederende og ikke hos motparten. Vi identifiserer oss med mennesker som ligner på oss og tenderer mot å finne disse mer troverdige. Men dersom faktum synes opplagt så bryter vi ikke med det, med mindre vi finner den ene parten direkte usympatisk og ikke klarer å se forbi dette faktum. I forhold til nærværende undersøkelse, fremstår det som sannsynlig at ingen vil identifisere seg med en emosjonelt agitert selvprosederende som synes å angripe den svake part (arbeidstaker), med de implikasjoner det vil ha ift troverdighetsvurderinger. Forskning har vist at vi har en tendens til å stole mer på et individ som er sikker i sin sak enn et som er mer usikkert, kfr. Read, et al (1998). Gitt det faktum at en advokat opptreer stødig og sikkert i retten, synes det dermed naturlig at dennes troverdighet oppleves som større enn den

selvprosederende som ikke fremstår som like trygg i situasjonen. Denne tendensen (sammenheng mellom **egen sikkerhet og objektiv pålitelighet**) har dog ikke funnet noen dekning i forskning, jfr. Ihlebæk et al (2003), noe som gjør den til en betydelig feilkilde når vurderinger etterlever den.

Pålitelighet

Kontrollgruppen har, etter alt å dømme, vurdert forklaringen som pålitelig, muligens grunnet det faktum at den, langt på vei, fant støtte i de foreliggende skriftlige bevis.

Forsøksgruppen vurderte den selvprosederendes forklaring som ikke pålitelig og har heller ikke latt seg bevege av de foreliggende bevisene. Dette fremstår som noe underlig, all den tid kontrakten er verifisert av en objektiv tredjepart. I det den nøytrale forklaringen (utskriften) presentert for kontrollgruppen nødvendigvis var fri for de angivelige atferdsindikatorerne på løgn (i det fremstillingen var relativt nøytral og skriftlig), så ble deltakerne, i det store og det hele, henvist til å se på forklaringen alene, noe som nok var sentralt for deres vurderinger av troverdighet. Kontrollgruppen ser ut til å ha registrert og kodet inn det meste av den sentrale informasjonen og har sannsynligvis vurdert den enkelte parts forklaring opp mot bevisene og kommet fram til at den selvprosederendes forklaring var mest indre konsistent og troverdig. Forsøksgruppen (filmgruppen) derimot syntes kun, eller i all hovedsak, å registrere og kode inn den selvprosederendes atferd og vurderte sannsynligvis denne til å indikere manglende troverdighet. Forsøksgruppen har i hvert fall vurdert atferden som klart mer avgjørende, i så måte, enn innholdet i forklaringen. Likeledes har man vurdert motpartens fremstilling til å ligge i den andre enden av skalaen. Når det gjelder forsøksgruppen så har man langt på vei tolket den selvprosederendes atferd i retning av at hun utviste en del ”alminnelig aksepterte” indikatorer på løgn. Denne begrensede registreringen ble deretter sannsynligvis sammenholdt med forsøkspersonenes stereotyper vedrørende løgnavsløring m.v. og forsøkspersonene vurderte dermed den selvprosederende som ikke troverdig. Forsøkspersonene rekonstruerte et minne som ble dominert av den selvprosederendes atferd og denne atferden samsvarte mest sannsynlig med forsøkspersonenes forestillinger om en lite troverdig person. Det vises i denne anledning til de klare tallene når det gjelder den selvprosederendes troverdighet, se tabell nr. Når det gjelder kontrollgruppens vurderinger så har nok det faktum at saksøker fremmer påstander bl.a. om kriminell atferd hos saksøkte, uten å kunne dokumentere eller sannsynliggjøre dette, hatt en del betydning for troverdighets- og pålitelighetsvurderingene. Dette synes spesielt å gjelde siden den saksøkte faktisk legger fram beviser som underbygger det motsatte. Med tanke på at bevisplikten for kriminell atferd (forfalsking av kontrakt)

tilligger saksøker, synes det noe underlig at dette ikke har hatt noen innvirkning av betydning for filmgruppens troverdighetsvurderinger. En forklaring kan være at forsøkspersonene ganske enkelt ikke har fått med seg akkurat dette poenget, så merkelig som det enn høres ut. Eller forsøkspersonene har kanskje rett og slett blokkert ut informasjon som ikke bygger opp under den stereotypien de har av en person de mener fremstår som troverdig. Kanskje det forholder seg slik at man mener at det rett og slett må være en feil eller betydningsløst. Underskrifteskperter i Norge, hva er det for noe liksom ?? Kanskje forsøkspersonene tenker at selv om underskriften er ekte i følge skrifteksperten, så utelukker jo ikke det fullstendig at saksøkte likevel kan ha forfalsket underskriften (Saksøkte kan eksempelvis bare ha vært flinkere enn skrifteksperten), og begår på dette et klart brudd på hvordan man vurderer bevis. Det som er klart skal legges til grunn. Dersom bevisene trekker i en retning skal det legges til grunn. Ved tvil skal det mest sannsynlige legges til grunn. Det må dog understrekes i den sammenheng at legdommere neppe er kjent med hvordan bevis skal vurderes rent formelt og i hvert fall ikke legdommere rekruttert fra den videregående skole og som ikke er blitt gitt noen innføring i emnet. Forsøksgruppen derimot kan ha vært uoppmerksomme ifm filmvisningen og kun (evt. i all hovedsak) latt seg styre av utvist atferd. Videre er det en mulig forklaring at de har systematisk feilregistrert informasjon som synes fordelaktig for den personen de ikke finner troverdig, dvs. tilpasset innkodet informasjon til å passe overens med de kognitive kart som synes å være i tråd med en ikke-troverdig person. Det er dog en kjensgjerning at mennesker ikke har for vane å gå helt på akkord med sine moralske prinsipper, så dette er kanskje å strekke tilpasningen til de kognitive kart noe langt. Det er likevel ikke usannsynlig at feilattribusjon kan ha skjedd her, i det forsøkspersonene sannsynligvis ikke har registrert hele hendelsen, men bare deler av den og i stedet tillatt de kognitive kartene å tre ”støttende ” til og fylt på med passende ”detaljer” slik at minnet fremstår som fullstendig og korrekt. Det er vist i studier at en serie av små feilattribusjoner kan lede til dannelse av falske minner. Dersom det var tilfelle her, så fremstår kanskje det rekonstruerte minnet som korrekt. Og når forsøkspersonene opplever den selvprosederende som lite troverdig grunnet diverse atferdsindikatorer så er ikke veien lang til at man samtidig anser forklaringen som lite pålitelig og gir motparten medhold. Kanskje vurderte ikke forsøkspersonene forklaringens pålitelighet og indre logikk i det hele tatt, men gikk rett fra atferdsindikatorer til liten troverdighet og påfølgende dom. Kontrollgruppen (utskriftgruppen) syntes kun, eller i all hovedsak, å registrere den selvprosederendes forklaring og vurderte bevisene langt på vei i tråd med alminnelig bevisbedømmelse, kfr. beskrivelse i innledningen, dvs. de kom til samme resultat som man burde kunne forvente basert på foreliggende opplysninger. Deltakernes

vurderte den selvprosederende som troverdig og pålitelig. Kontrollgruppen rekonstruerte et minne som kun inkluderte den selvprosederendes forklaring og denne forklaringen samsvarte mest sannsynlig med deltakernes forestillinger om en troverdig person. Det vises i denne anledning til de klare tallene når det gjelder den selvprosederendes troverdighet, se tabell nr. 3

Deltakerne i kontrollgruppen la ingen vekt av betydning på det faktum at den selvprosederende var nettopp det, kfr. Deres vurderinger av den selvprosederendes troverdighet og pålitelighet. Vurderingen fremstår som nøytral. Deltakerne registrerte informasjonen, ble ikke påvirket av etterfølgende informasjon av noe slag (dog begrenset mulighet for dette, utover meddeltakeres evt. påvirkning) og egne forestillinger om hva som skjedde synes å samsvare med en rimelig bevisvurdering. For forsøksgruppen fremstår dette som annerledes, i det de kom til de motsatte resultatet i alle vurderingene de gjorde. Det vil si det er mulig, og kanskje også sannsynlig, at vurderingsforskjellene i sin helhet gjaldt atferden og ikke det faktum at den selvprosederende var nettopp dette. Det er ikke mulig å fastslå noe i den ene eller andre retningen her, all den tid eksperimentet kun omfattet endring i variabelen atferd på den selvprosederendes side. Motpartens prosessfullmektig oppførte seg rimelig nøkternt, saklig og rolig. Dersom en skulle fått etablert noe sikrere kunnskap her, måtte nok eksperimentet omfattet et filmklipp (og en forsøksgruppe) hvor den selvprosederende opptrådte på samme måte som prosessfullmektigen og heller ikke utviste noen ytre betingelser av noe slag (kjønn, alder, utseende, klesdrakt osv.) som avvik negativt fra prosessfullmektigen.

AVSLUTNINGSVIS...

Under henvisning til ovenstående diskusjon vil jeg avslutningsvis prøve å besvare de underspørsmålene jeg satte opp under innledningen i oppgaven. Disse er basert på fremstillingen under diskusjonen.

Grunnleggende prosesser

Hva kan man så forvente av legdommere når det gjelder deres hukommelse og oppmerksomhet? Vi kan forvente at hukommelsen er selektiv og fortolkende, at den rammes av flere feilkilder så som glemsel (over tid), oppmerksomhetssvikt (ved innkoding og gjenhenting), feilattribuering, suggestibilitet og redigering.

Er legdommeren tilstrekkelig oppmerksom og tar hensyn til de aktuelle feilkildene (Schacters ”7 synder”)? Det kan virke som om forsøkspersonene ikke er tilstrekkelig oppmerksomme på sakens faktiske sider, i det de virker å legge så stor vekt på den såkalte atferdsindikatoren på

løgn. Det fremstår også som en rimelig antakelse at legdommerne ikke tar hensyn til evt. feilkilder, så som oppmerksomhetssvikt (kfr. ovenstående) feilattribuering, suggestibilitet (dog mindre sannsynlig) og redigering (sannsynlig).

Har han oppfattet partenes felles forståelse av saken ? Den felles forståelsen synes klar, kfr. innledningen og det ser også ut til at deltakerne har oppfattet akkurat dette.

Har dommeren forstått de faktiske tvistepunktene på en fullstendig måte ? Tvistepunktene fremstår som klare og tydelige, kfr. innledning, men forsøksgruppen synes å ikke legge særlig vekt på den selvprosederendes forklaring i så måte. Forsøkspersonene synes i stor grad styrt av egen sikkerhet når det gjelder gjenkjenning av ”alminnelig kjente” atferdsindikatorer på løgn.

Har han nedfelt dette (og evt. innkodet dette i hukommelsen) og ifm med vurderingen av saken, gjenkaller han alt korrekt (i de tilfeller han ikke har fått nedfelt alt av betydning) uten redigering eller feilattribusjon m.v. ? Det kan se ut til at kontrollgruppen har innkodet faktum korrekt og gjenkaller dette riktig og det uten påvirkning av feilkilder av betydning.

Når det gjelder forsøksgruppen kan det se ut til at det har vært en oppmerksomhetssvikt og/eller en feilregistrering med tilpasning til de aktuelle kognitive kart. Det kan ha forekommet en serie av feilattribusjoner som har ledet til den konklusjon man endte på, kfr. ovenforstående beskrivelse.

Og hvordan ble dette påvirket av forsøkspersonenes egne forestillinger ? Deltakerne har, som alle andre, visse forestillinger om hvordan troverdige personer opptrer og dette har sannsynligvis påvirket oppmerksomhet og innkodingsprosessen i betydelig grad når det gjelder forsøksgruppen. Det må, igjen, påpekes at hukommelsen kan endres av forsøkspersonenes forestillinger selv over veldig korte tidsintervaller og det vises også til tidligere nevnte faktum at mennesker ofte ”pynter” på hukommelsen slik at den kommer i samsvar med hva ens eksisterende kognitive kart.

Troverdighet og pålitelighet

Hva legger legdommere vekt på når de vurderer partenes troverdighet og/eller pålitelighet ? (Atferdsindikatorer på løgn: finnes det atferdsindikatorer på løgn evt. lar de seg observere i en rettslig setting). Det kan se ut til at forsøkspersonene legger til grunn at det finnes ”alminnelig kjente” atferdsindikatorer på løgn og at disse lar seg observere i en rettslig setting, dvs. gjenkjennes av deltakerne. Det kan videre se ut til at forsøkspersonene slutter fra troverdighet til pålitelighet. Kontrollgruppen derimot synes å gjøre en nøytral vurdering av fremlagte

faktumforklaringer. Skiller dommere mellom partenes emosjonelle aktivering og atferdsindikatorer på løgn? Forsøksdeltakerne ser ikke ut til å skille mellom den selvprosedererendes emosjonelt agiterte atferd og ”alminnelig kjente” atferdsindikatorer på løgn, i den grad den selvprosederende i det hele tatt utviser disse indikatorene (og ikke kun er agitert/irritert. Status presens tilsier at den selvprosederende kun er agitert). Gjør legdommere feilsutningen fra troverdighet direkte til pålitelighet (og overser løgn, upålitelig hukommelse, indre logikk i forklaring, øvrige bevis vs. indre logikk)? Det kan se ut til, kfr. ovenstående, at forsøkspersonene gjør feilslutningen fra troverdighet til pålitelighet.

Vurderer legdommerne partenes hukommelse (pålitelighet), oppmerksomhet og observasjonsevne? I det det ser ut til at forsøkspersonene slutter fra troverdighet til pålitelighet kan det se ut til at man er så opptatt av den selvprosedererendes fremferd (at hun angivelig utviser ”alminnelig kjente” atferdsindikatorer på løgn) at man helt ser bort disse aspektene. Undersøkelsen er dog ikke tilstrekkelig omfattende til å få et klart svar på dette.

Dom

Slutter legdommere fra opplevd troverdighet til pålitelighet og deretter til konklusjon (dom) og overser løgn, upålitelig hukommelse, indre logikk i forklaring, øvrige bevis vs. indre logikk)? Forsøkspersonene slutter sannsynligvis fra troverdighet til pålitelighet og dom, basert på atferdsindikatorer på løgn hos den selvprosederende. Kontrollgruppen ser ut til å vurdere forklaringens pålitelighet og avsier dom i samsvar med denne vurderingen.

Er retten avhengig av at partenes atferd er identisk på det emosjonelle plan, herunder at de ikke utviser atferdsindikatorer som man ofte forbinder (oftest på sviktende grunnlag) med løgn, for å kunne komme til en korrekt konklusjon (dom)? I nærværende undersøkelse ser det ut til at man må svare bekreftende på dette spørsmålet, noe som nok må anses som en trussel mot rettsikkerheten, spesielt etter den nye tvisteloven trådte i kraft (da nok mange vil velge å prosedere sin egen sak).

Videre vil jeg kort, under henvisning til ovenstående diskusjon, også gi et kort svar på de spørsmålene jeg viste til i metodedelen.

1. Selvprosederende vs. Advokat

At en er selvprosederende har ikke betydning i seg selv, kfr. kontrollgruppens responser, dvs. såfremt en opptrer identisk med motpartens prosessfullmektig og ikke er belemret med andre variabler som kan ha betydning.

2. Kjønnforskjeller

Det ble ikke funnet samvariasjon mellom forsøkspersonenes kjønn og deres vurdering av troverdighet (eller pålitelighet), da jenter og gutter vurderte troverdighet relativt likt.

Det ble heller ikke funnet samvariasjon mellom forsøkspersonenes kjønn og deres konklusjon/dom, da jenter og gutter konkluderte relativt likt.

Den uavhengige variabelen kjønn har dermed ingen virkning på noen av de avhengige variablene (troverdighet, pålitelighet eller konklusjon/dom).

3. Fremstilling (nøytral eller agitert)

Den agitasjonen som ble presentert i nærværende eksperiment vil med høy sannsynlighet lede til at motparten får medhold i en rettssak, såfremt en kan si at utvalget som ble brukt i undersøkelsen var representativt.....

Jo mer agitert selvprosederende jo større sannsynlighet for tap.

4. Atferdsindikatorer på løgn

Den selvprosederende opptrådte agitert. Det var ikke klare atferdsindikatorer på løgn, utover svak nervøsitet innledningsvis, men det ser ut til at forsøkspersonene oppfattet at det var indikatorer på løgn hos den selvprosederende.

5. Andre bakenforliggende variabler

Andre bakenforliggende variabler ser ut til å ha hatt betydning. Disse kan være eksempelvis kjønn, utseende, klesdrakt, sympatisk fremtoning osv.

Så hvilke implikasjoner har de temaer denne oppgaven tar opp for den selvprosederendes stilling? Ve 1, den selvprosederende arbeidsforhold i retten må anses som mer enn magre. For det første så blir det ofte brukt mot dem at de selvprosederende (og ikke er villig til å bruke penger på advokat). Selvprosederende har videre ofte mindre kjennskap til de materielle reglene som råder på tvisteområdet og de har således begrenset mulighet til å redegjøre for alle sider av sakens faktum. Selvprosederende er definitivt sjelden oppmerksom på eller kjent med prosedyrene man opererer etter i rettssystemet og det er således en sjanse for at dommeren ubevisst blir farget av dette. Den selvprosederende gjør mange feil, som sannsynligvis påvirker dommeren på flere måter enn man liker å tenke på. Disse forholdene og andre vil uomtvistelig lede til en viss mengde emosjonell aktivering: Og under press vil denne emosjonelle aktiveringen kunne nå uante høyder, som igjen kan påvirke dommeren i dennes troverdighets- og/eller pålitelighetsvurderinger, samt innkodingsprosesser, redigeringsprosesser, aktivering av kognitive kart osv. I en del rettssaker, og da spesielt i arbeidsrettssaker, settes retten, som nevnt, med 3 dommere, hvorav to er legdommere. De to legdommernes vurderinger vil da veie tyngre enn den juridiske dommeren. Men samtidig må

man ikke undervurdere dommerens evner til å overbevise de to legdommerne på (reelt eller sviktende) juridisk grunnlag. Det er dermed en mulighet for at den nye og endrede prosesslovgivningen ikke bare er av det gode. Det er vel og bra at flere får prøvet sin sak, og det til en lavere kostnad og risiko, men dersom den sentrale konsekvensen blir at flere prøver sin sak som selvprosederende og disse, i all hovedsak, taper grunnet manglende kompetanse (prosessuell og, til dels, materiellrettslig), feiltolking av angivelige atferds-indikatorer på løgn, feilslutning mellom troverdighet og pålitelighet og/eller andre utenforliggende hensyn, så må en kunne si at endringen har virket mot sin hensikt. Den nye lovgivningen virker å være grunnet på gode intensjoner og velvilje, men det hjelper lite når de som skal håndheve den ikke etterlever dens intensjoner eller overser alminnelig vitnepsykologisk innsikt. Faren for ”justismord” (i sivile saker) synes å ha økt dramatisk i det det nok er for mye forlangt at den enkelte dommer (og ikke minst legdommere) skal kunne være oppgaven moden og det til enhver tid. Kanskje er det ikke så dumt å alltid ha en prosessfullmektig ved sin side, en som kun (!) er interessert i å ivareta sin klients interesser...? Og kanskje de folkevalgte dermed heller burde arbeide mot å se til at alle fikk juridisk bistand i enhver sak hvor dette var rimelig, så lenge de lå under en minstegrense inntektsmessig. Det som er viktig for et individ trenger ikke å være viktig for et annet. Det synes derfor underlig at man har valgt ut enkelte felt når det gjelder rette til fri rettshjelp....

Målsetningen med denne oppgaven var å utforske hypotesen om det å være selvprosederende i seg selv er avgjørende for ens sjanse til å få medhold i en sivil sak (se ovenfor), evt. om dette kombinert med agitert atferd vil redusere ens sjanse til å få medhold i en sak hvor bevisene peker i retning av medhold. Videre var det planen å se om troverdighet og dom samvarierer, uavhengig av pålitelighet, evt. om man faktisk slutter direkte fra troverdighet til pålitelighet (og dom). Hovedhypotesen kan vel ikke sies å ha blitt bekreftet, men den avledete hypotesen derimot må sies å ha blitt bekreftet og det ganske grundig. Resultatene fra mitt eksperiment underbygger det faktum at atferd er av avgjørende betydning når det gjelder troverdighet og likeså når det gjelder dom. Når en part utviser atferdsindikatorer som ofte er forbundet med løgn, så synker troverdigheten til denne parten, noe som igjen predikerer et negativt utfall når det gjelder påfølgende dom. Dette innebærer at forsøkspersonene legger mer vekt på partens atferd enn innholdet i forklaringen, noe som er bekymringsfullt. Det er farlig å forvente bestemte emosjonelle uttrykk eller en bestemt atferd ifm med en forklaring for retten, da nervøsitet og oppfattet løgn langt på vei deler atferdsindikatorer. Mennesker synes å ha et sett

med forventninger (kognitive kart) over hvordan en ærlig evt. en uærlig person opptrer og når kriteriene i dette kartet innfris er altså veien til ”fellende” dom ikke lang. Det ser ut til at evnen til å foreta en avbalansert og gjennomtenkt vurdering av foreliggende beviser og hvilken vekt en skal tillegge dem, overskygges av de stereotypiske holdninger vi har til hvordan folk skal oppføre seg for å bli vurdert til å være troverdige. Vi ser ut til å glemme at troverdighet ikke er det samme som pålitelighet og at nervøsitet og emosjonelt (negativ) atferd ikke er det samme som indikator på løgn og bedrag. Vi taper rett og slett oversikten ift faktum alt for lett. Vi synes å være altfor styrt av de overfladiske betingelser, sympatier og antipatier, utseende, atferd osv.osv. Rettsikkerheten er taperen når dommeres sympatier skal avgjøre sakens endelige utfall. Det er derfor viktig at dommere blir rettleidet og korrigert fortløpende og over tid når det gjelder vitnep psykologisk innsikt, slik at disse ikke blir styrt av emosjonelle faktorer og sympatier i en retning. Det kan ikke være slik at man belønner de mennesker som klarer å tilpasse sin atferd systematisk til den til enhver tid mest passende sort, og ganske enkelt ser bort fra sakens faktum eller reelle innhold. Det er ingen unnskyldning at dette skjer ubevisst, da det faktisk foreligger betydelig med forskning på feltet og denne er relativt entydig. Mennesker som kommer inn i retten for å forsvare seg selv vil ofte være aggressive, irriterte, sinte, nervøse, fremstå lite sympatisk m.v. sett ift motpartens advokat som kun gjør en jobb og derfor ikke har problemer med å opptre profesjonelt. Det kan ikke være slik at den nye tvisteloven som skulle avhjelpe eller komme de svakere stilte i møte i stedet leder til ytterligere justismord og offentlig uthengning og avretting av de som allerede er de svakeste i landet, dvs. de som ikke har midler til å søke kompetent juridisk bistand, men som likevel ønsker sin dag i retten etter å ha blitt utsatt for sivil urett. Det var ingen signifikante forskjeller mellom forsøkspersonenes oppfatning når det gjaldt hvilken vekt de la på innhold eller atferd ift troverdighetsvurderingen, uten at dette trenger å bety noe mer enn at de ikke uten videre er bevisst sine faktiske valg. De fremsatte hypotesene innebar en forventning om en statistisk sammenheng mellom forsøkspersonenes vurdering av troverdighet og i hvilken retning de kom avsa sin dom. En regresjonsanalyse viste at troverdighetsvurderingen fungerte som en prediktor på dommens utfall.

Hvordan vinner man så i retten ?

Man må, for det første, etablere troverdighet, gjennom selvsikker og profesjonell atferd uten upassende emosjonell aktivering, herunder utvisning av såkalte atferdsindikatorer på løgn. Om det finnes, eller lar seg gjøre å observere, atferdindikatorer på løgn er for så vidt irrelevant, dersom det er en allmenn oppfatning i rettssystemet at så er mulig og i hvert fall dersom dommerne i din sak er av den oppfatning at indikatorer finnes og at de (dommerne) er

konfidente på at de gjenkjenner dem. For det andre må ens fremstilling fremstå som pålitelig, dvs. den må ikke bare prege av manglende indre logikk og den må støttes av bevisene i saken. I en arbeidsrettssak som denne undersøkelsen tar utgangspunkt i, så fremstår det som åpenbart at man vil tape som selvprosederende om man ikke klarer å opptre nøytralt, dvs. uten å vise emosjonell aktivering, men er det slik at man taper bare i kraft av å være selvprosederende... Det er kanskje ikke uten grunn at man sier at ”en advokat som representerer seg selv har en tosk som klient”. Det må antas at en karakteristikk av en selvprosederende person må være enda hardere (mangler i tillegg juridisk kompetanse og fremstillingsevne), spesielt hvis retten stiller for høye krav til kompetanse og evne til å være nøytral i sin atferd. I en rettssak vil den som er representert med advokat oftest stille sterkere, fordi advokaten vil legge fram saken på en emosjonelt nøytral, profesjonell og lettfattelig måte. En selvprosederende vil sannsynligvis (i snitt) være mindre profesjonell og mer emosjonell i sin væremåte i det denne gjerne står midt oppi den aktuelle konflikten. Til gjengjeld vil sannsynligvis den selvprosederende bli oppfattet som den svake part av dommeren, med de implikasjoner det har rent praktisk og psykologisk. Men det spørres hvor stor betydning dette vil ha i en stresset hverdag for dommeren. Advokaten er utdannet i faget og har oftest erfaring med å føre saker for retten. Sakførselen vil være i tråd med de prosessuelle regler, den vil ta opp de rette juridiske problemstillinger og faktum vil gjerne presenteres på en ryddig og oversiktlig måte, noe som nok er befriende for en dommer og dennes arbeidssituasjon. En selvprosederende vil ofte ikke kjenne de aktuelle reglene, ikke kunne vise til lovparagrafer eller rettspraksis og gjerne ha et mer tilfeldig forhold til hva som er viktigst i faktum og er gjerne mer styrt av rettferdighetsbetraktninger og lignende. Det må være en rimelig antakelse at når det kommer en deltaker inn på banen og denne ikke kjenner reglene og bare turer frem etter eget hodet og etter beste evne, så kan dette virke frustrerende og slitsomt for dommeren som ubevisst får negative holdninger til den aktuelle selvprosederende. På den annen side er det en av hovedintensjonene med den nye tvisteloven å gjøre det enklere for ordinære mennesker å nå frem med sine krav i rettssystemet. Et viktig aspekt for å oppnå dette er den store plassen dommeres veiledningsplikt, jfr. Tvisteloven § 11-5, har fått. En understreking av dette vil muligens bevisstgjøre dommeren i så måte, noe som kan lede til at han klarer å trekke seg litt utenfor den til dels enkle psykologiske manipuleringen som ofte forsøkes gjennomført i retten. Et annet viktig aspekt er innføring av småkravsprosess, som, kfr. ovenstående, er en enklere behandlingsform enn almenprosess. Formålet med innføringen av småkravsprosess var å få til en så enkel behandling som mulig (uten at dette skal gå fullstendig på akkord med hensynet til forsvarlig saksbehandling) og således at kostnader ved prosessen ikke blir en

forhindrende faktor. Når det gjelder den, mer eller mindre, effektive fjerningen av kostnader som en forhindrende faktor (og mer veiledning fra dommer), er det en rimelig antakelse at mange mennesker nå vil benytte anledningen til å føre sin egen sak, dvs. opptre som selvprosederende, i det risikoen med dette er mindre enn tidligere. Småkravsprosessen legger i hovedsak opp til at behandlingen av det enkelte krav skal foregå muntlig (Tore Schei, 2007). Partene vil dermed bli mer likestilt, i det det også er begrensninger på hvor mye saks kostnader som kan påføres en mindre sak, noe som innebærer at mesteparten av arbeidet i en sak som kommer inn under småkravsprosess vil skje muntlig foran retten. Det er ellers en kjensgjerning, som nevnt, at mange av sakene som kommer opp for retten ofte ender opp med å avgjøres basert på den enkelte parts (og/eller vitners) troverdighet. En kan dermed spørre seg om det var så fornuftig å dreie behandlingen for en del av sakene i enda større grad mot ren muntlig behandling. Det må dessuten understrekes at det også i almenprosess, i stor grad, dreier seg om muntlig behandling, men der er forarbeidet mye mer omfattende, herunder en god del prosesskriv, som retten har å støtte seg til i sin avgjørelse (Det må dog henvises til det tidligere beskrevne muntlighetsprinsippet og dets implikasjoner) i den enkelte sak. En advokat vet hva dommeren forventer av en fremstilling og han er således trygg og sikker i sin presentasjon. Han vil dermed, sannsynligvis, ikke utvise noen atferdsindikatorer på løgn (i den grad disse finnes og i hvilken grad dommeren lever etter en slik overbevisning), da han ikke er personlig engasjert i saken eller rett og slett ikke lyver (ingen intensjonalitet i det han kun presenterer hva han er presentert av sin klient). Menneskers hukommelse er konstruktiv og søker etter mening, etter helhet og fornuft. En advokat vil ofte være flink til å hjelpe dommeren på vei til å feste seg ved, innkode og huske, akkurat den mening og helhet hans klient mener at er den rette og rimelige. Prosedyren i retten er lagt opp slik at det er rom for å gjenta de viktigste forholdene i faktum (og rettspraksis/jus) ved flere tidspunkt og under forskjellige vinklinger, noe som innebærer at en advokat (som er systematisk) vil få repetert sin klients syn flere ganger og på forskjellige måter og således fremme at akkurat dette synet blir innkodet hos dommeren. For det er ikke til å legge skjul på at også de er mennesker som er underlagt de samme prosesser som alle oss andre. Når en sak underlegges nesten ren muntlig behandling (som for øvrig også ofte er tilfelle for almenprosess i tingretten) er det rimelig å anta at dommeren i større grad blir avhengig av sin hukommelse enn han vanligvis blir. Jo mer muntlig behandling, jo mer risikerer man å bli offer for den menneskelige hukommelses svakheter, herunder glemsel. Det må dog understrekes at glemsel er en adaptiv funksjon, i det en vanskelig kunne tenke seg at mennesket ville fungere uten denne. Dersom

glemsel ikke var en naturlig funksjon ville vel hjernen bli overbelastet rimelig raskt med de implikasjoner dette måtte ha, eks. ingen ny informasjon ville kunne finne sin vei inn osv. Noen vil hevde at dommere er spesielt trent til å håndtere akkurat denne type betingelser. Andre vil hevde at erfaring ikke er det samme som kompetanse, da dommere vel ikke ofte får korreksjon på sine vitnepsykologiske vurderinger. Og uten korreksjon oppnår man, som kjent, ikke så mye kompetanse.

Det er allmenn kjent prinsipp i rettssystemet at den enkelte parts tilgjengelige (økonomiske) ressurser ikke skal være den avgjørende faktor, men det er vel vanskelig å argumentere mot det faktum at den part som klarer å belyse sin sak best (og styrke den med henvisninger til tidligere rettspraksis) er den som sannsynligvis vil vinne, i hvert fall i saker som ikke er åpenbare (og disse kommer sjelden foran retten). En advokat vil videre lettere kunne forvirre motparten og bringe denne ut av fatning og gjøre dette på en tilforlatelig måte. Dersom advokaten klarer å få motparten til å bli emosjonelt aktivert og begynne å utvise de, for hans klients ståsted, rette atferdsindikatorer på løgn, så vil nok mye være gjort. Og videre så kan advokaten gjennom trivialisering av motpartens argumenter og fremheving av sin klients argumenter henlede dommeren til å fokusere på kun sin klients argumentasjon. Og uten vitnepsykologisk kompetanse synes det lite sannsynlig at den aktuelle dommeren skal kunne stå imot en slik presentasjon. Dersom dommerens oppmerksomhet fokuseres på advokatens argumenter og disse innkodes kritikkløst og dette kombineres med ledende spørsmål til motparten og vitner, så skal det mye til fra å bryte ned den forestilling som får feste seg i dommerens hukommelse. Advokaten er mer erfaren (og har ofte spesialkompetanse) når det gjelder å få skadet motpartens troverdighet, noe en kan regne med at den selvprosederende ikke er i stand til å gjøre mot motparten. I det hele tatt er det, utfra et vitnepsykologisk standpunkt, mange feller kan retten kan gå i før den avsier sin endelige dom.

Partenes fremstilling begrenses av deres hukommelse, spesielt i saker hvor det ikke er håndfaste bevis. Videre kan bevis tolkes forskjellig av vitnene/partene, i det vitnene/partene har forskjellig erfaring forut dannelsen av det aktuelle bevis, man oppfatter den bevisskapende situasjon forskjellig og etterfølgende hendelser kan (mis)farge tolkningen av det aktuelle beviset. Prinsippet om fri bevisbedømmelse innebærer at retten kan utøve et ganske fritt skjønn, noe som innebærer at troverdighetsvurderinger har veldig stor betydning.

Mange mennesker fester stor lit til egen evne til å vurdere andres troverdighet på relativt fritt grunnlag og dommere er ikke unntatt fra denne troen på egne ferdigheter i så måte.

Videre så er vurderingen av hvilken veiledning som anses nødvendig for å oppnå et materielt riktig resultat overlatt den enkelte dommers diskresjon, noe som innebærer at dommerens

holdninger overfor den enkelte part lett får stor betydning og denne holdning vil en dyktig advokat kunne farge gjennom ledende spørsmål og evne til å stresse motparten inn i en emosjonell aktiveringsprosess som kanskje omfatter tidligere nevnte atferdsindikatorer på løgn. Dersom dommeren finner den ene part lite troverdig, så har det formodningen for seg at denne får mindre assistanse fra dommeren, da dommeren kanskje finner det hensiktsløst, i det han mener at det ikke har betydning for i hvilken retning han kommer til å dømme.

Og gitt det faktum at mennesker flest synes å søke bekreftelse på sine hypoteser, fremfor å arbeide systematisk og vitenskapelig, så er det lett, i en hektisk arbeidsdag, å henfalle til enkle stereotypier og avsi dom basert på en enkel troverdighetsvurdering, fremfor å avdekke alle bevis, veie de grundig mot hverandre og så avsi dom i tråd med den retning den totale bevismengden peker. Sannsynligheten for dette vil være større i saker som blir gitt mindre oppmerksomhet som de saker som behandles etter småkravsprosessreglene

Det er rett og slett enkelt å dømme i tråd med troverdighetsvurderingen og deretter når man skriver domsgrunnene påpeke de beviser som støtter den aktuelle dommen. Dette er dog ikke den rette måten å bedømme bevisene på. Man skal selvsagt vurdere bevisene separat og fortløpende og deretter, med utgangspunkt i disse vurderingene, gjøre seg opp en mening om hvilken retning disse peker og så avsi dom i tråd med dette. Man skal ikke først stille en diagnose og deretter søke etter symptomer som underbygger denne. Det er undertegnedes oppfatning at skoleringen av dommere i dag tar for lite hensyn til vitnepsykologien og dermed legger for mye vekt på enkel troverdighetsvurdering, dvs. vurderinger som ofte ikke har rot i en objektiv virkelighet. Forskning har vist at det er liten sammenheng mellom erfaring og kompetanse. Dersom en ikke får umiddelbar korreksjon for sine løsninger og/eller konklusjoner, så lærer man lite og over tid så vil en del holdninger og stereotypier sementeres i ens tankegang og ens feilprosent øker. Videre så er dommere og advokater forskjellige aktører innenfor samme profesjon, noe som kan ha sosialpsykologiske konsekvenser.

Advokater og dommere står nærmere hverandre, noe som muligens vil innebære noe konformitetsproblematikk, i hvert fall om dommeren har mindre erfaring og kompetanse enn advokaten. Rettens system er dessuten bygget opp slik at dommer, langt på vei, møter opp upåvirket (eller uforberedt om man vil) til hovedforhandling, mens advokaten er godt forberedt. Advokatens utlegninger og argumentasjon vil dermed kunne påvirke dommeren betydelig. Det vil ikke være lett for den selvprosederende å matche akkurat dette. Med tanke på at den implisitte metafor når det gjelder hukommelsen er videospilleren, man erfarer noe og når man skal gjenfortelle så spoler man tilbake og fremfører en identisk historie. Med dette som utgangspunkt så er det kanskje ikke så rart at pålitelighetsaspektet blir så stemoderlig

behandlet. Dersom man ser logisk på situasjonen så er det svært lite som taler for at en selvprosederende skal kunne vinne fram med sitt syn i retten, uavhengig av om denne har rett eller ei. Når det er sagt så viste eksperimentet mitt at akkurat dette likevel er fullt mulig, i hvert fall dersom den selvprosederendes fremstilling er emosjonelt nøytral og faktaorientert. Riktignok var den nøytrale selvprosederende i mitt eksperiment ikke en virkelig person (type kjøtt og blod) som sådan, men det forandrer ikke på det faktum at den skriftlige fremstillingen klart viser at dette handler om en selvprosederende som forsvarer seg mot en saksøker som er representert med advokat. Kontrollgruppen tenker ikke over at den ene parten er representert med advokat, mens den andre ikke er det. I arbeidsrettsaker er det som regel 2 legdommere og 1 juridisk dommer. Dersom den selvprosederende opptrer nøytralt, ser det ut til at personene i kontrollgruppen legger innholdet i forklaringen til grunn, dvs. at man antar at arbeidsgivers (den selvprosederendes) forklaring er sannferdig og nøyaktig. Det ser ut til at forsøkspersonene setter forklaringenes indre logikk opp mot hverandre og sammenholder dette med fremlagte bevis. Dersom man ikke kan observere noen atferdsindikatorer på løgn, så stiller man heller ikke spørsmål med arbeidsgivers troverdighet. Det er således ikke rom for den vanlige feilslutning fra troverdighet til pålitelighet, evt. feilslutningen, ei heller er det andre bakenforliggende variabler som synes å påvirke akkurat dette. Dette ville nok muligens forholdt seg annerledes om de faktisk fikk se den emosjonelt nøytrale selvprosederende, men da ville en evt. endring ha skyldtes utenforliggende faktorer, som utydelig språk, utseende, alder, kjønn, kledning osv. og ikke det faktum at den selvprosederende var.....nettopp en selvprosederende. En nøytral fremstilling gjør altså at kontrollgruppen legger innholdet i forklaringen til grunn. Man setter forklaringenes indre logikk opp mot hverandre og sammenholder dette med fremlagte bevis. Utgangspunktet, når det gjelder muntlig behandling i retten, må være: Det finnes ingen atferdsindikatorer på løgn og i hvert fall ingen vi er i stand til å gjenkjenne i en ordinær setting.

KONKLUSJON/SENTRALE FUNN

Dersom den selvprosederende opptrer nøytralt og faktumfremstillingen er som beskrevet under metodedelen, så vil legdommerne (kontrollgruppen) finne den selvprosederende mest pålitelig og troverdig. Hun vil dermed få medhold av et klart flertall av legdommerne (96 %). Det synes dermed klart at det ikke er avgjørende hvorvidt den selvprosederende er selvprosederende. Det er andre variabler som er avgjørende i denne sammenheng.

Hovedhypotesen er således ikke bekreftet.

Dersom den selvprosederende derimot opptrer agitert og faktumfremstillingen er som beskrevet under metodedelen, så vil legdommerne (forsøksgruppen) finne den selvprosederende lite troverdig og upålitelig. Dommen vil da gå i favør av motparten hos et klart flertall av legdommerne.

Den avledete hypotesen blir således bekreftet.

Hvorvidt forsøksdeltakerne har begått den vanlige slutningsfeilen mellom troverdighet og pålitelighet eller faktisk vurderer forklaringen som upålitelig, dvs. uten indre logikk, falske bevis osv. (dvs. i strid med vanlig bevisvurdering), er ikke uten videre gitt, men dette har absolutt sannsynligheten for seg. Den massive endringen i både troverdighets-, pålitelighetsvurderingen og domsutfallet er mer enn påfallende og ikke så lite dramatisk og skremmende. Det kan ikke understrekes hardt nok at selve faktumforklaringene er identiske.

Det må dog tas høyde for evt. variabler som ville ha hatt betydning om kontrollgruppen også hadde fått sett en film, men med en nøytral selvprosederende. Det kan være variabler som slår ut som ikke har med emosjonell agitering å gjøre, herunder variabler tilknyttet sympati, utseende, kjønn m.v.

De sentrale funnene blir dermed, kfr. de statistiske beregningene i metodedelen:

- 1) Den selvprosederendes atferd ser ut til å predikere pålitelighetsvurderingen.
- 2) Den selvprosederendes atferd ser ut til å predikere troverdighetsvurderingen.
- 3) Pålitelighet ser ut til å predikere domsutfall.
- 4) Troverdighet ser ut til å predikere domsutfall.
- 5) Den selvprosederendes atferd ser ut til å predikere domsutfall.
- 6) Det ser ut til at det er en betinget sammenheng mellom gruppe, troverdighet og dom.

Implikasjonene av de funn som er gjort synes opplagte. Domstolene kan ikke lenger være en lekegrind for jurister alene. Andre profesjoner må få plass i systemet, slik at man kan sikre at de fleste avgjørelsene blir materielt korrekte. Det er ikke et krav at rettferdigheten skal skje fyldest ved enhver anledning, men man burde kunne forvente at den enkelte dom i det minste er rimelige og finner sin konklusjon basert på fakta fremfor følelser. Vitnepsykologi må innføres som obligatorisk undervisning i den juridiske grunnutdanningen. Videre må det legges opp til omfattende spesialistutdannelse for de jurister som ønsker å ta steget inn i domstolen. Dagens system med dommerfullmektiger som ikke får noen opplæring innenfor vitnepsykologien og bare slippes løs uten særlig korreksjon eller oppfølging på dette viktige

området, er en alvorlig risiko for rettssikkerheten og ikke bare innenfor strafferetten, men også når det gjelder den sivilrettslige delen av jussen. Subsidiært må man i langt større grad ta i bruk sakkyndige, slik at rettens aktører kan skoleres i vitnepsykologi fortløpende og i enhver sak, i hvert fall i enhver sak av et visst omfang. Nærværende undersøkelse lider dog under en del mangler som innebærer at funnene må tas med en klype salt. Utvalget var særdeles begrenset og ensidig. Utvalget burde selvsagt ha inkludert mennesker av alle aldre og profesjoner/yrker. De fleste funnene finner dog støtte i tidligere forskning. Videre burde muligens en større del av responsene på spørreskjemaet blitt inkludert i den statistiske analysen, men gitt undertegneds kompetanse når det gjelder statistikk, så ble det med de beregningene som fremkommer av metode delen

INSTRUKS – HUKOMMELSESUNDERSØKELSE

Dere vil nå få utdelt utdrag av en utskrift i en sak ført for Oslo Tingrett i høst.

Utdraget Dere vil få utdelt er partenes sammendrag av sakens hovedpunkter, dvs. innledningen av innledningsforedraget i en arbeidsrettssak.

Når Dere har lest igjennom utskriften, som er på 2 sider, vil Dere få utlevert et spørreskjema som Dere bes fylle ut.

Denne undersøkelsen er anonym, noe som innebærer at ingen data vil kunne føre tilbake til Dere som individer.

Dere bes å påføre spørreskjemaet Deres alder og kjønn.

Undersøkelsen totale omfang vil være på ca. 15-20 minutter.

De av dere som ønsker å delta i undersøkelsen bes, før gjennomlesning, å lese igjennom instruks/samtykke-erklæring og deretter signere denne.

- 1) Les instruks
- 2) Del ut informasjonsskjema og få samtykke-erklæring
- 3) Del ut "sakens bakgrunn"...5 minutter til lesing og deretter returneres
- 4) Del ut spørreskjema...fylles ut på ca. 10 minutter og påføres alder/kjønn
- 5) Informasjon om vitnepsykologi..
- 6) Evt. Spørsmål

INFORMASJON OM UNDERSØKELSE

Du vil i nærværende undersøkelse bli bedt om å lese gjennom et kort utdrag av en presentasjon hvor du skal prøve å oppfatte mest mulig av det som presenteres. Du vil deretter få utdelt et spørreskjema, hvor du bes besvare en del spørsmål om det du har fått med deg.

Spørreskjemaet skal kun merkes med alder og kjønn, slik at undersøkelsen er anonym. Ingen opplysninger eller data skal dermed kunne føres tilbake til deg som individ.

Undersøkelsen er fullstendig frivillig, slik at alle kan trekke seg fra denne når som helst.

Undersøkelsen er ment å vare ca. 15 minutter inkl. instruks, gjennomlesning av dokument og utfyllelse av skjema.

SAMTYKKE ERKLÆRING

Undertegnede bekrefter å være kjent med ovennevnte informasjon om undersøkelsens innhold og omfang.

Undertegnede bekrefter at jeg ønsker å delta i nærværende undersøkelse og det av egen fri vilje.

Underskrift

Sakens bakgrunn:

Saksøker: 30 år gammel mann, opplyser å ha arbeidet som snekker i 10 år.

Saksøkt: Innehaver av Videoutleiebutikk, opplyser å ha 4 fillialer med deltidsansatte med lønn på timebasis (kr. 100,-), 5-7 timers åpningstid pr. dag, 1 ansatt tilstede pr. butikk i åpningstiden, totalomsetning: 4 millioner

Sammendrag/innledning på saksøker-siden:

Min klient tok kontakt med motparten, som driver en videoutleiebutikk, sommeren 2005 og søkte på en stilling som butikkmedarbeider på deltid.

Min klient opplyste at han arbeidet som snekker på dagtid og at han ønsket en stilling hos motparten grunnet en genuin filminteresse.

Min klient leverte deretter en skriftlig søknad, hvor ovenfornevnte informasjon fremgikk.

Han ble deretter ansatt på timebasis med kr. 100.- pr. time.

Det ble ikke inngått kontrakt. Den, av motparten, fremlagte kontrakt er et falsum.

Senere det samme året ble min klient kontaktet av motparten og forespurt om denne var interessert i en full stilling.

Tilbudet gikk ut på å ha daglig leder ansvar for den avdelingen han allerede jobbet på.

Min klient aksepterte tilbudet og det ble avtalt en nettolønn på kr. 25.000,-. Min klient sa deretter opp sin jobb som snekker.

Det ble, for øvrig, heller ikke nå utarbeidet en skriftlig kontrakt, tross gjentatte krav om dette fra min klients side.

Etter hvert utviklet det seg et negativt arbeidsmiljø og min klient ble holdt ansvarlig for dette. Han ble deretter fratatt enkelte arbeidsoppgaver, deler av lønn og til slutt nøkkel til butikklokalet.

Min klient oppfattet dette som at han fikk sparken og fratradte deretter sin stilling.

Det vil dermed fra denne siden nedlegges en påstand som omfatter

- 1) erstatning for tapt arbeidsinntekt på kr. 150.000 og
- 2) oppreisning grunnet usaklig oppsigelse på kr. 50.000,-.

Sammendrag/innledning på saksøkte-siden:

Jeg ble kontaktet av motparten sommeren 2005, i det han ønsket å bli ansatt som butikkmedarbeider på kveldstid i en av mine butikker.

Han fortalte at han jobbet som snekker til vanlig, men at han ønsket en kveldsjobb hos meg, fordi han var veldig interessert i film.

Jeg hadde egentlig ikke behov for flere ansatte, men fattet likevel interesse for denne personen, da han fortalte at han var snekker.

Jeg ba ham derfor levere en skriftlig søknad og ansatte ham deretter på vanlige betingelser, dvs. på timebasis med kr. 100,- pr. time, kfr. fremlagt kontrakt.

I november det samme året spurte denne personen om det var mulighet for full stilling, da han hadde sagt opp sin stilling som snekker.

Jeg fortalte at jeg ikke hadde behov for lenger åpningstid i min butikk, men at han kunne få noen tilleggsoppgaver, så som frakt av varer, noen daglig leder lignende oppgaver og byggeoppdrag.

Tidligere inngått kontrakt var, etter min oppfatning, fortsatt dekkende og han (peker på motparten) hadde ingen innvendinger til dette.

Etter hvert viste det seg at han ikke gjorde sine oppgaver.

I samråd med ham ble derfor daglig leder oppgavene og fraktoppgavene avvirket.

Videre ble ikke byggeoppdrag gjennomført iht til avtale, tross uttak av lønn for dette. Først den 4. måneden reduserte han lønnskravet i tråd med det byggearbeid han faktisk hadde utført.

Etter gjentatte tillitsbrudd (forsentkomminger, urettmessig uttak av lønn, misbruk av firmaets midler m.v.) ble han fratatt nøkkel til avdelingen han arbeidet i og forflyttet til en mindre avdeling.

Han møtte deretter, neste dag, ikke til arbeid og forble fraværende.

Senere kom det fram at han ikke var snekker, noe som innebærer at CV-en hans ikke er korrekt og, i tillegg, er en forklaring på den lave kvaliteten og mangelen på tempo hva byggearbeidet angikk.

Konklusjonen blir da at han fikk jobben på falske premisser, var ikke kvalifisert til arbeidet han påtok seg og fratradte jobben uten varsel. Han har dessuten fremsatt falske påstander om forfalsket kontrakt og således vitnet falskt for retten.

Det vises i den anledning til fremlagte CV som er uriktig, arbeidskontrakt signert av motparten og rapport fra skriftekspert som bekrefter arbeidskontraktens ekthet.

Motpartens krav om erstatning avvises.

Deltakerne bes å merke av (ring rundt tall) det alternativet som en mener passer best. Deltakerne oppfordres til å stole på sin umiddelbare reaksjon, dvs. ikke bruk mer enn noen få sekunder pr. spørsmål.

Arbeidsgiver fremstår som

Troverdig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ikke troverdig

Arbeidstaker fremstår som

Troverdig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ikke troverdig

Advokatens etiske og moralske grunnholdning er...

Irrelevant Meget dårlig middels meget god
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder detaljer i dagligdagse forhold ?

Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder detaljer i viktige saker ?

Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Bevisst falsk forklaring for retten om forhold av betydning for saken bør få følgende konsekvenser...

Irrelevant Ingen konsekvs. Erstatningsansvar Straff
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Innholdet i arbeidsgivers redegjørelse fremstår som...

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
sant Usant

Innholdet i arbeidstakers redegjørelse fremstår som...

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
sant usant

Hvordan stiller du deg til selvprosederende (personer som fører sin egen sak) ?

Ingen mening Svekker Uten betydning Styrker
Rettssikkerheten rettssikkerheten
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Dommere veiledningsplikt overfor selvprosederende skal bestå i

Irrelevant Ingen veiledning Viktige prosessuelle spørsmål Alle pros. spørsmål
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder sentrale aspekter i viktige saker ?

Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder de sentrale aspekter i dagligdags saker ?

Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hvem tok initiativet når det gjaldt full stilling i firmaet ? (sett kryss)

Arbeidstaker

Arbeidsgiver

Hvor sikker er du på dette ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Innholdet i advokatens redegjørelse fremstår som...

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Troverdig Ikke troverdig

I hvilken grad festet du lit til de forskjellige deler av arbeidsgivers forklaring ?

"Arbeidskontrakt ble inngått"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker tok kontakt med sikte på full stilling"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker gjorde seg skyldig i gjentatte avtalebrudd"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker møtte ikke på jobb etter forflytting"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"urettmessig uttak av lønn"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Det viste seg at CV var falsk"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Forklaringen i sin helhet ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Dokumentbevisene ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Annet:

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

I hvilken grad festet du lit til de forskjellige deler av arbeidstakers forklaring ?

"Arbeidskontrakt ble ikke inngått. Fremlagt kontrakt er falsk."

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidsgiver tok kontakt med sikte på full stilling"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker fikk sparken"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Forklaringen i sin helhet ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Dokumentbevisene ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Annet :

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Dersom du skulle avsagt dom basert på fremlagte opplysninger, hva ville denne blitt ? (sett kryss foran den part du gir medhold)

Arbeidsgiver får medhold

Arbeidstaker får medhold

Hvordan begrunner du din vurdering ?

.....
.....
.....
.....

Dersom du skulle tallfeste din vurdering, hvor sannsynlig er det at den parten som fikk medhold snakket sant ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Hvordan bør parter og vitner forklare seg foran domstolen ? (sett kryss foran det alternativ du foretrekker)

- Muntlig
- Skriftlig
- En kombinasjon

Hvorfor ?

INFORMASJON OM FORSØK I VITNEPSYKOLOGI

Dere har nå lest gjennom en presentasjon med to motstridende redegjørelser.

For at nærværende eksperiment skulle fremstå som mest mulig realistisk ble dokumentet presentert som utdrag av deler av et innledningsforedrag i en reell sak ført for Oslo Tingrett. Det ble videre opplyst at dette dreide seg om et hukommelseseksperiment.

Uskriften er ikke fra en reell sak ført for Oslo Tingrett og eksperimentet omhandler ikke ren hukommelsesproblematikk som sådan.

Nærværende undersøkelse er ment å utgjøre en del av datagrunnlaget for en hovedfagsoppgave om individers/vitners fremtoning/atferd og dennes betydning for deres troverdighet.

Den informasjonen som ble gitt til dere forut eksperimentet var ikke i tråd med virkeligheten, fordi det var nødvendig å sikre at responsene deres ble mest mulig ekte.

Resultatene på nærværende undersøkelse vil være klar innen utgangen av oktober 2010 og kan mailes til Revheim VGS v/Anne Skaug, dersom det er interesse for dette.

Takk for deltakelsen.

Med vennlig hilsen

Terje Torp
Student UIO
Profesjonsstudiet i Psykologi

INSTRUKS – HUKOMMELSESUNDERSØKELSE

Dere vil nå få se to korte opptak fra en sak ført for Oslo Tingrett i høst.

Utdraget Dere vil få se er partenes sammendrag av sakens hovedpunkter, dvs. innledningen av innledningsforedraget i en arbeidsrettssak.

Når Dere har sett igjennom filmopptaket, som varer i ca. 4-5 minutter, vil Dere få utlevert et spørreskjema som Dere bes fylle ut.

Denne undersøkelsen er anonym, noe som innebærer at ingen data vil kunne føre tilbake til Dere som individer.

Dere bes å påføre spørreskjemaet Deres alder og kjønn.

Undersøkelsen totale omfang vil være på ca. 15-20 minutter.

De av dere som ønsker å delta i undersøkelsen bes, før visning, å lese igjennom instruks/samtykke-erklæring og deretter signere denne.

- 7) Les instruks
- 8) Del ut informasjonsskjema og få samtykke-erklæring
- 9) Vis filmsnutter...først saksøkers fremstilling, så saksøkt ...4-5 minutter
- 10) Del ut spørreskjema...fylles ut på ca. 10-15 minutter og påføres alder/kjønn
- 11) Informasjon om vitnepsykologi..
- 12) Evt. Spørsmål

INFORMASJON OM UNDERSØKELSE

Du vil i nærværende undersøkelse bli bedt om å se på en film hvor du skal prøve å oppfatte mest mulig av det som skjer. Du vil deretter få utdelt et spørreskjema, hvor du bes besvare en del spørsmål om det du har fått med deg.

Spørreskjemaet skal kun merkes med alder og kjønn, slik at undersøkelsen er anonym. Ingen opplysninger eller data skal dermed kunne føres tilbake til deg som individ.

Undersøkelsen er fullstendig frivillig, slik at alle kan trekke seg fra denne når som helst.

Undersøkelsen er ment å vare ca. 15 minutter inkl. instruks, filmvisning og utfyllelse av skjema.

SAMTYKKE ERKLÆRING

Undertegnede bekrefter å være kjent med ovennevnte informasjon om undersøkelsens innhold og omfang.

Undertegnede bekrefter at jeg ønsker å delta i nærværende undersøkelse og det av egen fri vilje.

Underskrift

Deltakerne bes å merke av (ring rundt tall) det alternativet som en mener passer best. Deltakerne oppfordres til å stole på sin umiddelbare reaksjon, dvs. ikke bruk mer enn noen få sekunder pr. spørsmål

Arbeidsgiver fremstår som

Troverdig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ikke troverdig

Arbeidstaker fremstår som

Troverdig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ikke troverdig

Advokatens etiske og moralske grunnholdning er...

Irrelevant Meget dårlig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
middels meget god

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder detaljer i dagligdagse forhold ?

Ingen mening Usikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
middels sikker helt sikker

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder detaljer i viktige saker ?

Ingen mening Usikker
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
middels sikker helt sikker

Bevisst falsk forklaring for retten om forhold av betydning for saken bør få følgende konsekvenser...

Irrelevant Ingen konsekvs. Erstatningsansvar Straff
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Innholdet i arbeidsgivers redegjørelse fremstår som...

sant Usant

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Innholdet i arbeidstakers redegjørelse fremstår som...

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
sant usant

Hvordan stiller du deg til selvprosederende (personer som fører sin egen sak) ?

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ingen mening Svekker Rettssikkerheten Uten betydning Styrker rettssikkerheten

Dommeres veiledningsplikt overfor selvprosederende skal bestå i

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Irrelevant spørsmål Ingen veiledning Viktige prosessuelle spørsmål Alle pros.

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder sentrale aspekter i viktige saker ?

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker

Hvor sikker er du på din egen hukommelse når det gjelder de sentrale aspekter i dagligdags saker ?

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Ingen mening Usikker middels sikker helt sikker

Hvem tok initiativet når det gjaldt full stilling i firmaet ? (sett kryss)

Arbeidstaker

Arbeidsgiver

Hvor sikker er du på dette ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Innholdet i advokatens redegjørelse fremstår som...

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7
Troverdig Ikke troverdig

Hva la du vekt på når du vurderte arbeidsgivers troverdighet ?

Forandringer i tonefall

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Nølede tale

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Forsnakkelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Gjentakelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Taletempo

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Varighet av pauser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hyppighet av pauser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Øyebevegelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Blikkets fasthet

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Smil

Irrelevant Uviktig Viktig

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Blinking

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Understrekende gester

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Håndbevegelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Nervøsitet

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Emosjonelt uttrykk

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Generelt kroppsspråk

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Klær

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

At hun var selvprosederende

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Andre forhold:

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

—

Irrelevant Uviktig Viktig

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hva la du vekt på når du vurderte arbeidtafers troverdighet ?

Forandringer i tonefall

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Nølede tale

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Forsnakkelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Gjentakelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Taletempo

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Varighet av pauser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Hyppighet av pauser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Øyebevegelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Blikkets fasthet

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Smil

Irrelevant Uviktig Viktig

0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Blinking

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Understrekende gester

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Håndbevegelser

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Nervøsitet

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Emosjonelt uttrykk

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Generelt kroppsspråk

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Klær

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Andre forhold:

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

—

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

Irrelevant Uviktig Viktig
0.....1.....2.....3.....4.....5.....6.....7

I hvilken grad festet du lit til de forskjellige deler av arbeidsgivers forklaring ?

"Arbeidskontrakt ble inngått"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker tok kontakt med sikte på full stilling"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker gjorde seg skyldig i gjentatte avtalebrudd"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker møtte ikke på jobb etter forflytting"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Urettmessig uttak av lønn"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Det viste seg at CV var falsk"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Forklaringen i sin helhet ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Dokumentbevisene ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Annet:

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

I hvilken grad festet du lit til de forskjellige deler av arbeidstakers forklaring ?

"Arbeidskontrakt ble ikke inngått. Fremlagt kontrakt er falsk."

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidsgiver tok kontakt med sikte på full stilling"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

"Arbeidstaker fikk sparken"

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Forklaringen i sin helhet ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Dokumentbevisene ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Annet :

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Hva var viktigst når du vurderte arbeidsgivers troverdighet ?

Innhold/atferd

0/100...10/90...20/80...30/70...40/60...50/50...60/40...70/30...80/20...90/10...100/0 %

Hva var viktigst når du vurderte arbeidstakers troverdighet ?

Innhold/atferd

0/100...10/90...20/80...30/70...40/60...50/50...60/40...70/30...80/20...90/10...100/0 %

Dersom du skulle avsagt dom basert på fremlagte opplysninger, hva ville denne blitt ? (sett kryss foran den part du gir medhold)

Arbeidsgiver får medhold

Arbeidstaker får medhold

Hvordan begrunner du din vurdering ?

.....
.....
.....
.....

Dersom du skulle tallfeste din vurdering, hvor sannsynlig er det at den parten som fikk medhold snakket sant ?

0.....10.....20.....30.....40.....50.....60.....70.....80.....90.....100 %

Hvordan bør parter og vitner forklare seg foran domstolen ? (sett kryss foran det alternativ du foretrekker)

Muntlig

Skriftlig

En kombinasjon

Hvorfor ?

INFORMASJON OM FORSØK I VITNEPSYKOLOGI

Dere har nå sett en film med to motstridende redegjørelser.

For at nærværende eksperiment skulle fremstå som mest mulig realistisk ble filmopptakene presentert som utdrag av deler av et innledningsforedrag i en reell sak ført for Oslo Tingrett. Det ble videre opplyst at dette dreide seg om et hukommelseseksperiment.

Filmopptakene er ikke fra en reell sak ført for Oslo Tingrett og eksperimentet omhandler ikke ren hukommelsesproblematikk som sådan.

Nærværende undersøkelse er ment å utgjøre en del av datagrunnlaget for en hovedfagsoppgave om individers/vitners fremtoning/atferd og dennes betydning for deres troverdighet.

Den informasjonen som ble gitt til dere forut eksperimentet var ikke i tråd med virkeligheten, fordi det var nødvendig å sikre at responsene deres ble mest mulig ekte.

Resultatene på nærværende undersøkelse vil være klar innen utgangen av oktober 2010 og kan mailes til Revheim VGS v/Anne Skaug, dersom det er interesse for dette.

Takk for deltakelsen.

Med vennlig hilsen

Terje Torp
Student UIO
Profesjonsstudiet i Psykologi

REFERANSER:

- Aronson, Elliott. 1995. *The Social Animal* (7th edition). New York: W.H.Freeman and Co.
- Bahrack, H. P., Bahrack, O. O., & Wittlinger, R. P. (1975). Fifty years of memory for names and faces: A cross-sectional approach. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 54–75.
- Bothwell, R.K, Brigham, J.S, & Malpass, R.S (1989) Crossracial identification, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15, 19-25
- Buckhout, R. (1974) Eyewitness testimony. *Scientific American*, December, 205-13
- Cabeza, R., & Nyberg, L. (2000). Imaging cognition II: An empirical review of 275 PET and fMRI studies. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 12, 1-47
- Carli, L.L. (1999). Cognitive reconstruction, hindsight, and reactions to victims and perpetrators. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 966-979.
- Christianson, S-Å, & Engelberg, E. (1999). Memory and emotional consistency: The MS Estonia ferry disaster. *Memory*, 7, 471-482.
- Christianson, S.Å. (1994). *Traumatiska minnen*. Stockholm, Natur och Kultur.
- DePaulo, B. M., Lindsay, J.J., Malone, B.E., Muhlenbruck, I., Charlton, K. & Cooper, H. (2003) Cues to deception. *Psychological Bulletin*, 129, 74-118
- DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M., & Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 979-995.
- Eagly, A. H., Kulesa, P., Chen, S., & Chaiken, S. (2001). Do attitudes affect memory? Tests of the congeniality hypothesis. *Current Directions in Psychological Science*, 10(1), 5–9.
- Ekman, P, & O'Sullivan, M. (1991).Who can catch a liar! *American Psychologist*, 46, 913-20.
- Ekman, P, O'Sullivan, M. & Frank, M.G. (1999) A few can catch a liar! *Psychological Science*, 110, 263-266.
- Etcoff, N., Ekman, P., Magee, J.J & Frank, M.G. (2000) Lie detection and language comprehension. *Nature*, 405, 139.

- Ferguson, M. J., & Bargh, J. A. (2004). How social perception automatically influences behavior. *Trends in Cognitive Sciences*, 8, 33-39.
- Fisher, R.P., McCauley, M.R. & Geiselman, R.E. (1994). Improving eyewitness testimony with the cognitive interview. In D. Ross, J.D. Read, & M. Toglia (Eds.), *Adult eyewitness testimony and current trends and developments*. New York: Springer-Verlag.
- Granhaug, P.S. & Strömwall, I.A., (2002) Repeated interrogations: Verbal and non-verbal cues to deception. *Applied Cognitive Psychology*, 16, 243-257.
- Hamann, S. (2001). Cognitive and neural mechanisms of emotional memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 5, 394-400.
- Hov, J. (2007). Rettergang, del 1,2,3
- Ihlebak, C., Löve, T., Eilertsen, D.E. & Magnussen, S. (2003) Memory for a staged criminal event witnessed live and on video. *Memory*, 11, 219-327.
- Kaufmann, G., Drevland, G., Wessel, E., Overskeid, G. & Magnussen, s. (2003) The importance of being earnest: Displayed emotions and witness credibility. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 21-34.
- Kurzban, R., Tooby, J., & Cosmides, L. (2001). Can race be erased? Coalitional computation and social categorization. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98(26), 15387-15392
- Levy, A.M, (1998) Are defendants guilty if they are chosen in a lineup ? *Law and Human behaviour*, 22, 389-407.
- Magnussen, S. & Overskeid, G. (1998). Påliteligheten av øyenvitneforklaringer (The reliability of eye witness testimony). *Lov og Rett*, no. 4, 387-419
- Memon, A., Vrij, A. & Bull, R. (2003). Psychology & Law: Truthfulness, Accuracy and Credibility of victims, witnesses and suspects. Second Edition. Chichester, Wiley.
- Milne, R., and Bull, R. (2002). Back to basics: A componential analysis of the original cognitive interview mnemonics with three age groups. Applied Cognitive Psychology 16,1-11.
- Narby, D.J., Cutler, B.L. & Penrod, S.D. (1996) The effects of witness, target, and situational factors on eyewitness identifications. I: Sporer, S.L., Malpass, R.S. & Koehnken, G. (red.). *Psychological issues in eyewitness identification* (s. 23-52). New Jersey: Erlbaum.
- Paivio, A. (1991). Dual coding theory: retrospect and current status. *Canadian Journal of Psychology* 45, 255-87.
- Pickel, K. L., French, T. A., & Betts, J. M. (2003). A cross-modal weapon focus effect: The influence of a weapon's presence on memory for auditory information. *Memory*, 3, 277-292.
- Robinson WP, Shepherd A, Heywood J. Truth, equivocation concealment, and lies in job applications and doctor-patient communication. *Journal of Language and Social Psychology*. 1998;17(2):149–164.

- Rattner, A. (1988) Convicted But Innocent. *Law and Human Behavior*, Vol. 12(3): 283-294.
- Read, J.D., Lindsay, D.S. & Nicholls, T. (1998). The relation between confidence and accuracy in eyewitness identification studies: Is the conclusion changing ? I: Thompson, C.P., Herrmann, D.J., REad, J.D., Bruce, D., Payne, D.G. & Toglia, M.P. *Eyewitness memory. Theoretical and applied perspectives* (107-130). London: earlbaum.
- Scharfe, E., & Bartholomew, K. (1998). Do you remember?: Reconstructive memory for adult attachment patterns. *Personal Relationships*, *5*, 219-234.
- Schacter, Daniel L. (1996). *In search of memory* . New York, Basic Books.
- Schacter, Daniel L. (1999) "The Seven Sins of Memory: Insights From Psychology and Cognitive Neuroscience" (Full text) *American Psychologist* Vol. 54. No. 3, 182-203
- Schacter, Daniel L. (2001) *The Seven Sins of Memory: How the Mind Forgets and Remembers* New York, Houghton Mifflin, 2001, 257 pp.
- Schei, T., Bårdsen, A., Norden, D.B., Reusch, C. & Øie, T.M. (2007) *Tvisteloven kommentarutgaven, del 1,2*. Universitetsforlaget.
- Schjelderup, H. (1934) *Erindringsfeil og vidneprov med særlig henblikk på sedelighetssaker*. Fritt ord, s. 244-252
- Stern, W. (1910). Abstracts of lectures on the psychology of testimony and on the study of individuality. *American Journal of Psychology*, *21*, 270–282.
- Summers, S.R. & Ellsworth, P.C. (2001). White jurors bias. *Public policy and law*, *7*, 201-229.
- Talarico, J. M. & Rubin, D. C. (2003). Confidence, not consistency, characterizes flashbulb memories. *Psychological Science*, *14*, 455-461.
- Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit: Psychology of lying and the implication for professional practice*. Chichester, UK: Wiley.
- Vrij, A. & Mann, S. (2001). Telling and detecting lies in high-staked situations: The case of a convicted murderer. *Applied cognitive psychology*, *15*, 187-203.
- Walther, E., Bless, H., Strack, F., Rackstraw, P., Wagner, D., & Werth, L. (2002). Conformity effects in memory as a function of group size, dissenters and uncertainty. *Applied Cognitive Psychology* , *16*, 793–810.
- Weingardt, K., Toland, H., & Loftus, E. (1994) Reports of suggested memories: Do people truly believe them? In David Frank Ross (Ed.), *Adult eyewitness testimony: Current trends and developments* (pp. 3-26). New York, NY: Cambridge University Press.
- White, R. (2002). Memory for events after twenty years. *Applied Cognitive Psychology*, *16*, 603-612.

Williams, K. D., Loftus, E. F., & Deffenbacher, K. A. (1991). Eyewitness evidence and testimony (pp. 141-166). In D. K. Kagehiro & W. S. Laufer (Eds.), *The Handbook of Psychology and Law*. New York: Springer-Verlag.

Yuille, J.C. & Cutshall, J.L. (1986). A case study of eyewitness memory of a crime. *Journal of applied Psychology*, 71, 291-301.